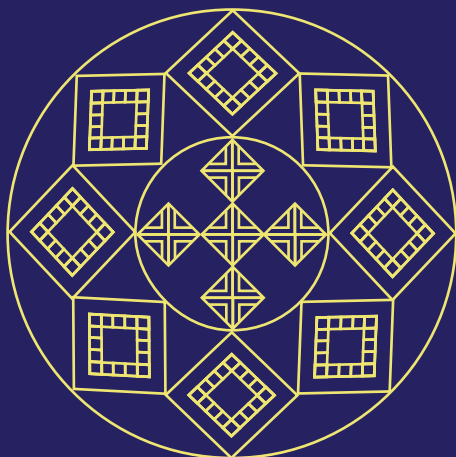

**Биибилийэ тиэрминнэрин
быһаарыылаах богословскай
тылдьыта**

К 155-летию учреждения Якутской епархии

**Биибилийэ тиэрминнэрин
быһаарыылаах богословскай
тылдьыта**

**Толковый богословский словарь
библейских терминов
на якутском языке**

РОССИЯ НАУКАЛАРЫН АКАДЕМИЯТЫН СИБИИРДЭЭБИ САЛААТА
ФЕДЕРАЛЬНАЙ ЧИНЧИЙИИ КИИНЭ
САХА СИРИНЭЭБИ НАУЧНАЙ КИИН
ГУМАНИТАРНАЙ ЧИНЧИЙИИ УОННА ХОТУГУ АБЫЙАХ АХСААННААХ
ОМУКТАР ПРОБЛЕМАЛАРЫН ИНСТИТУТА

ИНСТИТУТ ГУМАНИТАРНЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ И ПРОБЛЕМ
МАЛОЧИСЛЕННЫХ НАРОДОВ СЕВЕРА ФИЦ ЯНЦ СО РАН

Бибилийэ тиэрминнэрин быһаарыылаах богословскай тылдыта

Бибилийэ тылбааһын института
Москва, 2025

УДК 22.03
ББК 86.37
Б59

*Дьокуускай уонна Ленскэй
архиепискоба
РОМАН
алгыһынан*

Проект реализован
в рамках государственной программы Республики Саха (Якутия)
«Сохранение и развитие государственных и официальных языков
Республики Саха (Якутия)»

Барыл Саха Өрөспүүбүлүкэтин
«Саха Өрөспүүбүлүкэтин судаарыстыбаннай уонна дыин таһымнаах
тылларын харыстааһын уонна сайыннары» диэн судаарыстыбаннай
бырагырааматын чэрчитинэн олоххо киирдэ

Хомуйан онордулар: А.Б. Сомов, Н.Г. Манзиенко

Нууччалыыттан Н.Н. Ефремов тылбааһа

Богословскай эрдээктэрдэр: Ж.Д. Бютель, С.А. Леонтьева

Рецензениэр: А.Г. Гуринов-Арчылан, Ф.Н. Дьячковскай

Б59 Бибилийэ тиэрминнэрин быһаарыылаах богословскай тылдыта
[Толковый богословский словарь библейских терминов на якутском
языке]. — М.: Институт перевода Библии, 2025. — 112 с.

ISBN 978-5-93943-368-6

Бибилийэ тиэрминнэрин быһаарыылаах тылдыта Россияҕа уонна Туту-
луга суох дойдулар бииргэ сомоҕолоһууларыгар нууччалыыттан атын тылынан
тахсыбыт бастагы богословскай тылдыт буолар. Манна Бибилийэ сүрүн
тиэрминнэрэ сахалы тылбаастанан киирдилэр. Тылдыт итэҕэйээччилэргэ,
Бибилийэни кэрэхсээччилэргэ уонна киэн аранга ааҕааччыга ананар.

ISBN 978-5-93943-368-6

Тылдыт уруһуя: Horace Knowls
© The British & Foreign Bible Society 1954,
1967, 1972
Добавления и исправления Louise Bass
© The British & Foreign Bible Society 1994

© Институт перевода Библии, 2025

ИЙИНЭЭБИТЭ

<i>Аан тьл</i>	16
Аалтаар (алтарь, жертвенник)	19
Аанньал	19
Аарон	19
Аарыма улахан дьон	20
Аат, үтүгэн түгэбэ	20
Абааһы, быртах тыын, куһаҕан тыын	20
Аваддон	21
Авва	21
Авель	21
Авив ый, нисан ый	21
Авраам, Аврам	21
Агарь	22
Аҕа баһылык	22
Адам	22
Адъарай (дъаабал)	23
Айыы Тойон	23
Айыы Тойон Дьиэтэ, Таһара Дьиэтэ	23
Айыы Тойон Киһээнни Аһылыга	23
Айыы Тойон Күнэ	23
Алавастр	24
Алгыс	24
Алгыстаах, толору дьоллоох	24
Алҕааһын	24
Аллилуйя	25
Алоэ	25
Алтан аалтаар	25
Алтан муора	25
Альфа уонна омега	25
Амаликтар	25
Аминь	26
Аммоннар	26
Аморрейдар	26

Анафема, кырыysка туруоруу	26
Антихрист	27
Аньыы, аньыы-буруй, аньыы-хара	27
Аньыыны билинии; кэмсинии	27
Арамей тыла	28
Аран ыарыы	28
Ареопаг	28
Артемида	28
Арыллыы	28
Арыллыы Хоппото	29
Арынан аҕааһын, арынан аҕаныллыбыт киһи	29
Асия	29
Ассарий	29
Ассирия	29
Астарта	30
Астан туттунуу, пуос	30
Аһытыы	31
Афины	31
Аттакы	31
Бараан (хой)	31
Бараммат олох	32
Бараммат үйэлээх	32
Бэлиэ	32
Бинэгирээт	32
Бинэгирээт ыгар сир	32
Бороруок	33
Буруйтан быһһаныы	33
Бүрүө, сабыы	34
Бүрүстүөл	34
Бүрүстүөллээх куорат	34
Былыргы грек тыла	34
Былыргы дьэбириэй тыла	34
Бырааһынньыктар	34
Аһытыта суох килиэп бырааһынньыга	34
Нэдиэлэ бырааһынньыга, Бастакы үүнүү хомуурун	
бырааһынньыга, Биэс уонус күн бырааһынньыга	35

Отуу бырааһынныга	35
Паасха	35
Пурим	36
Танара Дьиэтэ сангардыллыбыт бырааһынныга	37
Турба (муос айаа) бырааһынныга	37
Бырааттыылар	37
Быһыллыбатахтар	38
Быһыы, быһыллы	38
Быыс	38
Быыһабыл. Быыһааччы	38
Бэчээт	39
Ваал	39
Вавилон	40
Валаам	40
Варак	40
Васан	40
Веельзевул	41
Вениамин	41
Галаад	41
Галилея муората	41
Галилея	41
Гедеон	41
Геенна, Енном хочото	42
Гера	42
Гергестэр	42
Гермес	42
Геф тэрилэ	42
Гин	43
Гомор	43
Гранат	43
Дабайыы ырыата	43
Давид	43
Давид куората	43
Давид Уола	44
Дагон	44
Даниил	44

Диакон (дьяахан)	44
Дидрахма	44
Динарий	44
Домох (притча)	45
Драхма	45
Дыргыл сыттаах дабархай	45
Дэлээтинэ	45
Дьэбириэйдэр	45
Ева	46
Евангелие, Үөрүүлэх Илдыт	46
Евейдэр, хивтэр	46
Египет	46
Елеон хайата	47
Елисей	47
Енакимнар, Енак уолаттара	47
Епископ	47
Ермон	47
Ефес (Эфес)	47
Завулон	48
Зевс	48
Зилот	48
Иаков	48
Иевустар	49
Иеремя	49
Иерусалим	49
Иессей	50
Иеффай	50
Израиль	50
Израиль уон икки ууһа	50
Иисус	51
Иисус Навин	51
Илии ууруута	51
Илия	51
Иоанн Сүрэхтээчи	51
Иона	52
Иордан	52

Иосиф	52
Иосафат хочото	53
Ирод Антипа	53
Ирод Агриппа I	53
Ирод Агриппа II	53
Ирод Архелай	53
Исаак	54
Исав	54
Исайя	54
Иссоп	55
Итэбэл	55
Иуда	55
Иудейдар	55
Каин	56
Кенейдэр	56
Кесарь (импэрээтэр)	56
Кипарис	56
Кириэппэс, дыбарыас	56
Кириэс	56
Киһи Уола	57
Киттим	57
Кодрант	57
Корван	57
Корей	57
Корица	57
Көрүү көрүүтэ	58
Куорат боруотата, куорат аана	58
Куш, Хус, Хуш, Эфиопия	58
Кырдыксыт, көнө сүрэхтээх, көнө	58
Кырдыктаах	59
Кырыыс	59
Кэнэн киһи (мункук, олоххо ырааҕы көрбөт киһи).	59
Кэс Тыл, Сөбүлэһии Кэс Тыла	60
Кэс Тыл Хоппото	60
Лаабыр	61
Лаадан	61

Левиафан	61
Левиттэр	61
Легион	61
Лепта	61
Ливан	62
Лот	62
Лүөн	62
Маанна	63
Мадиям, Мадиян, мадианнар	63
Мария	63
Манхааһай	64
Мелхиседек	64
Мессия, Христос, Киристиэс	65
Мидия, Мидия дьоно	65
Мина	65
Миро, мирра, смирна	65
Моав, моавтар	66
Моисей	66
Молох	66
Муос	66
Мэнньиэс	67
Мэнгэ таас	67
Назорей	67
Наймыланан үлэлиир киһи, үлэхит	68
Нард	68
Нееман	68
Ниневия	68
Нисан	68
Неффалим	69
Ной	69
Нэһилиэстибэ, өлбүгэ сир	69
Огдообо	69
Одьюлуун	70
Олива арыыта, арыы	70
Олива маһа	70
Опуостал	71

Опуостал Иоанн	71
Осанна.	71
Отуу.	71
Очуос таас, бигэ тирэх	71
Өйө суох киһи; акаары, маалгын	72
Палестина	72
Патрос, Пафрос	72
Персия.	72
Понтий Пилат.	73
Пресвитер	73
Претория.	73
Псаломнар, Саалтыыр	73
Раав	74
Равви, Раввуни	74
Рахиль	74
Ревекка	75
Рефаимнар	75
Рим	75
Саддукейдар	75
Салим	76
Самария.	76
Самсон	76
Самуил	77
Саҥа Кэс Тыл	77
Сарра, Сара.	77
Сатана	78
Селах	78
Серафим	78
Сиэркэп.	78
Сиэрэ.	78
Сибэтиэй.	78
Сибэтиэй хайа.	79
Сибэтиэй хос.	79
Сибэтиэйтэн Сибэтиэй хос.	80
Сидьин	80
Сикер, итирдэр утах	80

Симиирчэх	80
Синагога	80
Синай	81
Синедрион.	81
Сион	81
Сион кыһа	81
Сирдыт.	82
Сирион	82
Соѳуруу, соѳуруу дойдуга, Негев	82
Содом уонна Гоморра	82
Сокуон.	82
Сокуон Кинигэтэ	82
Сокуона суох быһыыланы	83
Сокуонньут	83
Соломон	83
Соломон колоннадата	83
Сомукуба маһа (смоковница, инжир).	84
Статир	84
Субуота	84
Судьуйа	84
Суруйуу	85
Сүгүрүйүү.	85
Сүрэхтэнии	85
Сытыган эрбэһин	85
Талант (талаан)	86
Тангара	86
Тангара ааттара	86
Аѳа Баһылык Айыы Тойон.	86
Айыы Тойон Саваоф,	
Аанньал сэриилэрин Айыы Тойоно.	86
Айыы Тойон Тангара.	86
Айыы Тойон Тангара Саваоф	86
Иегова (Яхве), Айыы Тойон.	86
Мунгура суох күүстээх Тангара, Сүдү Күүстээх	87
Очуос, Кириэппэс, Көмүскэнээччи	87
Сибэтиэй	87

Тангара.	87
Тангаралар Тангаралара	87
Тыыннаах Тангара	87
Үрдүкү Тангара, Тангара, Үрдүкү Айыы Тойон	88
Халлааннар Тангаралара, Халлааннааҕы Тангара	88
Тангара Бараанын Оҕото	88
Тангара дьиэтэ, храм	88
Тангара илгэлээх үтүөтэ	89
Тангара килбиэнэ, кэрэмэн килбиэн.	90
Тангара Саарыстыбата	90
Тангара Уола.	91
Тангара уора-кылына.	91
Тангара үлэһитэ	91
Тангара үрдүкү үлэһитэ	91
Тангара ыйаахтара	92
Терафимнар.	92
Тилли.	92
Тииһэх күн	93
Тоҕонох	93
Толуйуу	93
Толук биэрэн аньыыттан-буруйтан ырааһырыы	93
Толук, бэримньи	94
Эргэ Кэс Тылга толук (холобур, сүөһү) уонна бэримньи (килиэп, бинэгирээт арыгыта уо.д.а.) сүрүн көрүҥнэрэ: . .	94
Аньыыттан ырааһырыы толуга.	94
Баҕа өттүнэн бэлэх, үтүө көнүлүнэн бэриллэр толук . .	94
Буруйу боруостуур толук, боруостаныы толуга	95
Бүтүннүү уматыллар толук	95
Кутуллар убаҕас толук	95
Туораах бурдук бэримньи.	95
Эйэлэһии толуга	95
Түрдэ	95
Түһүлүк	96
Түһээн хомуйааччы	96
Тыл биэрийи	96
Тыын	96

Тэбиэн	97
Улуу Ирод	98
Уон куорат	98
Урим, туммим	98
Үбүлүөй, үбүлүөйдээх сыл	98
Үнүү, мэлиппэ	98
Үөрэнээччи	99
Үрдэл	99
Үчүгэй сыттаах булкадаһыгы уматар аалтаар	99
Фараон	100
Фарисейдар	100
Ферезтэр	100
Филистимнэр	100
Финикия	101
Хаан	101
Халдейдар	101
Хамос	101
Ханаан	102
Хананейдар	102
Харабыл этэрээтэ	102
Хартыһа	102
Харыс	102
Херувим	102
Хеттэр	103
Холуодьас, онкучах	103
Хорив	103
Хоррейдар	103
Хоруоп, хайа хаспаҕа хоруоп, иин	104
Хочо	104
Христианин	104
Хус	105
Чаас	105
Чиэппэр былаастаах баһылык	105
Чөмчүүк	105
Чугастаабын	105
Ыраас, ырааһа суох, кирдээх, быртах	106

Ырааһырыы күнэ	106
Ыраахтаағы тайаба (скипетр)	106
Ырай, Эдем илгэ-быйаннаах сирэ	106
Ытык килиэп, уон икки килиэп	107
Ытык Сурт (Скиния)	107
Шекель	108
Эдом, Идумея	108
Эйэ	109
Элбэх таһаралаах омуктар (язычниктар)	109
Эмэгэт	110
Эргэ Кэс Тыл	110
Эфа	110
Эфод	110

Аан тыл

Биибилыйэ тиэрминнэрин быһаарыылаах сахалыы тылдыгытын таһаарыы соруғунан Биибилыйэ тылбааһын Москватаағы института (БТИ) биһиги тылбытынан таһаарбыт кинигэлэригэр баар күлүүс өйдөбүллэри түмэн быһаарыы буолар. Бу кинигэлэр бары Саха сиринээҕи епархия араас кэмнэ сулууспалаабыт архиерейдарын алгыстарынан бэчээттэммиттэрэ. Маннык богословскай тылдыгыты бэлэмнээн таһаарыы соруғун бастагынан Дьокуускай уонна Ленскэй архиепискоба Роман туруорбута. Бырайыак Саха Өрөспүүбүлүкэтин Наукаларын академиятын өйөбүлүнэн оҥоһулунна.

Бу санга тылдыгыт БТИ тылбааска салаата бэлэмнээбит, тылбаас үлэтин консультана А.Б. Сомов уонна Н.Г. Манзиенко эрдээксийэлэринэн тахсыбыт Биибилыйэ тиэрминнэрин быһаарыылаах нууччалыы тылдыгытыгар олоҕурда. Тылдыгыты UBS, SIL уонна БТИ учуонай консультаннара Л. Греем, А. Десницкэй, Б. Картер, А. Компаоре, Н. Ланн, Ф. Пайк уонна М. Солсбери хомуйан онорбуттара. Биибилыйэ тиэрминнэрин быһаарыылаах сахалыы тылдыгыта 365 словарнай ыстатыйалаах. Бу тылдыкка киирбит тиэрминнэр (ол иһигэр анал уонна географическай ааттары суруйуу) Санга Кэс Тыл уонна Эргэ Кэс Тыл, Саалтыыр, Соломуон Аман өһө (Притчи), Иона бороруок, Руфь, Эсфирь, Төрүттэнии (Бытие), Тахсыы (Исход) диэн кинигэлэрин уонна Оҕолорго аналлаах Биибилыйэни тылбаастыыр үлэ кэмигэр үөскээбиттэрэ. Сахалыы тылдыгыты онорууга учуонай консультаннар д-р Дэвид Кларк, д-р Алексей Сомов, саха тылын сиинтэксинигэр идэлээх филологическай наука дуоктара Николай Ефремов, БТИ сахалыы бырайыагын богословскай эрдээктэрэ, тылбаасчыта Саргылаана Леонтьева уонна богословскай эрдээктэр Жеремий Бютель үлэлээтилэр.

Ытык Суруйуу тылбааһын үлэтэ саха тыла Биибилыйэ уустук өйдөбүллэрин имигэстик биэрэр кыахтаағын көрдөрдө. Ол гынан баран биһиги тылбыт биллэр историческай-култуурунай уратылардаағын быһыытынан,

сага тыллар, этиилэр дьүөрэлэрин көрдөөһүн үлэтэ са-
ха тылыгар сонун ис кыабы арыяр, ол түмүгэр саха-
лы урут суох тыл уонна тыл ситимин араната оноһу-
лар. Маныаха, биир өттүнэн, дьэбириэй/грек (*Мессия*,
Христос, *Саалтыыр*), церковнай-славянскай (*сиэрти-*
бэ) эбэтэр нуучча (*убүлүөй*) тылларыттан киирбит сорох
тиэрминнэри саха тылыгар туттуу уруккуттан баар үгэһэ
учуоттанар. Атын түгэнгэ сага тыллар (*сомуокуба маһа*)
эбэтэр, төттөрүтүн, туттуллубат буолбут тыллар хаттаан
киирэллэр. Хайата да кыаллыбат түгэнигэр тиэрмин ис
хөһөөнүн биэрэр тыл ситимнэрэ (*Кэрэмэн Килбиэн*, *Аан-*
ньал сэриилэрин Айыы Тойоно) туттуллаллар.

Богословскай тылдыты таһаарааччылар бу үлэ тү-
мүгэ сага тыла сайдарыгар уонна салгыы байарыгар
көмөлөһүө диэн эрэнэллэр. Бибилийэ кинигэлэрин
тылбааһа сага тылыгар сага өйдөбүллэри, урут суох
чаччылары киллэрдэ. Ол барыта бигэргииригэр биһиги
тылдыппыт туһалаах буолуо.

Бу тылдыт Бибилийэни ааһар, ордук диригинник
билиэн баһарар ааһааччыга кэрэхсэтиэ диэн биһиги ис
сүрэхпититтэн эрэнэбит.

Тылдыт састааба уонна тутула

Словникка — тылдыт оноһуутугар туттуллар тыл-
лар испииһэктэригэр — ускуопкаҕа нууччалыы Сино-
дальной тылбааска баар ханыылара, сорох түбэлтэҕэ бы-
лыргы дьэбириэйди уонна былыргы гректии дынгнээх
ханыылара судургутуллубут транслитерациянан нуучча
буукубаларынан (*дьаабал*) бэриллэллэр. Эргэ Кэс Тыл
сага тылыгар өссө тылбаастана илик кинигэлэрин аат-
тара нууччалыы бардылар.

Сорох түгэнгэ словникка ускуопкаҕа эбии бэри-
линнилэр:

(а) Бибилийэ тиэкиһигэр бэйэтигэр суох, ол гы-
нан баран быһаарыллар тыл суолтатын чуолкайдыыр
тыл тылбааһын барыйаана, холобур «*Кэнэн киһи, мун-*
кук, олоххо ырааһы көрбөт киһи»; (б) Танара сулууспа-
тыгар уонна богословскай литератураҕа туттуллар бары-
йааннар, холобур, «*Псаломнар, (Саалтыыр)*»; в) аныгы
таба суруллуута бэриллэр буоллаҕына «*Ефес (Эфес)*»;

г) нууччалыы уонна сахалыы суруллар барыйааннаах киириитыллар (*Христос/Киристиэс*).

Ону таһынан сахалыы тылбааска көстөр барыйааннар словникка соппутуойунан араарыллан киирдилэр, холобур, «*Соҕуруу, соҕуруу дойду, Негев*». Соппутуойунан араарыллан эбэтэр «уонна» ситим тыл көмөтүнэн холбонон суолталарынан ситимнээх (биитэр утары суолталаах) тыллар бэрилиннилэр, холобур, «*Ыраас, ырааһа суох*», «*Моав, моавтар*», «*Быһабыл, Быһааччы*», «*Содом уонна Гоморра*».

Анал ааттартан тылдьыкка барылара буолбакка, уһулуччу суолталаах эрэ өттө киирдэ, холобур, «*Авраам/Авраам*».

Биибилийэ сорох тиэрминнэрэ тиэмэнэн салааҕа түмүлүннүлэр — *толук, бэримньи, Тангара ааттара, Бырааһынньыктар* (Биибилийэҕэ этиллэр сүрүн бырааһынньыктары ойуулааһын) уо. д. а.

А

Аалтаар (алтарь, жертвенник)

Толук биэрэргэ аналлаах үрдүк сиргэ турар остуолу санатар онгохук. Толук туттуллар сүөһү (бүтүннүүтэ эбэтэр сорҕото) аалтаарга уматыллара. Ол буруота үөһэ Танараҕа тахсан, Киниэхэ сөбүлэтэр толук бэлиэтэ буолара. Эргэ Кэс Тылга аалтаар икки сүрүн көрүнгэ ахтыллар. Биирэ — кэлим тааһынан, иккиһэ тимир киллэ-никтээх маһынан тутуллара. Маннык көһөрүллэр аалтаардар Ытык Сурт иһигэр тураллара. Маны тэнэ атын кыра соҕус ураты алтан аалтаардар бааллара, онно Айыы Тойонно анаан үчүгэй сыттаах булкадаһыгы (смесь) уматаллара.

Төр/Быт 8:20; Лев 1:5, Мф 5:23

Аанньал

Танараҕа сулууспалаан Кини илдьитин дьонно тиэрдэр, кинилэргэ көмөлөһөр, Танара көнүлүн (баҕатын, соругун) биллэрэр, айылҕаҕа суох духуобунай харамай аата. Кини

ᐱᐱᐱ («малах») диэн былыргы дьэбириэй тылыттан үөскээбит. Гректии ἄγγελος («ангелос»). «Илдьит» диэн суолталаах. Бу тыл ардыгар дьонно сыһыаннаан эмиэ туттуллара. Сорох ураты суолталаах аанньаллар Бибилийэҕэ Михаил, Гавриил диэн ааттаахтар. Аанньаллар сорохторо Танараны утаран, Киниэхэ бэриммэккэ, сатана диэки буолбуттар. Олору сатарыйбыт аанньаллар дииллэр.

Төр/Быт 16:7–11; 19:1–29;

22:11–12; Саал/Пс 148:2;

Лк 1:8–20; 2 Пет 2:4;

Дьэб/Евр 1:13–14

Аарон

Моисей убайа. Моисейдаах Аарон Левий ууһуттан төрүттээхтэрэ. Танара Сокуону Израиль норуотугар биэрэригэр Аарону Бэйэтигэр үлэһитинэн талбыт. Танара эппитинэн, инникитин Аарон эрэ удьуордара Кини аалтаарыгар үлэлиэхтээхтэрэ. Кинилэр толоруохтаах эбээһинэстэрин Танара Бэйэтинэн олохтообут. Саҥа Кэс Тылга этиллэринэн, үрдүкү үлэһит Аарон солото, Иисус Христос «Мелхиседек чыынынан» тиксибит солотугар тэннээтэххэ, быдан кыра, толорута суох.

Тахс/Исх 6:20; 29:29;

Дьэб/Евр 5:46; 7:11

Аарыма улахан дьон

Олус улахан, күүстээх дьон. Кинилэр Төрүттэнии (Бытие) кинигэтин 6-с баһыгар ахтыллар «Танара уолаттарын» уонна «дьон кыргыттарын» удьуордара олорбут кэмнэриттэн ыла бааллара. Эргэ Кэс Тыл дьэ-бириэйдии тиекиһигэр מִלִּילִם («нефилим») диэн ааттаахтар. Кэлин Израиль хас да киһитэ, Ханаан сирин чунгуу сылдьан, аарыма улахан дьону (кинилэртэн төрүттээх Енак уолаттарын) дыулайа көрбүттэрэ.

Төр/Быт 6:4, Ахс/Числ 13:33

Аат, үтүгэн түгэбэ

Аан Илин (Ближний Восток) үгүс норуоттарын итэҕэллэринэн, көнө да, аныылаах да дьон өллөхтөрүнэ, бары сир түгэбинээҕи дойдуга аттаналлара. Дьэбириэй Бибилийэтигэр өлбүттэр дойдулара לִשְׁוֹל («шеол»), гректии ᾗδης («хадес») дэнэр. Ол гынан баран анараа дойду, өлбүттэр барар сирдэрэ, аныгы богословие үөрэбэр этиллэр аат (ад) диэнтэн атын өйдөбүллээх: өлбүттэр дойдуларыгар дьон дууһалара күлүк буолан сылдьаллар. Ону дыннээх олоххо тэнниир сатамат: ол түүл курдук турук, ханнык да дьайыыта суох. Дьэбириэйдэр киһи бука-тын кырдыан баран, «өбүгэлэригэр барара» үчүгэй дииллэрэ. Быһа холуйан Христос Төрүүн

иннинээҕи 3-с үйэбэ иудейдар, киһи өллөбүнэ, дууһата сирдээҕи олобун туһунан отчуоттуур диэн итэҕэйэллэрэ. Аныылаахтары кытаанах накаастабыл, оттон үтүө дьону наҕараада, алгыс күүтэр дии саныыллара. Саҥа Кэс Тылга Иисус өлөр өлүүнү кыайбыта, Кини ол Кыайыыта өлбүттэр дойдуларыгар эмиэ биллэриллибитэ диэн суруллар. Иисус Христос — тыыннаахтар да, өлбүттэр да Айыы Тойонноро. Бүтэник кэмнэ, бар дьон бүттүүнэ тиллибитин кэннэ, аныылаахтар кинилэргэ аналлаах ураты сиргэ ыар накаастабылга тиксиэхтэрэ. Ол дыулаан сир Саҥа Кэс Тылга ардыгар «геенна» диэн ааттанар. Эрэйи-мунгу көрүү, накаастабыл, өлүү сирэ аныгы богословиеҕа үгүстүк «аат» (ад) дэнэр.

Төр/Быт 15:15; 42:38;

Тахс/Чис 16:33; Иов 7:9;

Саал/Пс 15:10; 62:10;

Аман/Притч 15:11; Эклл 9:10;

Ис 14:15; Иез 32:18; Лк 16:22;

Дьай/Дея 2:27, 31; Рим 14:9;

Арыл/Откр 20:13

Абааһы, быртаһ тыын, куһаҕан тыын

Сатана салайар тыына. Куһаҕан тыыннар бу сиргэ күүскэ дьайан киһиэхэ киирэн олохсуйуохтарын, кинини кыайа тутан хайа баҕарар салайаахтарынын сөп. Онон дьон кинилэртэн

куттаналлара. Ол эрээри бу сиргэ Танараттан ордук күүс-тээх атын ким да, туох да суох. Онон Иисус дьону хара дьай тыыннарыттан Танара күүһүнэн босхолуура. Кини үөрэнээччилэригэр эмиэ итинник кыабы биэрбитэ.

*1 Ыра/Цар 16:14; Лк 11:19;
Дьай/Дея 19:15–16; 1 Кор 10:20*

Аваддон

Аакка, үтүгэн түгэбэр, маарынныыр өлүү дойдута.

*Иов 26:6; 28:22; Аман/
Притч 15:11; Арыл/Откр 9:11*

Авва

Арамей тылыгар **אַבְבָּא** «абба» эбэтэр **אַבְבָּא** («авва») «аба» диэн суолталаах; оҕо аҕатыгар туһулаан этэр иһирэх тыла. Иисус Христос бу тылынан Аба Танараны ынгырара, кэлин Кини холобурун үөрэнээччилэрэ христианнар батыспытара.

Мк 14:36; Рим 8:15

Авель

Адамнаах Ева иккис уоллара, Каин инитэ. Танара Авель биэрэр толугун үөрүүнэн ылбыт, оттон Каин биэрбит толугун ахсарбатах. Онтон кыһыран, Каин Авелы өлөрөн кэбиспит. Бу киһи аймах олоҕор бастакы өлөрүү буолар.

*Төр/Быт 4:1–12; Мф 23:35;
Дьэб/Евр 11:4*

Каин

Авив ый, нисан ый

Авив ый дьэбириэй халандаарынан сыл бастакы ыйа буолар (кулун тутар ортотуттан муус устар ортотугар диэри). Кини атын аата — нисан ый.

*Тахс/Исх 13:4, 23:15,
Иккис/Втор 16:1*

Авраам, Аврам

Дьэбириэй норуотун улуу төрдө. Танара киһи аймахтан Аврамы талан ылан, киниэхэ Сөбүлэһии (Дуогабар) Кэс Тылын эппитэ. Авраам бастаан Аврам диэн ааттааҕа, онтон кэлин Танара киниэхэ Авраам диэн санга ааты биэрбитэ. Авраам көс олохтоох этэ. Танара кинини төрөөбүт сириттэн ыраах Ханаан сиригэр көһөрүгэр соруйбута уонна ол сири кини үтүмэн үгүс удьуоругар бас биллэрэ биэриэх буолан эрэннэрбитэ. Авраам ойоҕунуун Сарралыын уоллара Исаак төрүүрүн бэрт уһуннук күүппүттэрэ. Авраам Исаактан ураты өссө Измаил диэн уоллааҕа. Ол уол Сарра кулут дьахтарыттан Агарьтан төрөөбүтэ. Авраам атын эмиэ оҕолордооҕо. Исаак уола Иаков кэлин Израиль уон икки ууһун баһылыга буолбута. Бибилийэҕэ Авраам ханнык да түгэннэ Танараҕа бигэтик итэбэйи, Кини бары соруудабын

толорорго бэлэм буолуу ча-
былхай холобура буолар.

*Төр/Быт 11:27–12:9; 15:1–21;
17:5; Рим 4; Евр 11:8–19*

Агарь; Иаков; Исаак; Сара,
Сарра

Агарь

Авраам ойоѳун Сарра кулут кыыһа. Сарра кыайан оѳолонор кыаѳа суох эрдэѳинэ, Агарь Авраамтан Измаил диэн уолу төрөппүтэ. Ол гынан баран Авраам нэһилиэстибэтин кэлин төрөөбүт уола Исаак ылбыта (Исаак, Таңара эрэннэрбитэ туолан, Сарраттан төрөөбүтэ). Сарра күһэйэн, Авраам Агардаах Измаилы кураайы куйаарга киэр үүрбүтэ. Онно кинилэр бэйэлэрэ туспа ололбуттара. Измаил Таңара алгыһын ылан, киниттэн атын улуу норуот (билингги араап омук дьоно) үөскээбитэ. Ол гынан баран Измаил, кулут дьахтар уола, аѳатын Авраам нэһилиэстибэтин ылбатаѳа.

Төр/Быт 16:1–15; Гал 4:21–31

Авраам, Аврам; Сара, Сарра

Аѳа баһылык

Аѳа баһылык диэн бастаан дьиз кэргэн, аймах, уус саамай аѳа саастаах киһитин ааттыыллара. Онтон кэлин дьэбириэй норуотун уонна биирдиилээн түмсүүлэр баһылыктарын (сирдыттэрин) итинник ааттыыр

буолбуттара. Моисей суут боппуруостарын быһаарарыгар көмөлөһөргө сэттэ уон аѳа баһылыгы анаабыта. Израиль норуота билиэнтэн төннүбүтүн кэннэ, аѳа баһылыктар сүбэлэрин суолтата улаппыта. Синагогаларга сэттэ аѳа баһылыктан турар сүбэлэр бааллара, кинилэр синагога салайааччытыгар көмөлөһөллөрө. Саңа Кэс Тылга сиэркэптэри христианскай итэѳэллээх аѳа баһылыктар (пресвитердэр) салайаллара.

*Татх/Исх 3:16, 18; Ахс/Числ 22:7;
Нав 9:11; Иез 20:1; Мф 16:21; Лк 7:3*

Адам

Таңара айбыт бастакы киһитэ. Киһи аймах барыта Адамнаах Еваттан үөскээбитэ. Адамнаах Ева — Таңара сокуонун аан маннай кэһэн, аньыыны онорбут бастакы дьон. Кинилэр удьуордара салгыы эмиэ аньыыны-хараны онорон барбыттара, онон ол аньыы-буруй түмүгэр дьон-сэргэ өлөр-сүтэр дьылѳаламмыта. Опуостал Павел, Христуһу тиһэх (саңа) Адам диэн ааттаан, Кинини итэѳэйбит киһи саңалыы төрөөбүт кэриэтэ буоларын быһаарбыта. Онон билигин киһи аймах Таңара уонна Адам аньыыга киһи иннинээѳи үтүө сыһыаннарыгар эргиллиэн сөп.

*Төр/Быт 1:27–28; 2:7, 15–25;
3:1–24; Рим 5:12–14; 1 Кор 15:45–49*

Адьярай (дьаабал)

Былыргы грек тылыгар διάβολος («диаболос»). Тылбаастаа-тахха, «буруйдааччы, хобулааччы» диэн суолталаах. Куһаҕан тыын баһылыга, Танара утарылаһааччыта. Бибилийэҕэ ааттанар атын аата — сатана, Вельзевул, хара дьайдаах, садаҕа моҕой. Арыллыы кинигэтигэр кэм-кэрдии бүтүүтэ сатана букатыннаахтык хотторон суох буолуохтаах диэн суруллар.

Лк 4:2; Арыл/Откр 20:2

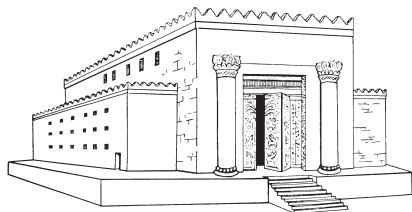
Айыы Тойон

Үгэс курдук элбэх араас тылбааска Танара Моисейга уонна Израиль норуотугар арыйбыт Бэйэтин аата маннык бэриллэр (Тахс/Исх 3:14–15): יהוה («Яхве»). Былыргы дьэбириэйдии тыл этиллиитэ биһиэхэ чуолкай биллибэт. Бу тыл сороҕор ытыктанар, үрдүк сололоох дьонно туһулаан туттуллуон сөп («тойон»).

Тахс/Исх 3:15; 6:2;

Иккис/Втор 6:4; Мф 8:2

Айыы Тойон Дьыэтэ, Танара Дьыэтэ

Айыы Тойонно сүгүрүйэр сир. Дьон бу сиргэ Айыы Тойон ураты быһыылаахтык баар дии саныыллара. Ол иһин Иерусалим Храмын эмиэ Айыы Тойон Дьыэтэ диэн ааттыыллара.

Төр/Быт 28:17; Тахс/Исх 23:19;

Судь/Суд 20:26; 2 Ыра/Цар 12:20;

2 Пар 20:5; Саал/Пс 121:1;

Соф 1:9; Мк 2:26

Айыы Тойон Киэһээни

Аһылыга

Бастагы христианнар, Иисус Христос кириэскэ өлүөн биир хонук иннинэ килиэби уонна бинэбирээт арыгытын Мин Этим-Сииним, Хааным диэн эппитин уонна кинилэргэ ол килиэби (көтөхтөрүүтэ суох чараас, кытаанах лэппиэскэни) сиэппитин, бинэбирээт арыгытын иһэрпитин өйдөөн-санаан, үгүстүк бииргэ түмсэллэрэ. Христианнар итинэн Христос сиэртибэтигэр кыттыгастаахтарын бигэргэтэллэр.

Мк 14:17–25; 1 Кор 11:20–34

Айыы Тойон Күнэ

Былыр Израиль дьоно бу күнү Танара Израиль өстөөхтөрүн накаастыахтаах, кинилэртэн норуотун быһыахтаах күнэ дии саныыллара. Ол эрэри кэлин итинник этии уларыбыта, онон Танара киһи-аймах олоҕор кыттыһан аан дойдуну дьүүллүү кэлэр күнэ диир

буолбуттара. Бу күн Танара сирри барытын Иисус Христоска дьүүллэтиэбэ диэн Саҥа Кэс Тылга этиллэр. Атыннык өссө тihэх күн эбэтэр Дьүүл күнэ диэн ааттанар.

*Тахс/Исх 13:6, 9; Иез 13:5;
Иоил 1:15; Ам 5:18, 20; Авд 1:15;
Соф 1:7, 14; Ин 6:39; 11:24;
Дьай/Деян 2:20*

Алавастр

Күндү таас. Бу таастан киһи этин соттунар дыргыл сыттаах күндү арыыта кутуллар иһитин онгороллоро.

Мф 26:7; Мк 14:3; Лк 7:37

Алгыс

Бу тыл хас даҕаны суолталаах буолуон сөп: (1) Танара аһыныгас санаатынан киһиэхэ араас үтүө бэлэби, дьобуру биэриитэ; (2) биир киһи атын киһиэхэ Танараттан итинник бэлэххэ тиксэригэр баҕарыыта; (3) махтанар киһи Танараны, киниэхэ итинник үтүө бэлэби биэрбитин иһин, айхаллааһына.

*Төр/Быт 12:3; 27:28–29;
48:15–16; 49; Иккис/Втор 33;
Мф 21:9; Рим 12:14;
Дьэб/Евр 6:14*

Алгыстаах, толору дьоллоох

Бу сиргэ эбэтэр кэлэр кэмнэ Танара алгыһын, Кини биэрэр толору дьолун ылыахтаах киһи. Эргэ Кэс Тылга толору

дьол диэн бары өттүнэн баайталым, уйгу-быйаннаах олох, туох-ханнык иннинэ Танараны кытта быһаччы бодоруһуу үөрүүтэ этэ. Оттон Саҥа Кэс Тылга толору дьол Танара Саарыстыбатын кытта ситимнээх, онон быстах дьол буолбатах — үйэлэргэ уостубат дьол-соргу, мөлтөөбөт үтүө турук.

*Иов 5:17; Саал/Пс 1:1; 2:12; 31:1;
126:3–5; Аман/Притч 3:13;
Мф 5:3–11*

Алҕааһын

Кимиэхэ эмэ үтүнү ынгырыы. Танара кинини алгыырыгар киниэхэ туох эрэ үчүгэйи, холобур, ситиһиини, или-эйэни, элбэх удьуору, олоҕу бэлэхтиир. Танара алгыан баҕарар дьонун алгыыр. Киһи атын кинини алгыырыгар, Танараҕа үгэн, киниэхэ үтүнү баҕарар. Ытык аҕалар Авраам, Исаак уонна Иаков оҕолорун алгыыр тыллара кинилэр инники дьоллоох олохторун өтө көрүү курдуга. Киһи Танараны алгыырыгар Кинини айхаллыыр, Киниэхэ махтанар. Иисус халлаанга тахсыан иннинэ оҕолору уонна үөрэнээччилэрин алгыыра. Христос үөрэнээччилэрэ Танара алгыһын сүрэхтэригэр ингэрэ сылдьан, ону бар дьоннуун үллэстэр аналлаахтар. Кинилэр өстөөхтөрүн, сойуолаһааччыларын эмиэ алгыыллар. «Алҕаа»

диэн тыл «кыраа» диэн тылга утары суолталаах.

*Төр/Быт 1:22, 28; 12:3,
Иккис/Втор 28:1–14; Мф 5:44;
Мк 10:16; Лк 6:28; 24:50; Рим 12:14;
15:29; 1 Кор 4:12*

Аллилуйя

Былыргы дыэбириэй тылыгар — אֱלֹהֵינוּ («халелуйа»). «Айыы Тойону айхаллаан» диэн суолталаах санга аллайыы. Дыэбириэйдэр бу тылы Танараҕа үнгэллэригэр, гимн ыллыылларыгар үгүстүк тутталлара.

*Саал/Пс 147:9; 148:1, 14; 149:1, 9;
150:1, 6; Арыл/Откр 19:1–6*

Алоэ

Дыргыйар сыттаах сэбирдэхтээх күндү арыы онгоһуллар үүнээйитэ. Өлбүт киһини көмүллүүн иннинэ суулуур тагаска эмиэ бу арыыны ингэрэллэрэ.

*Саал/Пс 44:9; Аман/Притч 7:17;
Ырыа/Песн 4:14; Ин 19:39*

Алтан аалтаар

Ситтим маһынан (а.э. акациянан) онгоһуллубут, алтанынан бүрүллүбүт аалтаар. Уһуна биэс, кэтитэ биэс тоҕонох, оттон үрдүгэ үс тоҕонох. Муннуктара мас, муос киэргэллээхтэрэ, олор аалтаары кытта биир кэлим этилэр. Аалтаар көһөрөргө аналлаах тиэрбэстэрдээбэ, олорго угуллар ураҕастардааба. Ытык Сурт тиэргэнигэр тура-

ра, онно Танара үлэһиттэрэ сулууспалыыллара.

Тахс/Исх 27:1–8

Алтан муора

Танара Дьыэтин тиэргэнигэр өрүү толору уулаах турар улахан алтан иһити маннык ааттыыллара. Танара үлэһиттэрэ, сулууспалыахтарын иннинэ, онно илиилэрин-атахтарын сууналлара.

*3 Ыра/Цар 7:23–26;
2 Пар 4:2–5, 10*

Альфа уонна омега

Грек алпаабытын бастакы уонна тihэх буукубата (саха тылын алпаабытыгар А уонна Я курдук). «Альфа уонна омега», ол эбэтэр «саҕаланыыта уонна бүтүүтэ» диэн этии бүтүн, толору буолууну бэлиэтиир, Арыллыы Кинигэтигэр аан дойду устуоруйата сир-халлаан айыллыабыттан тihэх күнүгэр диэри барыта ыйылла сылдьарын көрдөрөр.

Арыл/Откр 1:8; 21:6

Амаликтар

Израиль норуота сэриилээн ылыан иннинэ Ханаан сирин кытта ыаллыы олорбут норуоттартан биирдэстэрэ. Мёртвай (Өлбүт) муораттан собуруулуурҕаа диэки сытар Негев кураайы куйаарыгар олорбут көс биис ууһа. Амалик (Амалек) баһылыктаах биис ууһа Израиль

норуотугар, Египеттэн тахсарын кытта, саба түспүтэ, онон бу уус Израиль кыр өстөөҕө буолбута. Танара Израильга амаликтары бүтүннүү суох гынарыгар соруйбута. Ол гынан баран дьэ-бириэйдэр ону, Иудея ыраахтааҕыта Езекия баһылыктыырын саҕана эрэ, толорбуттара.

Тахс/Исх 17:8–16;

Иккис/Втор 25:17–19;

1 Ыра/Цар 15:2, 30:1–5;

1 Пар 4:41–43

Негев

Аминь

Былыргы дьэбириэй тылыгар נָא («амен») диэн тыл; «дын чахчылаах», «дын чахчы оннук», биитэр «оннук буоллун» диэн суолталаах. Үгүстүк Танараҕа үнүү бүтүүтүгэр туттуллар. Бу тыл төрдүгэр «саарбаҕа суох» диэн суолталаах дьэбириэй тыла киирэ сылдыар. «Аминь» диэнинэн дьону итэҕэлгэ үөрэтэн тыл этии эбэтэр Танараҕа үнүү саҕаланар уонна түмүктэнэр. Киһи атын ким эмэ этиитигэр бу тылынан хардаран, кинини кытта толору сөбүлэхэрин биллэрэр.

Ахс/Числ 5:22;

Иккис/Втор 27:15–26; Иер 11:5;

Рим 1:25; Арыл/Откр 3:14

Аммоннар

Лот (Авраам сиэн быраатын) кыра кыһыттан уолун, Бен-Амми, удьуордара. Аммоннар

Молох танараҕа сүгүрүйэллэрэ. Иордан өрүстэн илин диэки (ол билигин Иордания судаарыстыбатын сорҕото) олорбуттара. Кинилэр бары кэриэтэ Израиль өстөөхтөрө этилэрэ. Кэлин аммоннар Израиль дьонун кэккэтиттэн үүрүллүбүттэрэ.

Төр/Быт 19:30–38;

Иккис/Втор 23:3

Моав

Аморрейдар

Израиль норуота сэриилээн ылыан иннинэ Ханаанга олорбут биир сүрүн норуот. «Аморрейдар» диэн тыл ардыгар Ханаан сиригэр олорбут норуоттары барыларын бэлиэтииргэ туттуллар. Онон сорох тиэкистэргэ бу тыл «аморрей норуоттара» диэн тылбаастанар.

Төр/Быт 10:16; 15:16;

Ахс/Числ 13:30; 21:21–32; Ам 2:10

Анафема, кырыыска туруоруу

Айыы Тойон туһугар суох онгоһуллуохтаах дьон, кыыл-сүөл уонна мал. Олор, байыаннай булумһу (трофей) быһыытынан көрүллэн, суох онгоһуллуохтаахтара, онон Танараҕа толук бэриллэхтээхтэрэ. Саҥа Кэс Тылга опуостал Павел Евангелиены сыһа өйдүүр уонна Иисус Христу итэҕэйбэт дьону Танараттан араарыһыны анафема диэн ааттыыр.

Нав 6:17–20; 1 Кор 16:22; Гал 1:8–9

Антихрист

Гректииттэн тылбаастаатахха, «Христос утарсааччыта» диэн суолталаах. Антихрист хара дыа-йы сирэйдиир. Кини Христону кытта сэриилэхэ сиргэ кэлиэхтээх, тihэх уһугар Киниэхэ хотторуохтаах. Опуостал Иоанн Бастагы Илдьит Суругар Христос туһунан сымыйанан үөрэтэн Үөрүүлээх Илдьити утарар дьону эмиэ «антихристар» диэн ааттыыр.

1 Ин 2:18–19, 22–23; 2 Ин 1:7

Аньыы, аньыы-буруй, аньыы-хара

Таһара Сокуонун билиммэккэ, Кини ыйаахтарын кэһии, Таһара тылын истибэт буолуу. Эргэ Кэс Тылга аньыыны онгорбут киһи, аньыытын бырастыгы гыннарар туһугар, Таһараҕа толук биэриэхтээбэ.

Төр/Быт 4:7; 18:20; 31:36;

Тахс/Исх 29:10–14; Мф 3:6;

Рим 3:20

Аньыыны билинии; кэмсинии

Аньыыны билинии — туохтан эрэ кэмсинии, аньыыны онгорбуту өйдөөһүн уонна Таһараҕа сөбүлөппэт урукку олохтон akkaaстаныы. «Эргиллии», «төннүү» диэн суолталаах שוּב («шув») диэн дьэбириэй тыла. Бу тыл аньыыны билиниигэ сыһыаннаан киһи толору бүүс-бүтүннүү Таһараҕа хайыһыта,

атын таһараларга, аньыылаах дьаллыктарга сулууспалыыртан akkaaстаныы диэн суолталаах. Аньыыны билиниини кытта «кэмсинии», «хомурунуу» диэн суолталаах נָחַם («нихам») диэн дьэбириэй тыла эмиэ ситимнээх. Тоҕо диэтэххэ аньыытын билинэр, кэмсинэр киһи, кырдыгыгын таһаарына сатаабакка, аньыыны-буруйу онгорорун ууратар. Дьэбириэй киһитэ, аньыыны онгорбутун кэмсинэн, астан туттунуон, ытыан-сонун, таһаһын хайа тардыһыан, үчүгэй таһас оннугар нэк буолбут кутурҕан таһаһын танһыан, түөһүн кырбанан, кэмсинэрин көрдөрүүн сөбө. Кэмсинэр киһи Таһараттан аньыытын барытын бырас-тыгы гынарыгар көрдөһөр. Аны итинниги хатылаабат буоларга, Таһара сибэтиэй көңүлүн толорорго быһаарынар. Саҥа Кэс Тылга «өйдүүн-санаалыын тосту уларыйыы» диэн суолталаах μετανοια («метанойа») диэн грек тыла туттуллар. Ол аата киһи бүтүн бэйэтэ, аньыылаах санаатыттан akkaaстанан, өйүнэн-сүрэгүнэн Таһараҕа тардыһар, Киниэхэ бүтүннүү хайыһар. Бибилийиэбэ аньыыны билинэргэ үөрэтэр үтүө холобурунан Иеремия, Иоиль, Иона уонна Иоанн Сүрэхтээччи буолаллар. Манньык тосту уларыһан көнө суолга үктэнии

тиэмэтэ Иисус Христос үөрэ-
бэр баар уонна Кини опуос-
талларын илдьит суруктарыгар
эмиэ салҕанар.

3 Ыра/Цар 21:27; 2 Пар 37:5;
Иов 42:6; Иер 31:19; Иез 18:30;
Иоил 2:12; Ион 3:5; Мф 3:8;
Мк 2:17; Лк 18:13; 2 Тим 2:25–26

Арамей тыла

Былыргы дьэбириэй (кэлин
иврит) тылыгар уруулуу тыл.
Араап тылыгар эмиэ балай
да чугас. Бу тыл Х.Т. иннинэ
VI үйэбэ Аан Илин (Ближний
Восток) сиригэр барытыгар
дипломатия, эргиэн эйгэтигэр
сүрүн тыл быһыытынан туттул-
лара. Эргэ Кэс Тыл кинигэлэ-
рин сорохторо: Езд 4:8 – 6:18;
7:12–26; Иер 10:11; Дан 2:4b –
7:28 – арамейды суруллубут-
тара. Иисус Христос олорор
кэмигэр Палестинаба бу тыл
иудейдар сүрүн кэпсэтэр тыл-
лара этэ.

Аран ыарыы

Бибилийэбэ бу тылынан
ханнык баҕарар сыстыган-
наах тири ыарыыта ааттанар.
Былыргы дьэбириэйдии לָרָץ
(«цараат») диэн тыл тылбаа-
һа – «аран (проказа)». Бу тыл
элбэх араас тири ыарыытын
бэлиэтиир. Эргэ Кэс Тыл кэ-
мигэр итинник ыалдьар дьо-
ну кирдээхтэр дииллэрэ. Аран
буолбуттары дьон-сэргэ оло-

рор түөлбэлэриттэн үүрэллэрэ.
Атын дьонго ыарыы сысты-
батын, киртиппэтин диэн, ки-
нилэри туспа туталлара. Ман-
нык ыалдыбыт дьону, толору
үтүөрдэхтэринэ эрэ, түөлбэбэ
төттөрү киллэрэллэрэ. Кинилэр
үтүөрбүттэрин Танара үлэһитэ
туоһулуохтааба.

Лев 13:45–46; Ахс/Числ 5:1–4;
Лк 5:12–13

Левиттэр; Моисей; Танара үрдү-
кү үлэһитэ; Танара үлэһитэ

Ареопаг

Афины киинигэр турар том-
тор, аҕа баһылыктар мустан
сүбэлэхэр сирдэрэ. Сүбэни
томтор аатынан эмиэ ареопаг
дииллэрэ.

Дьай/Деян 17:19–22

Афины

Артемида

Былыргы гректэр үгэр-сүктэр
дьахтар танараларыттан биир-
дэстэрэ. Саамай аатырбыт,
Киниэхэ анаммыт храм Ефес
(билинҕи сурукка – Эфес)
куоракка баара. Бу храмы аан
дойду сэттэ дыктититтэн биир-
дэстэрэ дииллэрэ.

Дьай/Деян 19:23–40

Арыллыы

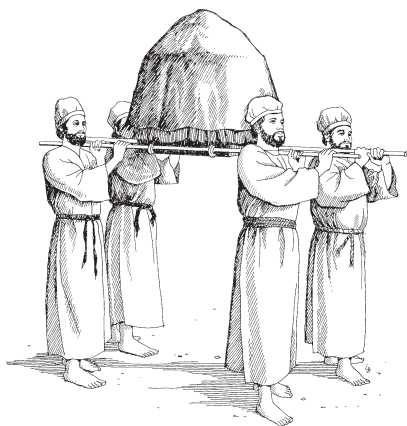
Танара тугу баҕарарын, ол
аата сибэтиэй көнүлүн, дьон-
го араас суолунан арыйар.
Халлаантан санарар, аанньалы

ыытар, бороруоктарын этитэр, дыиктини көрдөрөр эбэтэр Ытык Суруйуунан өйдөтөр. Танара Бэйэтин көңүлүн дьонго тиэрдэр ньымата барыта арыллы дэнэр.

Тахс/Исх 25:21; Саал/Пс 18:8; 118:130; Ис 56:1; Дан 10:1; Мф 2:12; Рим 14:24–26; Арыл/Откр 1:1

Арыллы Хоппото

Кэс Тыл Хоппотун маннык ааттыыллара.

Тахс/Исх 26:33; 40:21

Арынан аҕааһын, арынан аҕаныллыбыт киһи

Танараҕа ураты сулууспалааһынҥа аныыр сиэри-туому онорон, киһиэхэ эбэтэр тээбиринҥэ олива арыытын куталлара. Танара талбыт дьонун — Кини үлэһиттэрин, ыраахтааҕылары, ардыгар бороруоктары — итинник аҕыыл-

лара. Эмиэ ити курдук олива арыынан аалтаары уонна Ытык Сурду сибэтии гыналлара. Көспүт суолтаҕа «аҕааһын» диэн тыл Танараҕа сулууспалааһынҥа үөһэттэн талыллар алгыһы бэлиэтиэн сөп. Танара Кинини итэҕэйбит дьону Сиэркэпкэ холбоһор күннэригэр оннук алгыыр.

Тахс/Исх 40:9, 15; Лев 4:3; 1 Ыра/Цар 16:13; 3 Ыра/Цар 19:16; Мф 22:41–45; 1 Ин 2:27

Асия

Билинҥи Аччыгый Азия (Турция) сорҕото буолар Рим провинцията. Бу провинция киин куората Ефес этэ. Азия аан дойду чааһын быһыытынан Асия уобалаһын аатынан ааттаммыт, ол гынан баран бу ааттары булкуйар сатамнат.

Дьай/Деян 19:26; Арыл/Откр 1:4

Ефес (Эфес)

Ассарий

Рим бытархай алтан харчыта, динарий уон алта гыммыт биирэ.

Мф 10:29

Динарий

Ассирия

Билинҥи Ирак сиригэр баар буола сылдыбыт, Ниневия диэн киин куораттаах былыргы модун импиэрийэ. Х.Т.

иннинэ 722 с. Ассирия сэрийлэрэ Хотугу Израиль судаарыстыбатын кыайан, Израиль элбэх дьонун билиэн ылбыт-тара. Ити кэнниттэн Ассирия империийэтин сорох чааһын олохтоохторун, күһэйэн туран, Израиль сиригэр көһөрбүттэрэ. Онно көспүт дьон дьэбирийдэри кытта булкуһан барбытта-ра. Ассирия Иудеяҕа (Соҕуруу Саарыстыбаҕа) эмиэ саба түспүтэ, ол гынан баран кыайбата-ҕа. Кэлин, Танара накаастаан, Ниневия букатыннаахтык үлтүрүйбүтэ.

4 Ыра/Цар 18:9 – 19:36;
Наум 1 – 3

Израиль; Иона; Ниневия

Астарта

1. Хананейдар үнэр-сүктэр, дьэбирийдии לְשָׁרָא («Ашера») диэн ааттаах дьахтар тангалара. Кинилэр санааларыгар, Астарта уйгу-быйангы биэрэрэ. Былыр Аан Илин сиригэр Астартаҕа сүгүрүйэр сирдэригэр мас бағаналар тураллара. Олор дьахтар тангара быһыллыбыт ойуулаах буолуохтарын сөбө. Оччотооҕу Аан Илин сиригэр бүтүннүүтүгэр Астарта «дыкти дьайыылаах» бағаналарыгар сүгүрүйэллэрэ. Сорох үһүйээннэ Астарта Илу тангара эбэтэр Ваал (үрдүкү тангара) ойоҕо уонна «бары тангаралар ийэлэрэ» диэн кэпсэнэрэ. Кини өссө Финикия

сүрүн куораттарыгар — Тиргэ уонна Сидонна — эмиэ үрдүкү дьахтар тангара этэ.

Тхс/Исх 34:13;

Иккис/Втор 7:5; 12:3; 16:21; 3

Ыра/Цар 15:13

2. Хананейдарга таптал тангара. Кинилэр итэҕэллэринэн, элбэх баайы, быйангы биэрэр тангара, дьэбирийдии לַאֲשֹׁרֶת («Ашторет») диэн ааттаах.

Судь/Суд 2:13

Астан туттунуу, пуос

Бибилийэҕэ бу тыл тус бэйэҕин эбэтэр түмсүү олобун кытта ситимнээх религиознай төрүөтүнэн хайа эрэ кэмнэ (үгэс курдук, биир күн) астан, ардыгар ууттан эмиэ толору akkaастаныны бэлиэтиир. Астан туттунуу сорука — Танараҕа бас бэринии, туох эрэ куһаҕан буоллаҕына, кутурҕаны биллэри, эбэтэр тургутуу ыарахан кэмигэр Танараттан көмө көрдөһүү, аһыныны бырастыы ынарыгар ааттаһыы. Бороуоктар дьиннээх пуос дьон икки ардыгар кырдыгы уонна аһыныгас сыһыаны чөлүгэр түһэрэр аналлааҕын өйдөтөллөрө. Сорох күнгэ, холобур, сыл аайы буолар Ыраастаны күнүгэр, иудейдар бука бары булгуччу астан туттунуохтаатара. Ол кэмнэ иудейдар Танараттан аһыыларын бырас-тыы ынарыгар көрдөһөллөрө.

Сорохтор, бастатан туран фарисейдар, эбии пуос күннэрин тутуһаллара. Итэбэйээччилэр сорох түмсүүлэрэ туох эрэ ураты түбэлтэбэ бииргэ Тангараба үгэллэрэ ирдэнэр күнүгэр эмиэ астан тутгунуохтарын сөбө. Кэлин итэбэйээччилэр олохторугар пуос атын көрүнгэ — ас сорох көрүнгүтэн тутунуу (хараланыы) — киирбитэ. Хараланар дьон үрүг аһы, эти сииртэн тутуналлар.

Судь/Суд 20:26;

1 Ыра/Цар 7:6; Есф. 4:16;

Ис 58:3—14; Иоил 1:14; Ион 3:5;

Мф 4:2; 6:16; Лк 18:12;

Дьай/Деян 13:2—3; 14:23

Аһытыы

Тиэстэни көтөбөр туһалаах бактыарыйалаах доруона. Былыр дьон аһытыылаах тиэстэ сорботун аныгыскы тиэстэбэ анаан хааллараллара. Паасха бырааһынньыгын иннинэ иудейдар эргэ аһытыыны барытын суох онгорор үгэстээхтэрэ, тоҕо диэтэххэ Паасха килиэбин доруоната суох астыыллара. Көспүт суолтаба аһытыы кинини, дьону-сэргэни уларытар үөрэх курдук өйдөнүөн сөп.

Мф 13:33; 16:6—12

Афины

Былыргы үйэлэртэн аан дойду бэлиитикэтин, култууратын киининэн аатырбыт Греция

куората. Сократ, Платон, Аристотель төрөөбүт куораттара. Былыр Афины араас хайысханы тутуһар бөлүһүөктөр мустан мөккүһэр сирдэрэ этэ.

Дьай/Деян 17:16—34

Ареопаг

Аттакы

Аттаммыт эр киһи. Былыр үгүс норуокка аттакы дьон ыраахтаабылар ойохторун маныйлалара. Ыраахтаабы эргимтэтигэр кинилэр үксүгэр улахан сабыдыаллаахтара, үрдүк солоҕо тиксэллэрэ. Онон «аттакы» диэн тыл үгүс түбэлтэбэ «ыраахтаабы эргимтэтин үрдүк сололооҕо» диэн тылга дьүөрэлээх.

4 Ыра/Цар 25:19; Эсф 2:3;

Дьай/Деян 8:27—39

Б

Бараан (хой)

Бараан Израильга ыраас сүөһү ахсааныгар киирэрэ, онон барааны аска-үөлгэ, танаска эрэ буолбакка, толук биэриигэ эмиэ тутталлара. Козаттан уратыта диэн бараан сымнаҕас — бостуугу истэр. Ол иһин көспүт суолтаба үгүстүк Айыы Тойонноругар бэриниилээх дьону бэлиэтиирэ. Бараан, көрүүтэ-харайыыта суох хаалан, мунан хаалыан сөп, ол иһин кыһамньыны, көмүскэли

эрэйэр киһини ойуулуур метафора буолбута.

*Лев 3:7–11; 2 Ыра/Цар 12:4;
Иез 34:3–31; Мф 9:36; 10:6; 26:31;
Ин 10:2–5*

Бараммат олох

Бибилийэҕэ бараммат олох диэн, бу сиргэ үйэлэр тухары олоруу буолбакка, Тангараны кытта биир буолар олох, Кинини кытта өрүү бииргэ буолуу этиллэр. Тоҕо диэтэххэ бараммат олох төрдө — Тангара. Киһиэхэ, төһө итэҕэйэринэн көрөн, бараммат олох, кини өссө бу дойдуга эрдэҕинэ бэрillлэр. Оттон толору олоххо киһи, өлбүттэр бука бары тиллибиттерин, Тангара букатыннаахтык баһылаабытын кэннэ, тиксэр.

*Дан 12:2; Мф 19:16;
Ин 3:36; 1 Ин 5:13*

Бараммат үйэлээх

Бу этии үксүгэр билинни кэмтэн саҕалаан кэм-кэрдии бүтүүтүгэр диэри бириэмэни бэлиэтиир. Оттон Тангара туһунан этэргэ «саҕаланыыта да, бүтүүтэ да суох» диэн суолталаах. Олаата Кини өлбөт үйэлээҕэ, өрүү баара бэлиэтэнэр.

*Төр/Быт 3:22; 3 Ыра/Цар 1:31;
Рим 14:25; 1 Тим 1:17*

Бэлиэ

Тангара дьайыыта, Кини тугу эрэ бигэргэтэн, киһи итэҕэлин

күүһүрдэн эбэтэр кэлэр кэми туоһулаан көрдөрөр дыктитэ. Тангара биэрэр сүдү күүһүнэн Иисус Христос элбэх бэлиэ дыктини онорбута.

*Төр/Быт 9:12; Тахс/Исх 3:12;
Судь/Суд 6:17; Мф 12:39–40*

Бинэҕирээт

Арыгы буолар уохтаах отонноох үүнээйи. Бинэҕирээт сирэ, бинэҕирээт умнаһа, отоно, ол отон арыгыта Бибилийэҕэ уобарас курдук үгүстүк ахтыллар. Холобур, бинэҕирээт үүнэр сирэ норуоту, Израиль сириуотун, духуобунай күүһү, бэлэҕи бэлиэтиир.

*Төр/Быт 14:18; Ахс/Числ 13:24;
Саал/Пс 79:9–16;
Аман/Притч 9:2; Тахс/Исх 55:1;
Иер 12:10; Ос 10:1;
Мф 7:16; Ин 15:1*

Бинэҕирээт ыгар сир

Бинэҕирээт симэһинин ыгарга анаан таас хайаҕа онго хаһыллыбыт чычаас онкучах. Баттыыр ыарахан тэрилэ түгэбэр

хайаҕастаах буолара, онон ньһыллыбыт отон симэһинэ аллара баар, эмиэ тааска хаһан онһуһлубут атын кыра онһкучахха түһэрэ. Бинэһирээт отонун үкһүтэр сыһынньах атахтарынан тэһсэн ньһыйаллара.

*Судь/Суд 6:11; Ис 63:3; Мф 21:33;
Арыл/Откр 14:20*

Бороруок

Таһара ынһырбыт киһитэ. Бороруок дьонһо Таһара тугу баһарарын, тугу үөрэтэрин тиэрдэр аһалааһа. Таһара Тыһнын сабыдыалынан бороруоктар инники туох буоларын өтө көрөн этэллэрэ, дьону, аһыһыларын-хараһарын билиһэн, Таһараһа эргиллэллэригэр ынһыраллара, аһыһыны-хараһы сараһыллара, үөрэтэллэрэ-такайаллара. Эрдэтээһи бороруоктар (быһыр кинилэри өтө көрөөччүлэр дииллэрэ), холобур, Илия, ураты турукка киирэр кыахтаахтара, араас дьиктини онһороллоро. Самуил бороруок өссө дойдуну салайар судьуа этэ. Кэлинһи бороруоктар, Иереһия, Иезекииль, Айыы Тойон дьонһо тугу илдьиттиирин үгүстүк түһээн көрөллөрө уонна ону норуокка тиэрдэллэрэ. Бороруоктар Мессия кэлиэхтээһин эрдэттэн этэллэрэ. Сорох бороруоктар, холобур, Самуил, Наһан, Илия, Елисей уо.д.а.

тустарынан Эргэ Кэс Тыл кинигэлэригэр кэһсэнэр. Атын бороруоктар, холобур, Исайа уонна Амос, инникини өтө көрүүлэрин суруйан хаалларбыттар. Эргэ Кэс Тыл ол кинигэлэрэ кинилэр ааттарынан ааттаммыттар. Бороруоктар Саһа Кэс Тыл кэмигэр эмиэ бааллара.

1 Ыр/Цар 3:20; 9:9; 10:5–11;

3 Ыр/Цар 18:1–46; Иер 1:5;

Дьай/Деян 13:1; 21:10; 1 Кор 12:29;

Буруйтан быһһаныы

Таһара, киһи аһыһытын-буруйун бырастыы ғынан, киниһи аһы ыраас, онон буруйдаһмат диэн, быһһаммытынан ааһар. Манһык быһһаныы өйдөбүлэ суут быһһаарыһын кытта ситимнээх. Сууттаһааччы суут быһһаарыһынан сокуон иннигэр кырдығын таһаарыһыан, буруйа суоһунан биллэриллиэн сөп. Эргэ Кэс Тылга киһини буруйтан быһһаан ыһы Таһара Кэс Тыһыгар, Кини ыһаахтарыгар бэриһиилээх буолууну, Моисей Сокуонун кытаанахтык тутуһууну кытта ситимнээһэ. Саһа Кэс Тылга тоһоһолоон этиллэриһэн, киһи Иисус Христоһу итэһэйэн эрэ буруйтан быһһаныан сөп.

1 Ыра/Цар 24:16; Саал/Пс 7:9;

142:2; Иер 33:16; Лк 18:14;

Рим 3:24; Гал 2:21

Бүрүү, сабыы

Судургу, тирии сабыы. Манан быстах олорор дыэни биитэр Ытык Сурду бүрүйэллэрэ.

Тахс/Исх 26:14;

Ахс/Числ 4:25

Бүрүстүөл

Ыраахтааҕы сиздэрэй олбоҕо, торуона, кини былааһын, модун кыаҕын бэлиэтэ. «Тангара бүрүстүөлэ» диэн этии Тангара килбиэннээх эйгэтин, Кини аан дойдуну салайар, дүүл-лүүр сүдү күүһүн бэлиэтиир.

3 Ыра/Цар 10:18–20;

Саал/Пс 10:4; Ис 6:1;

Мф 19:28; 23:22;

Арыл/Откр 20:11

Бүрүстүөллээх куорат

Саарыстыба сүрүн куората. Бу куоракка ыраахтааҕы олороро, дойду салалтата баара.

Неем 1:1; Эсф 1:2

Былыргы грек тыла

Средиземнэй муора илин энгэ-эригэр, Александр Македонскай сэриилээн ылбытын кэннэ, грек тыла омуктар бодоруһар тыллара буолбута. Бу тылга былыргы дыэбириэй уонна арамей тылларыттан Эргэ Кэс Тыл кинигэлэрэ тылбаастаммыттара. Саҥа Кэс Тыл, элбэх киһи аах-тын диэн, гректини суруллубута.

Лк 23:38

Былыргы дыэбириэй тыла

Х.Т. 586 с. иннинэ саҕаламмыт Вавилон билиэнин иннинэ Израиль дыонун үксэ бу тылынан санарара. Эргэ Кэс Тыл улахан анаара эмиэ бу тылынан суруллубута. Ол эрэри дыэбириэйдэр, билиэнтэн босхолонон баран, үгүстэрэ уруулуу арамей тылыгар көспүттэрэ. Саҥа Кэс Тыл сурулларын диэки, Палестина дыоно сүннүүнэн арамей тылынан кэпсэтэллэрэ, оттон атын омук дыонун кытта бодоруһалларыгар былыргы грек тылын тутталлара.

Неем 8:8; Лк 23:38

Бырааһынныктар

Аһытыта суох килиэп

бырааһынныгыга

Дыэбириэй халандаарынан сыл бастакы ыйын авив (нисан) 15 күнүттэн 21 күнүгэр диэри бэлиэтиллэрэ. Бу бырааһыннык Паасха кэнниттэн тутта саҕалана. Нэдиэлэни быһа Израиль дыоно Тангара кинилэри Египеттэн суһаллык таһаарбытын ахтыһаллара. Бу күннэргэ дыэбэ көтөхтөрүүлээх ас суох буолуохтааҕа, доруоһалаах килиэби сиз суохтаахтара. Нэдиэлэни быһа Израиль дыоно аһытыта суох килиэби эрэ силлэрэ. Бырааһыннык бастакы уонна сэттис күннэригэр ытык түмсүү буолара. Онно Сокуон ыйар толугун бэрillэрэ. Саҥа Кэс Тыл кэмигэр Паасха уонна Аһытыта

суох килиэп бырааһынньыга биир бырааһынньык этилэр.

*Тахс/Исх 12:14–20, 13:3–10,
23:15, 34:18; Лев 23:6–8;
Ахс/Числ 28:17–25;
Иккис/Втор 16:3–4, 8;
Мк 14:1, 12; Лк 22:1*

Аһытыы; Паасха

***Нэдиэлэ бырааһынньыга,
Бастагы үүнүү хомуурун
бырааһынньыга, Биэс уонус күн
бырааһынньыга***

Иудейдар биир сүрүн религиознай бырааһынньыктара, дьэбириэйди *לִישְׁוֹת* («шавуот») диэн ааттаах. Дьэбириэй халандаарынан сыл үһүс ыйын — сиван алтыс күнүгэр бэлиэтэнэрэ. Бу бырааһынньык бурдук ыһыгын кэнниттэн сэттэ нэдиэлэ буолан баран саҕаланар, ол эбэтэр Көтөхтөрүүтэ суох килиэп бырааһынньыгар бастагы түүтэх бурдугу аҕалыы кэнниттэн биэс уонус күнүгэр. Дьон Тангараҕа араас аһы — бастагы үүнүү бурдугун, килиэби — аҕаллара.

Саһа Кэс Тыл кэмигэр бу бырааһынньык Биэс уонус күн диэн ааттааҕа. Бу күн Иисус Христос үөрэнээччилэригэр халлаантан Тангара Тыһына түспүтэ.

*Тахс/Исх 23:16, 34:22;
Лев 23:15–21; Ахс/Числ 28:26–31;
Иккис/Втор 16:9–12;
Дьай/Деян 2:1–4; 1 Кор 16:8*

Паасха

Отуу бырааһынньыга

Иудейдар бырааһынньыктара. Израиль дьоно бу күн дьэиэлэриттэн тахсан, анал толук биэрэллэрэ уонна нэдиэлэни быһа отууга олороллоро. Мас лабаатыттан оноруллубут отуу үүнүү хомуурун кэмигэр хонууга туруоруллара. Бырааһынньык, Ыраастаныы күнүттэн сотору буолаат, тишри (ефаним) ыйын, дьэбириэй халандаарынан сэттис ый 15 күнүттэн 21 күнүгэр диэри ытыллара. Бу бырааһынньык туораах бурдук уонна мас аһа үүнүүтэ хомуллан бүтүүтэ, бинэбирээт хомуллар кэмигэр, күһүгүнү ардах иннинэ буолара. Ол иһин бырааһынньыгы атыннык өссө «Үүнүү хомуллар бырааһынньыга» эбэтэр «Хомуур бырааһынньыга» дииллэрэ. Бу дьоро нэдиэлэҕэ Израиль дьоно Египет хабалатыттан тахсан Ханаанга баралларыгар кураайы куйаары кэрийэ сылдыбыттарын, онно отууга олорбуттарын саныыллара. Ону тэнэ дьон ити күн үүнүү иһин Тангараҕа махтаналлара. Отуу бырааһынньыгын дьэбириэйди аата — *לִישְׁבֹּת* («суккот»).

*Тахс/Исх 23:16, 34:22;
Лев 23:27–36, 39–43;
Ахс/Числ 29:12–35;
Иккис/Втор 16:13–15; Ин 7:2*

Паасха

Иудейдар биир саамай сүрүн бырааһынньыктара. Саас

буолар. Дьэбириэйдэр былыр Египет кулуттааһыныттан босхоломмуттарын бэлиэтиир. Паасханы киэһэ, дьэбириэй халандаарынан сыл бастакы ыйын — авив (нисан) ыйын — уон төрдүс күнүгэр бэлиэтииллэрэ. Сааскы күн-түүн тэннэһиитин кэнниттэн сотору буолара. Ол киэһэ Израиль дьоно Танара кинилэри кулуттааһынтан босхолообутун, Египеттэн тахсыах иннинээҕи түүн бараан оҕотун хаанын толук биэрэннэр, бастакы төрүөхтэрэ өлөртөн быһааммыттарын саныылар. Бараан оҕотун (эбэтэр коза оҕотун) толук туттан баран, биир да уңуоҕун алдьаппакка, бүтүннүү буһараллара. Бу бараан оҕотун бырааһынньыкка сииллэрэ. Киэһээнни аһылыкка аһы от, көтөхтөрүүтэ суох килиэп эмиэ баар буолара. *פסח* («песах») диэн дьэбириэй тылынан, а.э. «паасха» диэн, толук буолбут бараан оҕотун ааттыыллара. Бырааһынньык аата эмиэ онтон тахсыбыт. «Песах» — туохтуур; тылбаастаатахха, «үрдүнэн ой» диэн суолталаах. Египет кулуттааһыныттан тахсыыны, босхолонууну санатыы быһыытынан Сокуон Паасха сыл аайы ылылларын ирдиир. Танара Дьэйтэ тутуллубутун кэннэ, Паасха бараанын оҕотун онно эрэ толук биэрэр көнүллэммитэ.

Ханнык да туора омук киһитэ, кэлии, наймыламмыт киһи Паасха аһылыгар кыттыһар бырааба суоҕа. Иудейдар Израильтан барытыттан уонна атын да дойдулартан Паасха күн Танараҕа сүгүрүйэ Иерусалимга кэлэллэрэ. Паасха кэнниттэн тутта сэттэ күнү быһа Аһытыыта суох килиэп бырааһынньыга буолара.

Саҥа Кэс тылга, Иоантан Сибэтиэй Евангелие этэринэн, Иисус кириэскэ тиириллэн нисан 14 күнүгэр, Паасхаҕа, өлбүтэ. Кини, Паасха бараанын оҕотун курдук, биир да уңуоҕа тостубатаҕа. Опуостал Павел этэринэн, Христос Паасха Бараанын Оҕотун курдук өлөрүллүбүтэ. Ол гынан баран Танара Христу тилиннэрбитэ, онон христианнарга Паасха бырааһынньыга Христос кириэскэ өлбүтүн эрэ буолбакка, Кини Тиллибитин эмиэ санатар.

Тахс/Исх 12:1–14, 21–51;

Лев 23:5; Ахс/Числ 9:1–14;

Иккис/Втор 16:5–8; Иез 45:21;

Мк 14:1, 12; Ин 19:14, 36;

Дьай/Деян 2:23–24; 1 Кор 5:7

Аһытыыта суох килиэп бырааһынньыга

Пурум

Бу бырааһынньык дьэбириэйдэр атын бырааһынньыктара барылара олохтоммуттарын

кэннэ, Персия импиэрийэтин кэмигэр, олохтоммута. Дьэбириэй халандаарынан сыл уон иккис ый, ол аата адар ый 14—15 күннэригэр саас эрдэ бэлиэтэнэрэ. Бу икки күн дьэбириэй-дэр Танара кинилэри Эсфирь сарыысса саҕана имири эстэр дьылҕаттан быыһаабытын саныыллара. Бу дьоро кэмнэ бары үөрө-көтө малааһын онгороллоро, хардарыта бэлэх бэрсиллэлэрэ.

Эсф 9:20—32

**Танара Дьизтэ
сангардыллыбыт
бырааһынныгыга**

Бу бырааһыннык өссө «Ханука» (дьэбириэйдии חנוכה), ол аата «сангардыллы» диэн ааттаах. Бырааһыннык Х.Т. иннинэ II ү. иудейдар Сирия языческой баһылыктарын өтүттэн бэлитичэскэй уонна религиознай кыһарыйыыны утары босхолонуулаах сэриилэрин кэмигэр олохтоммута. Х.Т. иннинэ 167 с. Иерусалим Танаратын Дьизтин атын омуктар, язычниктар киирэн киртиппиттэрэ. Ону утаран, Маккавей баһылыктаах иудейдар өрө турбуттара. Туора омуктар Танара Дьизтин үс сылы быһа бас билбиттэрэ. Ол гынан баран Х.Т. иннинэ 164 с. Иуда Маккавей Танара Дьизтин босхолообута. Кини ону хат сиэр-туом онгорон ырааһырдан, сангардан, аалтаарын уонна ба-

ры тээбиринин барытын уларыппыта.

1 Макк 4:36—59; 2 Макк 1:18—31;
10:1—8; Ин 10:22—39

Танара дьизтэ, храм

**Турба (муос айаа)
бырааһынныгыга**

Дьэбириэй халандаарынан сэттис ый — тишри (ефаним) ый — бастакы күнүгэр күһүн саҕаланыыта бэлиэтэнэрэ. Бу күн Израиль дьоно туох баар үлэлэриттэн барыларыттан сынньаналлара. Ытык түмсүү буолара. Онно муос турбаны үрэллэрэ, Танараҕа толук биэрэллэрэ.

Лев 23:23—25; Ахс/Числ 29:1—6

Бырааттыылар

Бу өйдөбүл туох-ханнык иннинэ хаан урууларга, ол кэннэ Израиль олохтоохторугар — биир норуот дьонугар, сыһыаннаах. Ол гынан баран Саҥа Кэс Тылга Аҕа Танара оҕолоро буолбут итэҕэйээччилэр, биир дьизэ кэргэн курдук бэйэ-бэйэлэрин

таптаан, хардарыта көмөлөсү-
һэн олорорго дьулуһалларын
тоһоһолоон, биир итэҕэллээх-
терин бырааттарбыт диэн аат-
тыыллар.

*Төр/Быт 4:2; Иккис/Втор 1:16;
Мф 12:46–50; 1 Кор 6:5–6*

Быһыллыбатахтар

Бу тиэрмин Бибилийэҕэ атын
норуоттарга, холобур, филис-
тимнэргэ сыһаннаан туттул-
лар. Кинилэр уол оҕо, эр киһи
ууһатар уорганын төбөтүн ти-
риитин быһар үгэстэрэ суоҕа.
Бу тыл «быһыллыбатах сүрэх»,
«быһыллыбатах кулгаах» уо.д.а.
тыл ситимнэригэр эмиэ туттул-
лар. Айыы Тойону ылыммат
дьону маннык этэллэрэ.

*Лев 26:41; Судь/Суд 14:3; Иез 44:7;
Дьай/Деян 7:51; Рим 3:30; Гал 2:7*

Быһыы, быһыллы

Уол, эр киһи ууһатар уорга-
нын төбөтүн тириитин бы-
һан ылыы. Танара Авраамга
биэрбит ыйааһар этиллэринэн,
дьэбириэй хас биирдии уола
төрөөбүтэ ахсыс күнүгэр бы-
һыллыахтааҕа. Иисус кэмигэр
ити күн уол оҕоҕо аат бэрил-
лэрэ. Быһыллыы Танара уон-
на Авраам удьуордарын икки
ардыларынааҕы Сөбүлэһии бэ-
лиэтэ этэ. Ол кэннэ киһи дьиэ
кэргэнин кытта Танара норуо-
тугар киирсэн, Кини үөрэҕин
тутуһуохтааҕа. Ону таһынан

быһыллыы киһи Израиль но-
руотугар киирсэрин бэлиэтэ
буолара. Дьэбириэйдэри «бы-
һыллыбыттар», оттон дьиннээх
Танараны билбэт норуоттары,
ол эбэтэр элбэх танаралаахтары
«быһыллыбатахтар» диэн аат-
тыыллара.

*Төр/Быт 17:9–27; Лев 12:3;
Ин 7:22; Рим 4:10*

Быыс

Сибэтиэйтэн Сибэтиэй хоһу
Ытык Сурт, кэлин Иерусалим
Танаратын Дьиэтин иһигэр
баар Сибэтиэй хостон араа-
рар баай киэргэтиилээх быыс.
Быыс кэннигэр сылга биирдэ —
Ыраастаныы күнүгэр — Тапа-
ра үрдүкү үлэһитэ эрэ киирэр
бырааптааҕа. Бу быыс, Иисус
Христос кириэскэ өлөрүгэр,
устатынан икки аңыы хайа
барбыта. Онтон ыла Танара
Дьиэтин быһа Христос тиллэн
баран киһиэхэ халлааннааҕы
Сибэтиэйтэн Сибэтиэй эйгэҕэ
Танараҕа киирэр кыаҕы бэлэх-
тээбитин бэлиэтэ буолбута.

*Тахс/Исх 26:31–33; Лев 16:2;
2 Пар 3:14; Мф 27:51;
Дьэб/Евр 10:19–20*

Быһабыл. Быһааччы

Бибилийэҕэ «быһабыл», үгэс
курдук, Танара биир киһиэхэ
эбэтэр бүтүн норуокка көмө-
лөһүүтэ, өстөөхтөн, ыарыыт-
тан, кутталтан өрүһүйүүтэ диэн

суолталаах. Ол иһин Тангараны үксүгэр Быһааччы диэн ааттыыллар. Быһаныы аһыы былааһыттан босхолонон бараммат олохтонууну эмиэ бэлиэтиир. Саҥа Кэс Тылга Иисус Христос Быһааччы диэн ааттанар, тоҕо диэтэххэ Кини, кириэскэ өлөн баран тиллэн, дьону аһыы-хара былааһыттан, өлүүттэн быһаабыта. Кини Иисус Христоту итэҕэйэн эрэ быһанар.

Тахс/Исх 14:13; Судь/Суд 15:18; 1 Пар 16:35; Саал/Пс 16:7; 97:1–3; Ис 49:26; Мк 15:31; Лк 1:77; 2:11; Ин 4:42; Дьай/Деян 5:31; Рим 1:16

Бэчээт

Анал биһилэх эбэтэр силииндир быһыылаах бэчээт. Ону, быаҕа иилэн баран, моойго кэтэллэрэ. Онон буюска, сибиниэс эбэтэр атын кыра туох эрэ сымнаҕас күүһоҕар ураты бэлиэ туруораллара. Оннук бэлиэни сурукка уонна улахан суолталаах докумуонна сыһыараллара. Бэчээт суругу, докумуону ытааччы былааһын туһута этэ уонна ытааччы кимин билэргэ эрэйиллэрэ. Бэчээти юридическай докумуонна, ол докумуону бигэргэтэн эбэтэр дьиэлэргэ, ким да тыыппакка чөл туралларын туһугар, сыһыараллара.

Итини таһынан бэчээт диэн тыл Бибилийэҕэ көспүт суолтаҕа эмиэ туттуллар. Холобур,

опуостал Павел мин үлэм түмүгэ опуостал быһыытынан сулуусабын бигэргэтэр бэчээт буолар диирэ. «Тангара Тыынынан бэчээттэммит» диэн этии киһи, быһанан, Тангара бас билиитигэр киирэрин бэлиэтиир. Ардыгар Тангара сорох кистэлэнин, кэмэ кэллэҕинэ биирдэ дьонно арыяары, хам бэчээттээн кэбиһэр.

Төр/Быт 38:18; Тахс/Исх 28:36; Дан 12:4; Мф 27:66; 1 Кор 9:2; Еф 1:13; Арыл/Откр 22:10

В

Вaal

Этинг тангарата. Былыр Израиль дьоно кэлэ иликтэринэ Палестинаҕа олоҕорбут хананейдар сүгүрүйэр тангараларыттан биирдэстэрэ. Бу тыл төрүт өйдөбүлэ — «тойон, хаһаайын». Палестинаҕа олохтоох дьон сабыдыалынан, Израиль нооруота элбэхтик Ваалга сүгүрүйүү угаайытыгар киирэн биэрэрэ. Манньык быһыы дьон Тангараҕа саамай улахан буруйа буолара.

Судь/Суд 2:13; 10:6; 1 Ыра/Цар 7:3–4; 12:10; Рим 11:4

Вавилон

Былыргы Аан Илин саамай бөдөн куората. Билингитинэн собуруу Иракка, Евфрат уонна Тигр өрүстэр икки ардыларыгар, турара. Түн былыргы модун импизэрийэлэртэн биирдэстэрин киин куората. Вавилон олохтоохторо элбэх таңараҕа сүгүрүйэллэрэ. Х.Т. иннинэ 586 с. Вавилон дыоно Иуда Собуруу саарыстыбатын (Иудеяны) сэриилээн ылбыттара, Иерусалимы уонна Таңара Дьиэтин урусхаллаабыттара. Ону таһынан, Вавилон саарыстыбатын сиригэр олохтоору, үгүс иудей киһитин билиэн ылбыттара. Саҥа Кэс Тыл кэмигэр Вавилон хайыы үйэ урусхалламмыт этэ. Онон «Вавилон» диэн тыл адьарай саарыстыбата диэн суолталаах. Иерусалимы сэриилээн ылбыт, элбэх таңараҕа сүгүрүйүү, халын аныы-буруй киинэ буола сылдыбыт, саҥа улуу импизэрийэ киинин Рим куораты Вавилону кытта эмиэ ситимниир буолуохтарын сөп.

*4 Ыр/Цар 25:1–22;
Арыл/Откр 18*

Иерусалим; Иуда; Халдейдар; Таңара дьиэтэ, храм

Валаам

Моисей саҕана Ефрат үрдүгэр Пефорга (Петорга) олорбут бороруок. Моавтар (дьэбириэй-дэргэ өстөөх норуот) ыраахтаа-

былара Валак кинини Израиль дыонун кырыырга наймыласпыт. Валаам онно баран иһэн, суолугар бэрт дыкти мэхэйи көрсүбүт: миинэн испит өсүөлэ кинини кытта киһилии кэпсэппит. Өсүөлэ Валаамна Таңара аанньала эн Кини талбыт норуотун, Израиль дыонун, кырыыргын бобор диэн эппит. Онон Валаам, Таңара көңүлүн толорон, бу дыону алҕаабыт.

*Ахс/Числ 22 – 24: 2 Пет 2:15;
Арыл/Откр 2:14*

Моав

Варак

Израиль Судьуйаларыттан биирдэстэрэ. Кини Израилы кытта кыргыспыт Ханаан ыраахтаабытын Иавины утары ситиһиилээхтик сэриилэспитэ. Варак Таңараҕа итэҕэл Эргэ Кэс Тыллаабы холобурун быһыытынан Саҥа Кэс Тылга ахтыллар.

Судь/Суд 4 – 5; Дьэб/Евр 11:32

Васан

Собуруу Сирияҕа, ол эбэтэр Галилея муора уонна Иордан өрүс илин өттүгэр баар, хаптал хайалар, ойуурдаах томтордор. Галаады кытта хоту өттүнэн быысаһар Васан элбэх эмис-тот сүөһүлээҕинэн, үчүгэй бурдуктаабынан аатырара.

*Иккис/Втор 3:10;
Нав 12:5; 13:11*

Веельзевул

Сатана (адьарай, дьаабал). Танара өстөөбүн, куһаған тыыннар баһылыктарын биир аата. Бу аат элбэх тангараға сүгүрүйэр Ханаан норуоттарын үрдүкү тангаларын Ваал аатын кытта ситимнээх буолуон сөп.

4 Ыра/Цар 1:6; Лк 11:15

Вениамин

Иаков уон икки уолаттарыттан саамай кыралара, Рахильтан төрөөбүт уол. Иосиф инитэ. Кини Израиль биир уһун төрдө буолбута.

*Арыл/Откр 35:16–20;
Иккис/Втор 33:12; Саал/Пс 67:28; Рим 11:1*

Г**Галаад**

Махир уола, Манасия сиэнэ. Итини тэнгэ Галаад диэн Иордантан илин диэки сытар хайалаах уобалас ааттанара. Бу уобалаһы Рувим, Гад уустара уонна Манассия уһун агаара ылан олороллоро. Израильга киирсэр сир.

*Төр/Быт 31:21–25, 47–48;
Икки/Втор 3:13–15; Нав 17:1*

Галилея муората

Галилея тууһа суох улахан күөлэ. Бу күөлтэн Иордан сүүрүгүрдэр. Бибилийэбэ Галилея муората атын эмиэ ааттардаах —

Геннисарет күөлэ, Киннереф, Тивериада муората. Бу күөл элбэх балыктаах; манна дьиннээх буурҕа түһэр, ол иһин үксүн муора диэн ааттыыллар.

*Ахс/Числ 34:11; Мф 4:18;
Лк 5:1; Ин 21:1*

Галилея

Израиль хоту өттүгэр баар уобалас. Дьон куотан хорҕойор Кедес диэн куоратын тула сытара. Бу уобалаһы Иссахар, Неффалим, Завулон уонна Асир уустара бас билэллэрэ. Вавилон билиэнин саҕана онно хаалбыт дьэбириэйдэр атын сиртэн көһөн кэлбит омуктары — элбэх тангараға сүгүрүйээччилэри — кытта булкуспуттар. Кэлин кинилэргэ аны арамейдар, финикиялар уонна гректэр көһөн кэлбиттэр. Онон бу сири элбэх тангаралаахтар сирдэрэ дииллэрэ. Иисус Христос манна сирдээҕи олобун улахан агаарын олорон Танара үөрэбин тарҕаппыта.

*Нав 20:7; 21:32; 4 Ыра/Цар 15:29;
Мф 4:23; Ин 1:46; 7:52*

Геден

Манасия уһуттан төрүттээх Иоас уола. Былыргы Израиль Судьуйаларыттан биридэстэрэ. Кини Израиль норуотун ахсаанынан быдан баһыйар Мадан дьонун хоппута, Ваалга туруоруллубут аалтаары алдыаппыта. Астартыа аһамыт ытык маһы

кэрдэн баран, Айыы Тойонно аалтаар туппута. Кэлин кини Иероваал диэн ааттаммыта. Иероваал Израиль Судьуйаларыттан биир саамай уһулуччулаахтара этэ. Кини Тангараҕа итэҕэл Эргэ Кэс Тыллааҕы улуу холобурун быһыытынан Саҥа Кэс Тылга ахтыллар.

Судь/Суд 6 – 8; Дьэб/Евр 11:32

Геенна, Енном хочото

γέεννα («геенна») диэн грек тыла גֶּהֶנְנָא («ге-хинном» – «Енном хочото»). Дьэбириэй тылыттан төрүттээх. Бу хочону сороҕор «Енном уолаттарын хочото» диэн ааттыылара. Бу сир Иерусалимтан соҕуруулуилин баар. Былыр манна Ваалга уонна Молохха сүгүрүйэллэрэ, үгүстүк дьону толук биэрэллэрэ. Иудей ыраахтааҕыта Иосия итинник толук биэриини бобор этэ гынан баран, языческой үгэс хат үөдүйэ турара. Иеремия бороруок кэлин өстөөхтөр бу хочоҕо Иерусалим олохтоохторун өлөрүүхтэрэ, оччоҕо ол дьон унуохтара хараллыбакка сытыахтара диэн өтө көрөн эппитэ. Исаяя бороруок аныылаахтары көнө дьон көрөн турдахтарына накаастыыр сир туһунан этэригэр эмиэ бу хочону этэр буолуон сөп. Ол иһин гееннаны умуллубат уот умайар сириҥ, аныылаахтары накаастыыр ураты сир курдук

саныыр буолбуттара. Саҥа Кэс Тылга бу тыл итинник суолтаҕа туттуллар. Кэм-кэрдии бүтүүтэ бар дьон барыта тиллэн дьүүл-лэммитин кэннэ, аныылаахтар гееннаҕа быраҕыллыахтара.

Нав 15:8; 4 Ыра/Цар 23:10; 2 Пар 28:3; Тахс/Исх 66:24; Иер 19:6–9; Мф 5:22; 10:28; Мк 9:43; Лк 12:5; Иак 3:6

Гера

Шекель сүүрбэ гыммыт биирэ (быһа холоон 0,6 к).

Тахс/Исх 30:13

Сикль (шекель)

Гергестэр

Израиль дьоно сэриилээн ылыахтарын иннинэ Ханаанга олорбут норуоттартан биирдэстэрэ.

Төр/Быт 15:21; Иккис/Втор 7:1; Нав 3:10; Неем 9:8

Хананейдар; Ханаан

Гермес

Былыргы гректэр итэҕэйэр танараларыттан биирдэстэрэ. Кинилэр санааларыгар, Гермес үрдүкү таңара, Зевс, илдьитин тиэрдээччи этэ.

Дьай/Деян 14:12

Зевс

Гэф тэрилэ

Сабаҕалаатахха, муусука тэрилэ буолуон сөп.

Саал/Пс 8:1, 80:1

Гин

Кутуллар кытаанах эттик кээ-мэйэ, быһа холоон, 4 лиитирэбэ тэнгнэхэр.

Тахс/Исх 29:40

Гомор

Эфа уон гыммыт биирэ. Быһа холоон, 1 киилэ эбэтэр 4 лиитирэ туораах бурдук.

Тахс/Исх 16:16, 18

Ефа (эфа)

Гранат

Симэһиннээх астаах, кыһыл өнгөөх буруукта, мас отоно.

3 Ыра/Цар 7:42

Д

Дабайыы ырыата

Хайаны дабайан иһэн, а.э. үөһэ турар Иерусалимга уонна Танара Дьээтин хайатыгар ыттар кэмнэ, ылланар ырыа (гимн). Бибилийэбэ «дабайыы ырыата» диэн этии сорох псаломнар ааттарыгар баар. Маннык ырыалары Танараба сүгүрүйээччилэр Иерусалимга итэбэл бырааһын-ныктарыгар баран иһэн ыллаабыт буолуохтарын сөп. Ону тэнэ бу ырыалары Танара Дьээтин үөрүүлээх сулууспаларыгар эмиэ ыллыыллара.

Саал/Пс 119 – 133

Давид

Иудея Вифлеем куоратыгар төрөөбүт бостуук уол. Танара

кинини талан ылан, Саул кэннэ иккис ыраахтаабы, Израиль саамай биллиилээх ыраахтаабыта, онорбута. Давид бүрүстүөлгэ Х.Т. иннинэ 1000 сыллаахха оморбута. Кини Израилы улуу судаарыстыба онорбута, оттон Иерусалимы ол судаарыстыба киин куората гыммыта. Ону тэнэ Давид сатабыллаах сэриинит, улуу бэйиэт этэ. Кини Саалтыр кинигэтин — Танараба туһуламмыт айхал ырыаларын хомуурунньугун — ааптардарыттан биирдэстэрэ. Давид Танараба бэриниилээхтик сулууспалаабыта, ол иһин Танара киниэхэ аны кини удьуордарын эрэ Израильга ыраахтаабыла-тыах буолан эрэннэрбитэ. Давид кэнниттэн уола Соломон ыраахтаабылаабыта. Израиль бороруоктарын өтө көрүүлэринэн, аан дойдуну баһылыахтаах кырдьыктаах ыраахтаабы Мессия (гректии «Христос») эмиэ Давид удьуора буолуохтааба. Ол иһин Иисусу атыннык өссө Давид Уола диэн ааттыыллара.

1 Ыра/Цар 16:13; 17:12–58; 2

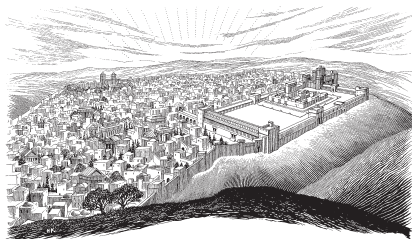
Ыра/Цар 7; Саал/Пс 88:4–5;

Мф 22:41–45

Давид куората

Иерусалим саамай былыргы өттө. Сион хайатын эниэтигэр тутуллубут кириэппэс. Бу кириэппэһи Давид төрүт олохтоох иевусейдартан

сэриилээн ылбыта. Лукаттан Сибэтиэй Евангелиеба Вифлеем куораты, Давид ыраахтаабы онно төрөөбүтүн иһин, Давид куората диэн ааттыыллар.

2 Ыра/Цар 5:6–9; Лк 2:11

Давид Уола

Давид ыраахтаабы удьуора. Иудейдар Мессияны (Христону) маннык ааттыыр этилэр, тоҕо диэтэххэ Мессия Давид ыраахтаабы уһуттан төрүттээх буолуохтаах диэн итэҕэйэллэрэ.

Иер 23:5; Мф 1:20;

Мф 20:30; Лк 20:41–44

Дагон

Филистимнэр сүгүрүйэр сүрүн таңараларыттан биирдэстэрэ.

Судь/Суд 16:23; 1 Ыра/Цар 5:2

Даниил

Эргэ Кэс Тылга ахтыллар бороуок. Вавилон билиэнин саҕана Навуходоносор ыраахтаабы чугас эргимтэтигэр олорбута. Кини олоҕун туһунан Даниил кинигэтин саҕаланытыгар кэпсэнэр. Бу кинигэбэ өссө

Ытык устуоруйа, улуу дойдулар дьылҕаларын, кэм-кэрдий бүтэр уһугун туһунан суруллубута.

Книга пророка Даниила/Дан;

Мф 24:15

Диакон (дьаахан)

Грек тылыттан тылбаастаатахха, «сулууспалааччы, көмөлөһөөччү». Эрдэтээби христианнар түмсүүлэригэр кинилэр сүрүннээн хаһайыстыбаннай боппуруостары быһаараллара. Чуолаан, аһы-үөлү, үбү-харчыны дьаданы дьонго түнэтэллэрэ. Диакониссалар, дьаахан дьахталлар, эмиэ итинник үлэлииллэрэ.

1 Тим 3:8–12

Дидрахма

Греция үрүҥ көмүс манньыата. Статир анаарыгар, ол аата икки драхмаба (ол эбэтэр икки динарийга) тэнгнэхэрэ. Ити харчыны иудей барыта Иерусалим Таңаратын Дьэитигэр биэриэхтээбэ, ол иһин Таңара Дьэитин нолуогун Саңа Кэс Тыл кэмигэр эмиэ дидрахма дииллэрэ.

Мф 17:24

Динарий; Драхма; Статир

Динарий

Рим үрүҥ көмүс манньыата. Наймыламмыт үлэһит күннээби хамнаһа.

Лк 20:24

Домох (притча)

Ханарытан кэпсээһин, ол эбэтэр кэпсээччи, санаатын аһа-бастык утарынан эппэккэ, өйдөнөн хаалар уобарастарынан тиэрдэр кэпсээнэ, притча. Ханарытан кэпсээһин, ханнык эрэ персонаж эбэтэр барамай ураты быһыытыгар-майгытыгар буолбакка, уопсай балаһыанньа туохха майгыннырыгар олоҕурар. Иисус Христос дьону үөрэтэригэр үгүстүк итинник домохтору туһанара. Домох биир көрүнүнэн Лукаттан Сибэтиэй Евангелие-фа баар үөрэтэр ис хоһоонноох кыракый кэпсээннэр буолаллар. Итинник кэпсээннэргэ ханарыты суох буолуон сөп. Ол гынан баран быһыы-майгы тустаах холобура бэриллэр, ону үчүгэйн тутуһулуохтаах, куһаҕанын киэр анныллыахтаах.

Судь/Суд 9:7–16; 2

Ыра/Цар 12:1–10;

Мф 13:3–51; Лк 10:30–37;

Ин 16:29

Драхма

Греция үрүн көмүс манньыата. 4–7 кыраам ыйааһыннаах.

1 Пар 29:7; Неем 7:70; Лк 15:8

Дидрахма

Дыргыл сыттаах дабархай

Үчүгэй сыттаах толук быһыытынан Тангара Дьиэтигэр

уматыллар мас дабархайа (сымалата).

Лев 4:7; 16:12; Ахс/Числ 4:16

Дэһээтинэ

Үүнүү уон gymмыт биирэ. Үүнүү Айыы Тойонно бэриллэр өлүүтэ. Дэһээтинэни анал харайар сиргэ уураллара, ону Тангара үлэһиттэрин, левиттэри, аһатарга тутталлара. Дьон сүөһүтүн биэрбэт буоллаҕына, ону атыылаһан эбэтэр толуйан ылыахтааҕа; атыннык эттэххэ, сүөһү сыанатын левиттэргэ төлүөхтээбэ. Саҥа Кэс Тыл кэмигэр фарисейдар дэһээтинэ ыйааҕар, дохуот арааһын барытын киллэрэн туран, тума буолар үүнээйини кытта киллэрбиттэрэ.

Төр/Быт 14:17–20, 28:20–22;

Лев 27:30–33; Ахс/Числ 18:21,24;

Мал 3:10; Мф 23:23; Лк 11:42; 18:12

Дьэбириэйдэр

«Дьэбириэй» — төрдө чуолкай биллибэт былыргы тыл. Израиль дьонун омук быһыытынан бэлиэтиир. Төрүттэнии (Бытие) Кинигэтин 14 баһыгар бу тыл — Авраам омугун аата. Сорор «дьэбириэйдэр» диэн тыл «иудейдар» диэн тылы кытта биир суолтаҕа туттуллар.

Төр/Быт 14:13; 39:14; 40:15;

Тахс/Исх 1:15; 21:2; 2 Кор 11:22

Иаков; Иудейдар

Е

Ева

Аан бастакы дьахтар, Адам ойо-
жо. Дьэбириэйдии кини аата
«Хавва» диэн, ол аата «олох»
диэн суолталаах. Адамнаах Ева
илгэ-быйан эркиннээх Эдем
сиригэр олордохторуна, моҕой
Еваны Тангара ыйаахтарын кэ-
һэр гына тылыгар киллэрбитэ.
Ева ити аныыга Адамы эмиэ
уккуйбута, ол иһин иккиэн
Эдем сириттэн үүрүллүбүттэрэ.
Кинилэр уолаттара Каин, Авель
уонна Сиф диэннэрэ. Адамнаах
Ева кинигэбэ ааттара-суоллара
киирбэтэх атын эмиэ кыргыт-
тардаах, уолаттардаах этилэрэ.

Төр/Быт 2 — 3; 4:1, 25;

1 Тим 2:13

тэ биллэрбитэ. Тангара Уола
Иисус Быыһааччы бар дьону
таптыыр буолан, кинилэр тус-
тарыгар кириэскэ өлбүтэ, ол
гынан баран Тангара Кинини
тилиннэрбитэ. Иисус Христос
төрөөбүтүн, Кини хайдах су-
лууспалаабытын, тугу үөрэп-
питин, кириэскэ тиириллэн
өлбүтүн уонна тиллибитин ту-
һунан Үөрүүлээх Илдьит хрис-
тианскай итэҕэл төрдө буолбу-
та. Христос сирдээҕи олоҕун,
Кини хайдах өлбүтүн уонна
тиллибитин кэпсиир Саҥа Кэс
Тыл бастакы түөрт кинигэтин
барытын кэлин Үөрүүлээх Ил-
дьит диэн ааттыыр буолбуттара.

Тахс/Исх 52:7; 61:1; Мф 4:23;

Лк 1:26—38; 2:10; 1 Кор 15:1

Евангелие, Үөрүүлээх Илдьит

Гректин εὐαγγέλιον («эванге-
лион») диэн тыл ханнык баҕа-
рар үөрүүлээх илдьиккэ, холо-
бур, өстөөбү кыайыы, эйэлэһии
эбэтэр бүрүстүөл нэһилиэнньи-
гэ төрөөбүтүн туһунан илдьик-
кэ сыһыаннаах. Сиргэ Мессия,
гректин Χριστός («Христос») кэ-
лиэхтээҕин туһунан Эр-
гэ Кэс Тылга ыйыллар. Саҥа
Кэс Тылга этиллэринэн, Кини
төрөөбүтүн туһунан Илдьити
Тангара дьонго аанньаллары-
нан тириэрдибитэ. Оттон Та-
нгара Саарыстыбата кэлэрин,
Тангара дьону таптыырын ту-
һунан Иисус Христос Бэйэ-

Евейдэр, хивтэр

Израиль дьоно Ханааны сэ-
риилээн ыла иликтэринэ, Ха-
наанга олорбут норуоттартан
биирдэстэрэ. Евейдэр дойду
киинигэр олорбуттара.

Төр/Быт 10:17; Тахс/Исх 3:17;

Судь/Суд 3:3

Хананейдар**Египет**

Палестинаттан соҕуруулуу-
арҕаа баар дойду. Былыргы
дьэбириэйдэр онно түөрт сүүс
сыл олорбуттара. Кэлин Еги-
пет дьоно кинилэри аһара бат-
таан барбыттарыгар Айыы То-
йон дьэбириэйдэри көнүлгэ

таһаарбыта (Тахсыы (Исход) кинигэтин көр).

*Төр/Быт 46:6–7; 50:14;
Тахс/Исх 1:1; Дьай/Деян 7:34*

Елеон хайата

Иерусалим илингни эркинин чугаһыгар турар намыһах хайа (томтор); бу хайаттан куорат кэрэ көстүүтэ арыллар. Атыннык Маслиналаах хайа диэн ааттанар. Хайа тэллэбэр Гефсимания саада баар, онно олива мастара үүнэллэр. Чопчу бу сиргэ Библиийэбэ суруллар элбэх сабыыттыһа буолбута: холобур, Иезекииль бороруок Гефсимания үрдүнэн куораттан тэйэн эрэр Танара килбиэннээх сырдыгын көрбүтэ, Захария бороруок Айыы Тойон Күнүн сабыыттыһалара бу сиртэн сабаланыахтара диэн өтө көрөн эппитэ, Христос кэм-кэрдий бүтүүтүн туһунан эмиэ манна эппитэ уонна мантан, Елеон хайатыттан, халлаанга тахсыбыта.

Иез 11:23; Зах 14:4; Мф 24:3; 26:30

Елисей

Танара бороруога. Х.Т. иннинээҕи 850 — 790 сс. олоҕбута. Илия бороруок үөрэнээччитэ. Илия халлаанга тахсыбытын кэннэ, Елисей Танараҕа аны бэйэтэ сулууспалыыр буолбута.

4 Ыра/Цар 2 — 9; 13; Лк 4:27

Илия

Енакимнар, Енак уолаттара

Израиль дьоно кэлэ илигинэ Ханаанга Хеврон оройуонугар олоҕбут норуоттартан биирдэстэрэ. Аарыма дьон удьуордара. Енакимнар олус күүстээхтэрэ, үрдүк унуохтаахтара.

Иккис/Втор 9:2; Нав 11:21–22

Аарыма улахан дьон

Епископ

ἐπίσκοπος («эпископос») диэн грек тыла, «харыстааччы, көрөөччү» диэн суолталаах. Санга Кэс Тыл кэмигэр бу тыл христианнар түмсүүлэригэр ураты сулууспалааһыны, духуобунай салайыыны бэлиэтиирэ. Ол саҕана епископ уонна пресвитер сулууспалара уратылаһа иликтэрэ. Х.Т. кэнниттэн II үйэбэ епископат туспа сулууспалааһын быһыытынан арахсыбыта.

1 Тим 3:2

Пресвитер

Ермон

Израиль хоту өттүгэр баар саамай үрдүк хайа.

Иккис/Втор 3:8–9; 4:48; Нав 11:3;

Саал/Пс 41:7; 88:13; 132:3

Ефес (Эфес)

Лидияҕа баар былыргы улахан куорат. Аччыгый Азия арҕаа кытылыгар сытар. Аан бастаан Ефес (аныгы транслитерациянан — Эфес) Греция полиһа этэ, оттон Рим салайар кэмигэр

Рим саамай баай провинция-тын Асия киин куората буол-бута. Ефес Рим импиэрийэтин култуурунай, бэлиитиичэскэй уонна экэнэмиичэскэй киин-нэригэр киирсэрэ, аан дойду сэттэ дыктититтэн биирдэс-тэрэ дэнэр Артемида храмы-нан аатырара. Куоракка үксүн гректэр уонна Аччыгый Азия эллиннэргэ сыстыбыт араас но-руоттара олороллоро. Манна өссө Христуһу итэҕэйэр элбэх иудей баара.

*Дьай/Деян 18:19–21; 19:28;
Еф 1:1; Арыл/Откр 1:11*

Артемида; Асия

З

Завулон

Иаков онус уола, ойоҕо Лия киниттэн төрөппүт алтыс уола. Завулонтан Израиль Гали-лея муоратыгар сыстар хотугу уобаластарын олохтоохторо, Неффалим ууһун аттыгар кө-һөн олохсуйбут дьэбириэйдэр уустара үөскээбиттэрэ.

*Төр/Быт 30:19–20;
Тахс/Исх 1:3; Мф 4:15*

Зевс

Былыргы гректэр итэҕэйэр элбэх таңараларыттан саамай үрдүктэрин аата. Рим олох-тоохторо кинини атыннык өс-сө Юпитер диэн ааттыыллара.

Дьай/Деян 14:12

Зилот

Гректини ζηλωτής («зелотес»), «фанатик» диэн суолталаах. Зилоттар дьэбириэй былыр-гы религиознай-бэлиитиичэс-кэй бөлөҕө этилэр. Кинилэр дьэбириэй итэҕэлин элбэх та-ңаралаах омуктар сабыдыал-ларыттан харыстыыры күүскэ туруорсаллара уонна норуот-тарын, Рим былааһыттан, өрө туран, сэриилэхэн, босхолуурга дьулуһаллара. Иисус уон икки опуосталларыттан биирдэстэ-рэ, Симон Кананит, уруккута зилот бөлөҕөр сыһыаннаах буо-луон сөп.

Лк 6:15

И

Иаков

Исаактаах Ревекка икки уолат-тарыттан биирдэстэрэ, Авраам сиэнэ. Иаков игирэтин аңаа-рыттан Исавтан арыый хойут төрөөбүтэ эрээри, Таңара чуо-лаан кинини талбыта. Онон Иаков бастакы уол быраабын, Таңара ураты алгыһын ыл-быта. Кини уон икки уолут-тан дьэбириэй норуотун уон икки ууһа үөскээбитэ. Иаков Пенуэл диэн сиргэ Таңараны кытта туста сырыттаҕына, Та-ңара киниэхэ биэрбит «Изра-иль» диэн аатынан кини бары удьуордарын ааттаан барбыт-тара. Бибилийэҕэ манньык

ааттаах атын дьон эмиэ бааллар. Холобур, уон икки опуосталтан биирдэстэрэ, Зеведей уола Иаков.

*Төр/Быт 32:28–30; 35:10;
Мф 8:11; Мк 1:19*

Иевустар

Израиль сэриилээн ылын иннинэ Ханаанна олорбут норуот-тартан биирдэстэрэ. Кинилэр, Давид ыраахтааҕы Иерусалимы ылыар диэри, ол куорат тулатыгар олорбуттара.

2 Ыра/Цар 5:6–9

Иерусалим; Ханаан;
Хананейдар

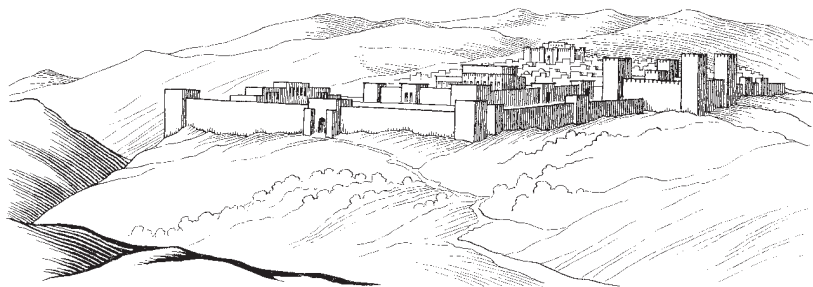
Иеремия

Х.Т. иннинэ VII – VI үү. олорбут бороруок. Кини үксүн Израилы аһыытын-буруйун биллинэн көнө суолга туарыгар ынырара уонна, ону толорботу-буна, кинини ыар дьылҕа күүтэрин туһунан сэрэтэрэ.

*Иер; Плач;
2 Пар 35:25; Сир 49:8;
Мф 2:17; 16:14*

Иерусалим

Бу маннай иевустар олорбут Иевус диэн куораттара этэ. Кэлин, Давид уонна Соломон ыраахтааҕылыылларын саҕана, Иерусалим Израиль киин куората буолбута. Иудей хайаларын эниэлэригэр, Өлбүт (Мертвай) муора арҕаа кытылыттан быһа холоон 25 км тэйиччи сытар. Соломон өлбүтүн кэннэ, Иерусалим аны Соҕуруу саарыстыба Иудея киин куората буолбута. Х.Т. иннинэ 586 с. Иерусалимы Вавилон кэлэн урусхаллаабыта. Куораты чөлүгэр түһэри Х.Т. и. 538 – 445 сс. диэри салҕанан барбыта. Х.Т.и. 332 с. Иерусалим Греция дьыннээх куората буолбута, онтон Х.Т.и. 63 с. Иерусалимы Рим сэрийһиттэрэ ылбыттара. Иисус Христос Кинини Мессия быһыытынан ылымматах Иерусалим урусхалланырын өтө көрбүтэ. Х.Т. кэннэ 70 с. куорат бүтүннүү урусхалланан баран, кэлин чөлүгэр түһэриллибитэ. Арыллыы (Апокалипсис) Кинигэтигэр

кэлэр кэм Халлааннаабы Иерусалимын — Тангарааттан сиргэ түһэр куорат туһунан өтө көрөн этии баар. Бу куоракка Тангара үйэттэн үйэлэр тухары норуотун кытта бииргэ олоруоҕа.

2 *Ыра/Цар 5:9; Тыхс/Исх 2:2—3;*

Мих 4:1—2; Лк 21:20—24;

Арыл/Откр 21:2

Иевусейдар; Иуда; Сион

Иесей

Давид ыраахтаабы аҕата, Иисус Христос өбүгэлэриттэн биирдэстэрэ.

Руф 4:22; 1 Ыра/Цар 16:1—20;

1 Пар 2:13—15; Мф 1:6; Рим 15:12

Давид

Иеффай

Галаад уола, аммоннары утары сэриини салайан ыппыт Израиль судьуйаларыттан биирдэстэрэ.

Судь/Суд 11; Дьэб/Евр 11:32

Израиль

«Израиль» диэн ааты Тангара Иаковка, Пенуэлга Кинини кытта тустубутугар ингэрбитэ. Эргэ Кэс Тылга Иаков удьуордара, уон икки ууһа, Израиль норуота дэнэллэр. Соломон ыраахтаабы өлбүтүн кэннэ, хоту диэки оморбут уон ууһа Иуда уонна Вениамин соҕуруу уустарыттан арахсан, Хотугу саарыстыбаны тэрийбиттэрэ. Хотугу саарыстыба бэйэтэ ыраахтаабы-

лардааҕа уонна кэлин туһунан Самария диэн киин куораттамыта. Эргэ Кэс Тыл сорох өтүгэр «Израиль» диэн тыл хотугу уустарга эрэ эбэтэр Хотугу саарыстыбаҕа эрэ сыһыаннаан туттуллар. Саҥа Кэс Тылга «Израиль» диэн үксүгэр Израиль норуотун уонна Израиль сирийн Палестинаны өйдүүлэр.

Төр/Быт 32:24—30; 35:9—12;

49:28; Лк 24:21; Дьай/Деян 5:31;

Рим 9:6; 11:25

Израиль уон икки ууһа

Кэлин Израиль диэн ааты ылбыт Иаков уолаттарын удьуордара. Рувим, Симеон, Левий, Иуда, Завулон, Иссахар, Дан, Гад, Асир, Неффалим, Вениамин, ону тэнгэ Ефрем уонна Манассия. Ефремнээх Манассия диэн уолаттар Иаков тапталлаах уолун Иосиф оҕолоро этилэр. Хас биирдии уус өссө хас да аҕа ууһугар уонна «дьиэҕэ» арахсара. Израиль саарыстыбатын Ассирия Х.Т. иннинэ 722 с. уонна Иудея саарыстыбатын Вавилон Х.Т. иннинэ 586 с. урусхаллаабыттарын кэннэ, аҕа уустар үгүс дьонноро сүппүттэрэ. Ол гынан баран бороруоктар Израиль норуота барыта сотору чөлүгэр түһүөҕэ диэн этэллэрэ. Иисус Христос үөрэнээччилэригэр кэм-кэрдий бүтэр ууһугар эһиги Израиль уон икки

ууһун дьүүллөөххүт диэбитэ. Сага Иерусалим ааннарыгар Израиль бары уустарын ааттара суруллуоҕа, ити ааннар кинилэр ааттарынан ааттаныахтара.

*Төр/Быт 35:23–26; 41:51–52;
48:5; 49:28; Тахс/Исх 1:1–5;
Нав 17:1–18; 1 Пар 2:1–2;
Иез 48:31–34; Мф 19:28;
Арыл/Откр 7:4–8; 21:12*

Иаков; Израиль

Иисус

«Айыы Тойон быһыыы» диэн суолталаах дьэбириэйдии аат.

Мф 1:21

Иисус Навин

Нун (Синодальной тылбааска – Навин) уола Иисус – Моисей көмөлөһөөччүтэ – кэлин, Моисей өлбүтүн кэннэ, Израиль норуотун сирдьитэ буолбута. Иисус Навин салалтатынан Израиль дьоно Ханааны – Танара кинилэргэ биэриэх буолан эрэннэрбит сириҥ – сэриилээн ылан, онно олохсуйбуттара.

*Нав; Дьай/Деян 7:45;
Дьэб/Евр 4:8*

Илии уурууга

Бэлиэ дьайыы, итэҕэл сиэрэ-туома. Түмсүү салайааччыта илиитин киһи төбөтүгэр ууран туран, Танараҕа үгэн, ураты алгыһынан көрдөһөрө. Итинник гынан Танараттан бу киһиэхэ Тыынын бэлэхтири-

гэр, ыарыытыттан үтүөрдэригэр эбэтэр ураты духуобунай бэлэҕи көрдөһөллөрө. Манньык гынан киһини ураты сулууспаҕа туруоруохтарын сөбө. Ону таһынан илии ууруутунан эппиэтинэс эбэтэр буруй сүктэриллиэн сөбө (киһиэхэ эрэ буолбакка, сүөһүгэ эмиэ – холобур, буруй сүктэриллэр козёлулар).

*Тахс/Исх 29:15; Лев 16:21; 24:14;
Ахс/Числ 27:18–19;
Иккис/Втор 34:9; Мк 6:5;
Дьай/Деян 8:17*

Ханаан

Илия

Израиль улуу бороруога. Эргэ Кэс Тыл Илия тыыннаахтыы Халлаанга ылыллыбытын туһунан кэпсиир. Ол иһин дьэбириэйдэр кини хаһан эрэ сиргэ төннүү диэн итэҕэйэллэрэ. Кэлин Илиялыы тыыннанан, кини күүһүн ылынан, дьонго Мессия кэлэн иһэрин биллэрэ, Иоанн Сүрэхтээччи кэлбитэ.

*3 Ыра/Цар 17–19; 21:17–29;
4 Ыра/Цар 2:1–12; Мал 4:5;
Мф 17:10–13; Мк 9:4*

Иоанн Сүрэхтээччи

Иоанн Сүрэхтээччи

Мессия – Христос – кэлэрин өтө көрөн эппит, Иорданга Иисус Христуһу, бар дьон туһугар сулууспатын сага саҕалаан эрдэҕинэ, сүрэхтээбит бороруок. Иисус Христос

эппитинэн, Иоаннааџар улуу бороруок бу сиргэ өссө төрүү илигэ.

Мф 3:1–15; Лк 7:28

Иона

Танара бороруога. Иона кинигэтигэр кэпсэнэринэн, Танара Ионаны Ниневияџа, Израиль норуотугар кыр өстөөх Ассирия империэрийэтин киин куоратыгар, Танара илдьитин биллэрэ барарыгар соруйар. Иона онно барыан баџарбакка, олох атын сиргэ уста сатыыр. Ол иһин Танара байџалга улуу буурџаны түһэрэр уонна ууга түспүт Ионаџа аарыма балыгы ыытар. Балык Ионаны ыйыстан кэбиһэр. Иона балык иһигэр үс түүннээх күн сылдыбытын кэннэ, балык кинини сиргэ өбүйэн таһаарар. Дьэ онно, Танараџа бас бэринэн, Иона Ниневияџа баран Танара илдьитин тиэрдэр. Ниневия ыраахтааџыта уонна олохтоохторо бука бары Иона тылын итэџэйэн, хара дьайдаахтык быһыыланалларын уураталлар. Саҥа Кэс Тылга Иисус Христос Иона балык иһигэр үс түүннээх күн сылдыбытын Бэйэтэ өлөн баран үс күнүнэн тиллиэхтэџин кытта тэннээбитэ. Христос, Кини кэминээџи иудейдар Танараны итэџэйбэттэрин бэлиэтээн туран, Иона тылын истэн аныыны-буруйу онго-

роллорун тохтоппут Ниневия дьонун холобур туттар.

Иона; Мф 12:39–41; Лк 11:29–32

Ниневия

Иордан

Геннисарет күөлүн Өлбүт (Мёртвай) муораны кытта ситимниир өрүс. Танара норуотугар эрэннэрбит сириҥ, Палестина, илиҥҥи кыраныыссата этэ. Израиль дьоно Ханаанга кириэхтэрин иннинэ бу өрүһү туораабыттара. Саҥа Кэс Тылга Иоанн Сүрэхтээччи киниэхэ кэлэр дьону уонна Иисус Христону Бэйэтин эмиэ Иорданга сүрэхтээбитэ.

Нав 2:1; Мк 1:5, 9

Иосиф

1. Иаков уон икки уолаттарыттан биирдэстэрэ, саамай таптыыр уола. Иосифтан Израиль норуотун икки ууһа — Ефрем уонна Манассия — төрүттээхтэр. Убайдара бырааттарын Иосифы кулуттата атыылаабыттара гынан баран, Танара кинини быһаан ылан Египет фараонун чугас көмөлөһөөччүтэ онорбута. Онон Иосиф хас да сыллаах кураан кэмигэр убайдарын, дьиэ кэргэнин уонна Египет дьонун хоргуйан өлөртөн быһаабыта.

Төр / Быт 30:24, 37:1 – 50:26;

1 Пар 25:2; Саал / Пс 104:17;

Дьай / Деян 7:9

Фараон

2. Иисус Ийэтин Мария кэргэнэ. Оччотооѳу үгэс быһытыннан, иудейдар Иосифы Иисус аҕата дииллэрэ.

Мф 1:16, 18–25

3. Аримафеяттан төрүттээх Иосиф (Иосиф Аримафейский). Иисуһу итэҕэйэр киһи, Синедрион чилиэнэ. Иисуһу, кириэскэ тириллибитин кэннэ, кини харайбыта.

Мф 27:57; Ин 19:38

Бибилийэҕэ Иосиф диэн ааттаах атын соччо биллибэт дьон эмиэ бааллар.

Иосафат хочото

Иерусалим аттыгар сытар хочо символическай аата буолуон сөп. Бу сири үксүгэр Иерусалим илин өттүгэр баар Кедрон хочото дии саныылара. Боро-руктар Иосафат хочотун Таһара Иерусалимы утары барар норуоттары дьулааннаахтык дьүүллүүр сирэ диэн өтө көрөн этэллэрэ.

Иоил 3:2, 12–14

Ирод Антипа

Улуу Ирод уола. Галилеяны Х.Т. иннинэ 4 сылтан Х.Т. кэннэ 39 сылга диэри салайбыта. Ирод Антипа кинини сокуоннайа суох ойохтоммутун иһин саралыыр Иоанн Сүрэхтээччини хаайарга бирикээс биэрбитэ. Иисус сууттанар кэмигэр Понтий Пилат Кинини бу Ирод Ан-

типаҕа ыппыта. Ирод Антипа Иисуһу уонна Кини онгорор дыкти суолларын көрүөн уруккуттан баҕарар эбит. Ол эрэри Иисус Ироды кытта кэпсэтиэн баҕарбатаҕа. Онон Ирод Кинини, күлүү-элэк онгостон баран, төттөрү ыппыта.

Мк 6:14–27; Лк 23:7–12

Чиэппэр былаастаах баһылык

Ирод Агриппа I

Улуу Ирод сиэнэ. Палестинаны Х.Т.к. 41–44 сс. салайбыта. Христианнары кырыктаахтык сойуоласпыта.

Дьай/Деян 12:1–4, 20–23

Ирод Агриппа II

Ирод Агриппа I уола. Опуостал Павел бу кини иннигэр туран тыл эппитэ. Бу Ирод Агриппа Палестина араас уобаластарын 70 с. диэри салайбыта, ол кэниттэн Римнэ барбыта.

Дьай/Деян 25:23–24

Ирод Архелай

Улуу Ирод улахан уола. Аҕата киниэхэ бүтүн саарыстыбатын биэрэрдий кэриэһин эппитэ эрэри, кини өлбүтүн кэннэ, Х.Т.и. 4 с. Рим импэрээтэрэ Август Архелайга ыраахтааҕы солотун биэрбэтэҕэ, ол оннугар «этнархомынан» — «норуот баһылыгынан» — анаан, Самарияны, Иудеяны, Идумеяны эрэ бас биллэрбитэ. Ирод Архелай

иудейдарга, Самария дьонугар суостаах баһылык буолбута.

Мф 2:22

Исаак

Авраамнаах Сарра уоллара. Танара кини төрүүхтээҕин туһунан дьонугар эрдэттэн этэн эрэннэрбитэ. Ол кэмнэ Авраам 100, оттон Сарра 90 саастаахтара. Исаак, Танара эрэннэрбитин курдук, ураты алгыһы ылан Израиль норуотун өбүгэтэ буолуохтааҕа. Танара, Исаак төрөөбүтүн кэннэ, Авраамы тургутан көрөн, уолгун уокка уматан Миэхэ толук биэр диэн соруйбута. Уол, аҕатын тылын улгумнук ылынан, уматыллар маһын Мориа хайатыгар, толук бэриллиэхтээх сиригэр, сүгэн барбыта. Авраам аалтаарга кэлгиллэн сытар уолун үрдүнэн быһаҕын өрө күөрэппитигэр аанньал кэлэн кинини тохтоппута. Онон Авраам Танараҕа уолун Исаагы биэрэр оннугар барааны толук биэрбитэ. Исаак 40 сааһыгар Ревекканы — Вафуил кыыһын, Лаван балтын — ойох ылан, Исаагы, Иакову төрөппүтэ. Кыра уола Иаков 180 сааһыгар өлбүтэ.

*Төр/Быт 17:17–21; 21:3–12;
22:1–9; 25:20; 26:2–5; 27:1–46;
35:29; Дьай/Деян 7:8*

Исав

Исаак уола, Иаков игирэ убайа. Кини хет омук икки кыыһын

ойох ылан, төрөппүттэрин олус хомоппута. Кэлин өссө Измаил кыыһын ойох ылбыта. Биирдэ сиртэн аччыктаан кэлэн баран, миин иһэ охсоору, иницигэр бастакы уол буолар быраабын атыылаан кэбиспитэ. Онон инитэ Иаков бастакы уол аатын ылбыта. Аҕалара Исаак кырдьар сааһыгар хараҕа суох буолбутугар Иаков, ийэтин Ревекка сүбэтинэн, аҕатын албыннаан, убайыгар Исавка анаммыт алгыһы ылбыта. Албына арыллыбытын үрдүнэн, аҕа алгыһа күүһүн ыһыктар кыаҕа суоҕа. Исав иэстэһиэ диэн куттанан, Иаков Харранга куоппута. Онтон сүүрбэ сыл буолан баран төннөн кэлбитигэр убайа кинини бырастыы гыммыта. Исав Едом (Эдом) убалаһыгар Сеир сиригэр олорбута. Кини удьуордара эдомнар (идумейдар) диэн ааттаммыттара.

*Төр/Быт 25:25–34; 27:1 – 28:5;
36:1–43; Дьэб/Евр 11:20*

Исайя

Эргэ Кэс Тыл бороруога. Х.Т.и. VIII ү. олорбута. Иисус Христос төрүү 700-тэн тахса сыл иннинэ Христос олоҕун элбэх түгэнин өтө көрөн эппитэ. Дьэбириэй номоҕор кэпсэнэринэн, Исайяны эрбээн өлөрбүттэр.

*Тахс/Ис; Мф 3:3;
Дьэб/Евр 11:37*

Иссоп

Үчүгэй сыттаах от үүнээйи. Ыраастаны сиэрин-туомун кэмигэр ууга эбэтэр хаанга уган ылан баран, иссоп отунан ыраастанар киһиэхэ биитэр малга ыһаллара.

*Тахс/Исх 12:22; Лев 14:4, 6;
Саал/Пс 50:9; Дьэб/Евр 9:19*

Итэҕэл

Танараны эрэнии, Кини эппит тыла туолуо диэн бигэтик итэҕэи, Кини көнгүлүн ылыныы, ону күннээҕи олоххо тутуһарга бэлэм буолуу. Саҥа Кэс Тылга этиллэринэн, Иисус Христоска итэҕэл — Кинини Айыы Тойон, Быыһааччы диэн ис сүрэхтэн ылыныы.

Төр/Быт 15:6; Дьэб/Евр 11

Ыраас; кирдээх

Иуда

1. Иаков уон икки уолаттарыттан биирдэстэрэ, Иуда ууһун төрдө. Удьуордара иудейдар диэн ааттанар буолбуттара. Израиль улуу ыраахтааҕыта Давид уонна кини уола Соломон Иуда ууһуттан төрүттээхтэрэ. Соломон ыраахтааҕы өлбүтүн кэннэ, хотугу уустара соҕуруунулартан (Иудаттан уонна Вениаминтан) арахсыбыттарыгар бу икки уус Соҕуруу саарыстыбаны, Иудеяны, олохтообуттара. Соҕуруу саарыстыба бэйэтэ ыраахтаа-

ҕылардааҕа, кинилэр Давид удьуордара этилэр. Оттон киин куорат уруккутун курдук Иерусалимга баара. Саҥа Кэс Тыл кэммин диэки «иудейдар» диэн дьэбирийдэри барыларын ааттыыр буолбуттара. Иисус Христос Иуда ууһугар киирсэрэ уонна Кини эмиэ, Давид курдук, Вифлеем диэн Иудея куоратыгар төрөөбүтэ.

*Төр/Быт 29:35;
3 Ыра/Цар 11:26 — 12:24;
Лк 2:4, 11; Дьэб/Евр 7:14*

Иаков, Израиль; Иудейдар

2. Бибилийэҕэ «Иуда» диэн ааттаах өссө хас да атын киһи баар. Олортон биирдэстэрэ Иуда Искарот; кини Христону таннарбыт үөрэнээччи этэ.

*Неем 12:8; Лк 6:13—16; 22:3;
Ин 14:22*

Иудейдар

Аан бастаан бу аатынан Иуда ууһун дьонун, Иаков биир уолун удьуордарын, ааттыылара. Х.Т. и. 586 с. Соҕуруу саарыстыбаны, Иудеяны, Вавилон импирийэтэ сэриилээн кыайбыта, Иудея олохтоохторун билиэн ылбыта. Билиэн кэмигэр итиэннэ ол кэнниттэн «иудей» диэн тылынан Иудея олохтоохторун уонна Израиль ханнык баҕарар ууһун дьонун киэнник ааттаан барбыттара. Саҥа Кэс Тыл кэмигэр дьэбирийдэри

барыларын итинник ааттыыр буолбуттара. Евангелиеҕа «иудейдар» диэн дьэбириэй норуотун баһылыктара эмиэ ааттаналлар.

Неем 1:2; Мф 28:15; Ин 5:18

К

Каин

Адамнаах Ева улахан уоллара, Авель убайа. Тангара, Авель биэрбит толугун ылан баран, Каин толугуттан аккаастаммыт. Онуоха Каин инитин, Авелы, өлөрөн кэбиспит. Киһи аймах устуоруйатыгар бу бастакы өлөрүү этэ. Тангара, Каины кырыыска туруоран, өлүөр диэри ускултэскил сылдьар дьылҕалаабыта.

Төр/Быт 4:1–15; 1 Ин 3:12

Кенейдэр

Израиль дьоно Ханааны сэриилээн ыла иликтэринэ Ханаанга олорбут норуоттартан биирдэстэрэ.

Төр/Быт 15:19; 1 Ыра/Цар 15:6; 1 Пар 2:55

Хананейдар

Кесарь (импэрээтэр)

Рим империэрийэтин үрдүкү баһылыга. Киниэхэ туспа уобаластар салайааччылара, ыраахтааҕылар (холобур, Пилат, Ирод) бас бэринэллэрэ. Манньык баһылыктарга династияны төрүттээбит Юлий Цезарь аатын —

кесарь диэн ааты ингэрэллэрэ. Ол саҕана кини аата итинник этиллэрэ.

Мф 22:17,21; Лк 3:1

Кипарис

Мэлдьи күөх мутукчалаах, лаглаҕар сабарайдаах мас.

Ос 14:9

Кириэппэс, дыбарыас

Куорат истиэнэлэрин иһинээҕи кириэппэс. Куорат саамай көмүскэллээх сирэ.

2 Ыра/Цар 22:2; Неем 2:8; Саал/Пс 17:3; Тасх/Исх 32:14

Кириэс

Рим империэрийэтигэр Иисус Христос саҕана саамай ыар буруйу онгорбут дьону накаастаан өлөрөр тэрил. Бу — сиргэ батары анньыллан туруоруллубут, туорай мастаах баҕана. Тириллэн өлөргө ууруллубут дьону кириэскэ ыга кэлгийэллэрэ эбэтэр хам саайаллара. Ол кэннэ, мунгнанан өллүннэр диэн, кириэскэ хааллараллара. Манньык буруйдаан өлөрүү саамай ынырык уонна сааттаах өлүү дэнэрэ. Өлөргө ууруллубут киһи кириэһин туорай маһын бэйэтэ сүгэн барыахтааҕа. Ити «кириэскин сүк» диэн этии аан бастакы суолтата буолар. Иисус кириэскэ тириллибитин кэнниттэн, бу накаастыыр тэрил Айыы Тойон дьону быһаан

олоѳу бэлэхтиир бэлиэтэ буол-
бута.

Мф 10:38; Лк 23:26; 1 Кор 1:17–18

Киһи Уола

Дьэбириэйдии — בֶּן־אָדָם («бен-
адам»), арамейдыы בֶּר שָׁנָא («бар-
энош»). Тылыттан тылыгар
түһэрдэххэ, «киһи уола» диэн
тылбаастанар уонна «киһи»,
«өлөр оҥоһуулаах» диэн суол-
талаах. Холобур, Танара Иезе-
кииль бороруогу «киһи уола»
диэн ынгыар. Даниил бороруок
Киһи Уола диэн сотору кэлиэх-
тээх Танара бары норуоттары
баһылаатын диэн бараммат бы-
лааһы биэрбит Мессия ыраах-
тааҕытын ааттыыр. Евангелиеҕа
Иисус Христос Бэйэтин үгүстүк
эмиэ Киһи Уолунабын дэнэр.

Төр/Быт 11:5; Саал/Пс 8:5;

Иез 2:1; Дан 7:13–14;

Мф 8:20; 19:28; Мк 2:10;

Дьай/Деян 7:56

Киттим

Эргэ Кэс Тыл кэмигэр Кипр
арыытын аата.

Ахс/Числ 24:24; Ис 23:1, 12;

Иез 27:6

Кодрант

Рим кыра алтан манньыата. Ик-
ки лепта эбэтэр ассарий чиеппэ-
рэ, биитэр динарий 1/64 буолар.

Мк 12:42

Ассарий; Динарий; Лепта

Корван

Танара Дьйэтигэр толук биэ-
рии: ким баҕарар бас билэр баа-
йын-малын сорҕотун, ол малы-
нан-баайынан тутта да сылдьан,
бу Танара Дьйэтин баайа диэн
сөп этэ. Иисус Марктан Сибэ-
тиэй Евангелиеҕа киһи кыр-
дыаҕас төрөппүттэригэр ытык
иэстээҕиттэн босхоломмут
курдук сананар түгэнин оннук
ойуулуур.

Мк 7:11

Корей

Кааф ууһуттан төрүттээх Иц-
гар уола, левит. Израиль но-
руота кураайы куйаары кэрийэ
сылдьар кэмигэр кини Да-
фаны, Авирону кытта биир-
гэ куомуннаһан, Моисейдаах
Аарону утары өрө турууну са-
лайбыта. Корейы уонна кини
биир санаалаахтарын Танара
кыраабыта, онуоха кинилэр
сир анныгар түспүттэрэ. Ол
гынан баран Корей ууһа онтон
быстан хаалбатаҕа: сорох кини
удьуордара Иерусалим Таҥа-
ратын Дьйэтин ырыаһыттара
буолбуттара.

Тахс/Исх 6:21; Ахс/Числ 16;

Саал/Пс 44:1; Саал/Иуд 1:11

Корица

Лавровой үүнээйи ууһугар ки-
рэр. Олус сэдэх, кугас мас ха-
тырыгыттан ылыллар үчүгэй
сыттаах тума. Былыр кини олус

ыарахан сыаналааҕа. Корица — киһи этин оҕуноохтуур миро. Ону таһынан маас уонна арамаат онгорор булкадаһык састаабыгар киирэрэ.

Тахс/Исх 30:23; Аман/Притч 7:17;

Ырыа/Песн 4:14;

Арыл/Откр 18:13

Көрүү көрүүтэ

Киһи түүлүгэр эбэтэр ураты күүрбүт кэмигэр дыктини көрүүтэ. Көрүү көрбүт киһи (үксүгэр бороруок) Тангара киниэхэ тугу арыйбытын бар дьонно тириэрдиэхтээбэ. Эргэ Кэс Тылга ойууланар дыкти көстүүлэр тустарынан үксүгэр бороруоктар кинигэлэригэр кэпсэнэр. Саҥа Кэс Тыл кинигэлэригэр Тангара итэҕэйээччилэргэ дыктини көрдөрөн, кинилэр үнүүлэригэр хоруйдуур, опуосталларыгар, үөрэнээччилэригэр соруудах биэрэр, үөрэтэр, кинилэри өйдөтөр.

1 Ыра/Цар 3:1–15; Авд 1:1;

Дьай/Деян 7:55–56; 10:3–6,

11–16; 16:9; 18:9; 22:17–21

Куорат бороутата, куорат аана

Куорат, үгэс курдук, төгүрүччү халын таас эркиннээх буолара, эркиннэрэ халҕан ааннардааҕа. Ол ааннары түүнүн, эбэтэр өстөөх чугаһаатаҕына, хатаан кэбиһэллэрэ. Аан иннинээҕи аһаҕас сир элбэх дьону көрсөргө саамай табыгастаах сир буолара. Онон мунньах, суут,

дьыала-куолу кэпсэтиһиитэ барыта куорат аанын аттыгар барара. Израиль уопсастыбатыттан туоратыллыбыт дьон, холобур, аран ыарыылаахтар, куорат тас өттүгэр олоруохтаахтара. Иисус Христону Иерусалим халҕан аанын тас өттүгэр өлөрбүттэрэ.

Төр/Быт 23:10, 18; Нав 2:5;

Руф 4:1–11; 2 Ыра/Цар 19:8;

4 Ыра/Цар 7:3; Неем 7:1–3; 13:19;

Иер 39:3; Дьэб/Евр 13:12

Куш, Хус, Хуш, Эфиопия

Нил өрүс баһыгар Египеттэн соҕуруу диэки (билинни Судан уонна Эфиопия сиригэр) баар дойду.

Төр/Быт 2:13; 10:6–8;

Саал/Пс 67:32; Тахс/Исх 11:11

Кырдыксыт, көнө сүрэхтээх, көнө

Кырдыктаах буолуу — Тангара хаачыстыбаларыттан биирдэстэрэ. Кини бары дьайыта чаччыга, дынг кырдыкка, аһыныгас санааҕа, ону тэнэ Бэйэтэ дьонно эрэннэрбит тылыгар уонна Кэс Тылыгар бэриниитигэр олоҕунар.

Эргэ Кэс Тылга кырдыксыт, көнө сүрэхтээх, көнө киһи диэн Тангараны итэбэйэр, Кини Кэс тылыгар бэриниилээх, Тангара ыйаахтарын уонна кырдыгыгын кытаанахтык тутуһар, Киниэхэ бас бэринэр киһини ааттыылар. Оннук киһи «Тангара иннигэр сылдыар», атын дьонно эмиэ Тангара ыйарынан үтүөтүк сыһыаннаһар.

Саҥа Кэс Тылга киһи төһө көнөтө, кырдыгы тутуһара туох ханнык иннинэ кини Тангара итэбэлин, эрэлин кытта ситимнээх. Онон киһи бэйэтэ эмиэ, Тангара көңүлүн толорон, кырдыктаах буоларга дьулуһуохтаах. Тангара киһи аһыытын бырастыы гынан кинини аны буруйа суох диэн билиннэбинэ эрэ, кини кырдыксыт, көнө сүрэхтээх киһи диэн ааттаныан сөп.

*Төр/Быт 6:9; 15:6;
Саал/Пс 32:1; 36:30;
Мф 5:20; Рим 5:17–21;
Еф 4:24*

Кырдыктаах

Атаҕастаммыт-баттаммыт дьон, чуолаан огдообо уонна тулааһахтар, судьуйаҕа тийиэн, кырдыктаах быһаарыыны ирдиир бырааптаахтара. Эргэ Кэс Тылга этиллэринэн, судьуйа сиэрдээх, кырдыктаах уураабы таһаарыахтаах. Оттон Тангара кырдыктаах диэн этии Кини

быһаарыыта өрүү сөптөөбүн, үтүөтүн, сиэрдээбин бэлиэтиир.

*Төр/Быт 30:33; Саал/Пс 36:6;
Аман/Притч 8:8; Зах 7:9; Тит 1:8*

Кырдыксыт; Судьуйа.

Кырыыс

Биибилийэбэ кырыыс Тангара урукку алгыһын туора сотор, оччоҕо киһи олоҕо куһаҕан өттүгэр уларыһар диэн ис хоонноох. Киһи атын киһини кырыыр буоллаҕына, кини ол киһиэхэ куһаҕаны ынгарар диэн өйдөнөр. Киһи Тангараны кырыыр буоллаҕына, Кинини кырыыр буоллаҕына, Тангара истибэт. Саҥа Кэс Тылга этиллэринэн, христианнар дьону да, Тангараны да кырыа суохтаахтар.

*Төр/Быт 3:17; 12:3; 2
Ыра/Цар 16:5–13;
Саал/Пс 108:17–20;
Аман/Притч 26:2; Мф 5:44;
Иак 3:9–10*

Кэнэн киһи (мункук, олоххо ыраабы көрбөт киһи)

Саалтыырга уонна Соломуон Аман өһүн кинигэтигэр дьэбириэйдии ʾלֵף («пэти») «кэнэн» тыла. Кини муударайа суох, онон муудараска дьулуһуохтаах киһи диэн суолталаах. Мууударас итинник киһиэхэ олоҕун сөпкө олороругар көмөлөһөр. Кэнэн дьон акаары

буолбатахтар, кинилэр олоххо ыраабы көрөр кыахтара суох.

Саал/Пс 18:8; 118:130;

Аман/Притч 1:4; 19:25; 21:11

Кэс Тыл,

Сөбүлэһии Кэс Тыла

Дьон икки ардыгар эбэтэр дьон уонна Тангара икки ардыгар Сөбүлэһии (Дуогабар). Иккис түгэнгэ Тангара үксүгэр эрэннэрэр, оттон дьон быраабыланы, Сокуону тутуһуох буолаллар. Сөбүлэһии биир эрэ өттүттэн буолуон эмиэ сөп этэ (ол аата Тангара киһиэхэ эрэннэрэр). Сороҕор, Сөбүлэһиини ситиһээри, толук бэриллэрэ. Тангара уонна дьон икки ардыгар Сөбүлэһии Бибилийэ-бэ сүрүн миэстэни ылар. Синай хайатыгар Тангара Моисейынан сирэйдээн бүтүн дьэбириэй норуотун кытта дуогабардаспыт. Тангара дьэбириэйдэри алгыах, өстөөхтөртөн араҥаччылыах буолар, оттон дьэбириэйдэр бэйэлэрин өттүттэн Киниэхэ бэриниилээх буолуохтаахтара, Кини сибэтиэй көҥүлүн, Сокуонга этиллэрин курдук, толоруохтаахтара. Бу Сөбүлэһии уонна Сөбүлэһии ирдэбилин толоруу туһунан кинигэ хомуурунньуга Эргэ Кэс Тыл диэн ааттанар. Бороруоктар Тангара уонна дьон икки ардыгар саҥа Сөбүлэһии (Саҥа Кэс Тыл) баар буолуо диэн өтө

көрөн эппиттэрэ. Бу Сөбүлэһии, Иисус Христос өлөн баран тиллибитигэр, ситиһиллибитэ диэн Евангелиеҕа этиллэр. Ол туһунан Саҥа Кэс Тыл кинигэлэригэр кэпсэнэр. Билигин Тангара норуотугар омугуттан тутулуга суох — Христону итэҕэйэр, Кини үөрэҕинэн олорор дьон барыта киирэр.

Төр/Быт 9:9–17; 15:18;

Тахс/Исх 6:4; 19:5–6;

2 Ыра/Цар 5:3; Саал/Пс 88:4–5;

Мф 26:28; Дьай/Деян 3:25;

1 Кор 11:25; Дьэб/Евр 7:22

Кэс Тыл Хопото

Израиль норуотун сүрүн сибэтииннэ-тэ, кыһыл көмүһүнэн бүрүллүбүт мас хоппо. Тангара Израиль норуотугар Сөбүлэһии Кэс Тылын этэригэр Синай хайатыгар Моисейга биэрбит уон ыйааҕа онго быһыллан суруллубут икки таас билиитэтэ бу хоппо иһигэр хараллан сытара. Хоппо хаппаҕар кынаттарын даллаппыт икки кыһыл көмүс херувим баара. Былыргы дьэбириэй тылыгар бу хаппах קַפֹּרֶת («каппорет»), а.э. «Сабыы, толуйуу (ыраастаныы)» диэн ааттанара. Хоппо Сибэтиэйтэн Сибэтиэй хоско — Ытык Сурт, оттон кэлин Тангара Дьээтин саамай ытык хохугар — тураара.

Тахс/Исх 25:10–21; Дьэб/Евр 9:4;

Арыл/Откр 11:19

Л

Лаабыр

Израиль уон икки ууһа кураайы куйаарынан айанныыр кэмигэр быстах тохтуур сирэ.

Тахс/Исх 14:2; Лев 10:4;

Ахс/Чис 1:53

Лаадан

Олус сэдэх үүнээйиттэн ылылар хаппыт дабархай. Уматтахха үчүгэй сыттаах. Олус сыаналааҕа. Лааданы уматыы Ытык Сурт уонна кэлин Иерусалим Таңаратын Дьиэтин сулууспатыгар толук эмиэ биир көрүнгэ этэ. Бу үчүгэй сыттаах дабархай атын аата — фимиам.

Тахс/Исх 30:34; Лев 2:1, 15;

Мф 2:11; Арыл/Откр 8:14

Левиафан

Муора мифическэй кыыла, аарыма моҕой курдук көрүнгөһөх. Иов кинигэтин 40 — 41 бастарыгар Левиафан диэн садаҕа моҕойго (драконҕа) эбэтэр харахадьыылга маарынныыр сүүнэ улахан кыыл ааттанар.

Иов 3:8, 40:10 — 41:26;

Саал/Пс 73:14, 103:26;

Тахс/Исх 27:1

Левиттэр

Иаков үһүс уолун Левий удьуордара. Моисей кэмигэр Таңара Левий уһуттан төрүттээх Аарон удьуордарын Таңара үлэһиттэрэ буоллуннар диэн талан ыл-

быт. Левий атын удьуордара бары (кинилэри үксүн левиттэр дииллэр), Таңара үлэһиттэригэр көмөлөһөн, Ытык Сурт сулууспатыгар үлэлиэхтээхтэрэ. Израильга бу эрэ уус ханнык да сири бас билбэт этэ. Кинилэр Ытык Сурт, кэлин Таңара Дьиэтин сулууспатын толоруунан дьарыктаныахтаатара. Атын дьэбириэйдэр итинник бырааптара суоҕа. Ону таһынан левиттэр Сокуону чинчийэллэрэ, норуоту үөрэтэллэрэ. Өлбүгэ сир оннугар левиттэргэ Израиль атын уустарын куораттара, хонуу сирдэрэ бэриллибиттэрэ.

Тахс/Исх 28:1; Ахс/Числ 18:20—21;

35:2—7; Ин 1:19

Таңара үлэһитэ

Легион

Рим сэрииһиттэрин байыаннай чааһа. Былыр легион 3000 буйуннааҕа, оттон Рим импиэрийэтин кэмигэр быһа холоон 6000 ыарахан сэбилэниилээх легионер баара. Легиону легат хамаандаһыра. Көспүт суолтаҕа «легион» диэн тыл — «сүүнэ сэрии».

Мф 26:53; Мк 5:9; Лк 8:30

Лепта

Саамай бытархай алтан харчы. Кодрант аңаарыгар эбэтэр динарий 1/28 тэнгэнээр.

Мк 12:42

Динарий; Кодрант

Ливан

Хотугу Палестинаға баар сис хайа. Бу хайа сыалаах мас ойуурдаафынан уонна уулаах дүүктэлэрдээбинэн биллэрэ (бу сир билигин Ливан судаарыстыбатын сирэ). Сирия саамай үрдүк хайата (муораттан 3000 м үрдүк турар), Средиземнэй муора кытылынан 170 км тухары Тиртэн Арвадка диэри субуллаар. Соломон ыраактаабы Иерусалимнаабы дыбарыаһын уонна Тангара Дьиэтин Ливан ойуурун сыалаах маһынан уонна да атын күндү мастарынан туппута.

*Нав 1:4; 3 Ыра/Цар 5:6—10;
Ырыа/Песн 4:15; Иез 17:3*

Лот

Аран уола, Авраам быраата. Авраам Ханаанга уонна Египеккэ айанныыр кэмигэр Лот кинини кытта бииргэ сылдыбыта. Кинилэр байан-тайан, үтүмэн үгүс сүөһү үөрүн бас билэн баран, арахсан тус-тустаа олорорго быһаарыммыттара. Лот өн сири талабын диэн, бэйэтэ да билбэтинэн, содурунан сурабырар Содом куоракка олохсуйбута. Кэлин Тангара, бу куораты суох онорорго быһаарынарыгар, аанньалы ытан көнө майгылаах Лоту сэрэппитэ. Аанньал кини дьиэ кэргэнигэр Содомтан куотар кэмнитигэр кэннигитин хайыһан

көрүмэн диэн эппитэ. Лот дьонунаан, Содом өссө умайыан иннинэ, куоппуттара. Ол эрээри ойоҕо тулуйбатаҕа, аанньал сэрэтиитин истибэккэ кэннин хайыһан көрөн, туус бағанаҕа кубулуйбута. Биир кэмгэ Лот Сигорга олоро сылдыбыта, онтон кэлин икки кыһын кытта хайа хаспаар олохсуйбута. Лот кыргыттарын кытта хаан булкуһуулаах сыһыанын түмүгэр икки уол оҕото төрөөбүтэ. Улахана Моав моавтар аҕа уустарын баһылыктара буолбута, оттон Бен-Амми аммоннар төрүттэрэ этэ.

*Төр/Быт 12:5; 14:5—16; 19:1—38;
Лк 17:28—29; 2 Пет 2:7—8*

Лүөн

Аан Илин сиригэр тарҕаммыт үүнээйи. Умнастарын хомуйан ылан ууга илитэн баран куурдаллара, онтон утахтарын араартаан сап хаталлара. Ол сабынан таңас өрөллөрө. Чараас лүөн таңас көннөрү түү таңастааҕар ордук сыаналанара. Тоҕо диэтэххэ лүөн таңас итии айылҕалаах сиргэ кэтэргэ олус табыгастааҕа, ол гынан баран өрөргө уустук этэ. Тангара үлэһиттэрин таңастарын сорох чааһа лүөн буолуохтааҕа. Бу үүнээйиттэн оҥоһуллубут болотунаттан өссө Ытык Сурт сабыы таңаһын, быһын онороллоро. Эмиэ манньа таңаска өлбүт дьону

суулууллара. Лүөн сабыттан сибэтиилинньик битииллэрин онгороллоро, быа хаталлара.

Тахс/Исх 26:1; 28:4–6; Нав 2:6;

Аман/Притч 31:13; Мф 27:59;

Ин 19:40

М

Маанна

Ураты аһылык, «халлаантан түспүт килиэп». Бу аһы Тангара Израиль дьонугар, Египеттэн тахсан баран 40 сылы быһа Си-най кураайы куйаарын кэрийэ сырыттаختарына, биэрбитэ. Бу маанна ас төгүрүк, кытаанах манган куруппаны санатара. Бу-һарыахха эмиэ сөбө. Саҥа Кэс Тылга Иисус мааннаны халлаантан түһэр, аан дойдуга олоҕу биэрэр дьингнээх килиэпкэ утары тутар. Оттон ол дьингнээх килиэп Иисус Христос Бэйэтэ буолар.

Тахс/Исх 16:15–16, 31–35;

Саал/Пс 77:24; Ин 6:31–35

Мадиям, Мадиян, мадианнар

Мадиян — Авраам уолаттарыттан биирдэстэрэ; кини иккис ойоҕуттан, Хеттураттан, уола. Мадиян удьордарын мадианнар дииллэрэ. Бу көс омук этэ, сүрүннээн билингни Акаба хомотун илингни кытылыгар баар кураайы куйаарга олорбуттара. Сороҕор бу сири Мадиян дииллэр. Мадияннар Авраам атын

уолун Измаил көс олохтоох удьордарын кытта эмиэ уруу-лууларын быһыытынан, сорох түгэнгэ «мадианнар» уонна «измаиллар» диэн тыллар биир өйдөбүллээх буолаллар.

Төр/Быт 25:2,4, 36:35;

Тахс/Исх 2:15–16;

Судь/Суд 6:1–7

Мария

Мариам диэн былыргы дьэ-бириэйдии аат гректин уонна латынныы көрүнгэ. Бибилийэҕэ манньк ааттаах хас даҕаны дьахтар туһунан кэпсэнэр. Кинилэртэн саамай суолталаахтара бу бааллар:

1. Иисус Ийэтэ. Кини эдэркээн Кыыс сылдыан Иосифтыын кэргэнни буоларга илии охсуспуга. Ол сырыттаҕына, Архангел Гавриил Киниэхэ кэлэн, Тангара илгэлээх үтөө күүһэ Марияҕа дьайан, Кини Уолу төрөтөрүн, Оҕотун Иисус диэн ааттыырын туһунан илдьити тиэрдибитэ. Мария, төһө даҕаны Иосиф кинини аһыыны онгорбут диэн уорбалыан сөбүн, оччоҕо Кинини өлөргө уурухтаахтарын биллэр да, Тангара көнүлүн улгумнук ылыммыта. Иисус сиргэ баарын тухары, Мария Кинини кытта бииргэ сылдыбыта. Уола өлөрүгэр Ийэтэ Кини кириэһин аттыгар турара. Иисус тиллибитигэр Мария, Кини үөрэнээччилэ-

ринээн бииргэ түмсэн, барыларын кытта биир санаанан Тангараба үнгэрэ.

Мф 1:18–25; 13:55; Лк 1:26–56; 2:1–7, 41–51; Ин 2:1–5; 19:25–27; Дьай/Деян 1:14

Иосиф

2. Мария Магдалина. Магдала куораттан төрүттээх дьахтар. Иисус киниттэн сэттэ абааһыны үүрэн таһаарбытын кэннэ, Мария Кини үөрэнээччитэ буолбута. Атын хас да дьахтары кытта бииргэ Иисус уонна Кини үөрэнээччилэрин тустарыгар кыһаллара, кинилэри Иерусалимга арыаллаабыта, Иисус өлөрүгэр уонна көмүллэригэр эмиэ баара. Иисус кириэскэ тиириллибитин үһүс күнүгэр Мария Магдалина биир атын Марияны кытта Кини хараллыбыт таас хаспабар тиийбитэ. Тиллибит Иисус онно Мария Магдалинаба бастакынан көстүбүтэ.

Мф 27:55–56, 61; Мк 15:47; 16:1–5, 9; Лк 8:2; Ин 20:1–2, 11–18

3. Вифания Марията. Марфалаах Лазары кытта бииргэ төрөөбүт дьахтар. Марфа Иисуһу үөрэнээччилэрин кытта дьэтигэр ыалдьыттата киллэрбитигэр Мария, бары түбүгүн хаалларан, Иисус үөрэтэрин истэн олорбута. Иисус өлүөн иннинэ, Мария Кинини, көмөргө бэлэмнээн, үчүгэй сыттаах күндү

миро арыынан соппута.

Мф 26:6–13; Лк 10:38–42; Ин 11:1–2; 12:3

Миро, мирра, смирна

4. Клеопа Марията. Иисус Иаков уонна Иосия диэн икки үөрэнээччилэрин ийэлэрэ, Клеопа диэн киһи ойоҕо. Иисус кириэскэ тиириллэригэр Мария эмиэ баара. Дьахталлар Иисус хараллыбыт таас хаспабар баралларыгар кини эмиэ барсыбыта.

Мф 27:56; Лк 24:10; Ин 19:25

5. Иоанн Марк ийэтэ Мария. Иисус үөрэнээччилэрин дьэтигэр күндүлүүр, түһэрэр баай дьахтар. Опуостал Пётр хаайыыттан тахсан баран, чопчу киниэхэ тиийбитэ.

Дьай/Деян 12:12

Манхаахай

Бурдук хараллар улахан мас ампаара.

Төр/Быт 41:56; Лк 12:24

Мелхиседек

Салим ыраахтаабыта, Тангара үлэһитэ. Авраам сэриилээн ылбыт булумньутун уон гыммыт биирин киниэхэ биэрбитигэр Мелхиседек кинини албаабыта. Саҥа Кэс Тылга «Еврейдэргэ Илдьит сурук» ааптара Мелхиседегы Иисус Христоска хоһууру.

Төр/Быт 14:17–20; Дьэб/Евр 5:6; 7:1–17

Мессия, Христос, Киристиэс

Дьэбириэй тылыттан тылбаас-таатахха מָשִׁיחַ («машиах»), от-тон былыргы гректии Χριστός («Христос»), туруору тылбаа-һыгар «арыынан аҕаныллыбыт» диэн суолталаах. Былыргы Из-раильга дьону Танара үлэһитэ, бороруок, ыраахтааҕы сулуус-патыгар анаан олива арыыты-нан аҕыыллара, а.э. Танара Бэ-йэтэ талбыт дьонун сулуусаҕа итинник аныыллара. Танара бороруоктары этитэн, сиргэ Мессияны — Израиль норуо-тун быһыһыр уонна сир бары норуоттарын салайар Ыраах-тааҕыны — ыытыам диэн эрэн-нэрбитэ. Иудейдар ол Мессия кэлэрин тыһааһыннаахтык кэ-тэспиттэрэ. Кинилэр Ыраах-тааҕы кэлэн норуоту баһылаа-быт туора омуктартан — Рим былааһыттан — босхолоуо уон-на Израиль урукку улуу кэмин төнүннэриэ диэн эрэммиттэ-рэ. Ол эрэри сиргэ кэлбит Быһаааччы Мессия — Иисус Христос — оннооҕор быдан улаханы, улуу суолталааҕы онорбута. Кини бар дьону аһыы-хара, өлүү кулуттаа-һыныттан босхолоон, Танара киһи аймаҕы кытта үйэлэргэ көтүллүбэт сана Сөбүлэһини түһэрсибитэ.

Мф 1:16; 26:63;

Лк 2:11;

Ин 1:41; Еф 4:15

Мидия, Мидия дьоно

Мидия — билингги Иран хоту-гулуу-арҕаа өттүгэр баар буола сылдыбыт модун саарысты-ба. Х.Т. и. 612 с. Мидия дьо-но Ассирия киин куоратын Ниневияны урусхаллаабытта-ра. Ити кэннэ перстэри кытта бииргэ Персия импиэрийэтин баһылаабыттара, ол иһин су-даарыстыба сокуона «Мидия-лаах Персия сокуоннара» диэн ааттанара. Александр Маке-донскай Мидияны Х.Т. и. 330 с. баһылаабыта, ол кэннэ Ми-дия Сирияны кытта холбоһон Парфия былааһыгар киирбитэ.

Эсф 1:19; Дан 8:20—21;

Дьай/Деян 2:9

Персия

Мина

Былыргы гректэргэ ыйааһын уонна харчы кээмэйэ: быһа холоон 500 кыраам ыйааһын-на уонна 500 кыраам үрүн кө-мүс харчыга тэнэ. Биир мина 100 драхмаҕа эбэтэр динарийга тэннэхэрэ.

3 Бра/Цар 10:17; Неем 7:71;

Иез 45:12; Лк 19:13

Миро, мирра, смирна

Сэдэх үүнээйиттэн ылыллар үчүгэй сыттаах күндү арыы. Ыарыһаҕы эмтииргэ (холобур, ыарыыны уҕарытар эмп бы-һыытынан) уонна киһи этин соторго (өлбүт киһини сотон,

сытын тупсаран көмүүгэ эмиэ) туттуллара. Аччыгый Азия ар-
жаа өттүгэр баар, бөдөн пуорт,
эргиэн киинэ буолбут куорат
эмиэ «Смирна» диэн ааттааба.

Ырыа/Песн 1:2; 5:5; Мф 2:11;

Мк 15:23; Лк 7:37–38;

Арыл/Откр 2:8

Моав, моавтар

Моав Авраам сиэн быраатын
Лот улахан кыһыттан уола
этэ. Моав удьуордара моавтар
дэнэллэрэ. Кинилэр Өлбүт
муораттан илин сытар олус
үүнүүлээх үрдэл сиргэ — Мо-
ав дойдутугар — олорбуттара.
Сүрүн таңаралара Хамос этэ.
Ол кэннэ өссө Ваал-Фегор та-
нараба сүгүрүйэллэрэ. Моавтар
итэбэйэллэринэн, бу таңара
хайа чыпчаалларыттан биир-
дэстэригэр олороро. Кинилэр
кэпсэтэр тыллара дьэбириэй
тылыгар уруулуу этэ. Моавтар
Израиль өстөөхтөрө этилэр,
онон Израиль бороруоктара
кинилэри үгүстүк сэмэлиил-
лэрэ.

Төр/Быт 19:30–37;

Ахс/Числ 25:1–3;

Иккис/Втор 23:3–5; Соф 2:8–11

Моисей

Таңара Левий ууһуттан талан
ылбыт кинитэ. Израиль норуо-
тун Египет хабалатыттан бос-
холообут, кинилэри кураайы
куйаарынан айанныыр кэмнэ-

ригэр сирдээбит улуу бороруок.
Моисей Таңараттан ылбыт
Сокуонун Израиль дьонугар
тиэрдибитэ. Бу Сокуон Бии-
билийэбэ Моисей кинигэлэрэ,
Моисей Сокуона эбэтэр көннө-
рү Сокуон (Тора) диэн ааттанар
биэс кинигэбэ киирэ сылдыар.
Моисей Таңара эрэннэрбит
Дойдутугар Ханаанна тийбэк-
кэ өлбүтэ, ол сири ыраахтан эрэ
көрбүтэ. Иудейдарга Моисей
Израиль улууканнаах бороруо-
га, итэбэл учуутала буолбута.

Тахс/Исх 2:1–10;

Иккис/Втор 18:18; 34:10; Мф 17:3

Молох

Аммоннар сүрүн таңарала-
ра. Атыннык Милх диэн эмиэ
ааттанара. Молохха сүгүрүйэн,
дьоннор арыт оннообор оҕоло-
рун толук биэрэллэрэ. Таңара
итинник быһыыны булгуччу-
лаахтык боппутун үрдүнэн, Из-
раиль дьоно Иерусалим чугаһы-
гар баар Енном хочотугар эмиэ
хаста да Молохха оҕолорун то-
лук биэрбиттэрэ.

Лев 18:21, 20:2–5;

3 Ыра/Цар 11:7; Иер 32:35

Муос

Муусука тэрилэ. Бараан муо-
һуттан оноһуллара. Турба тыа-
һын курдук улахан тыастаах.
Бу муоһу ыксаллаах быһыыны
биллэрэргэ, дьону кыргыһыга
ынгырага туһаналлара.

Поэзияда муос «күүс», «албан аат» бэлиэтэ буолар. Тангара ким эрэ муоһун үрдэппит диэн этии ол аата Тангара ол киһини өстөөбү кыайар күүстээх онорбут диэн суолталааба.

*Нав 6:4; 1 Пар 15:28;
Саал/Пс 17:3; 74:5–6, 11*

Мэнньиэс

Былыр ыраахтаабылар мэнньиэс (венец) эбэтэр хоруона кэтэллэрэ. Ол кинилэр ыраахтаабылы улуу былаастаахтарын көрдөрөрө. Ону тэнэ сэриигэ хорсун быһыыны онорбут саллааттарга, успуорт күрэхтэһиилэригэр кыайбыт дьонно албан аат бэлиэтэ буолар бөнүөгү кэтэрдэллэрэ. Бу тыл Бибилийэбэ көспүт суолтаба — албан аат, муударас, сааһыран аастыйы, ону тэнэ бу сирдээҕи олобу дьонунук олорбут киһи диэн өйдөбүлгэ — эмиэ туттулар.

*2 Ыра/Цар 1:10; 4 Ыра/Цар 11:12;
Иов 19:9; Аман/Притч 12:4; 16:31;
1 Пет 5:4; Иак 1:12; 1 Кор 9:25;
2 Тим 4:8; Арыл/Откр 2:10; 3:11*

Мэнгэ таас

Саамай кылгас өттүнэн сиргэ тирэнэн турар үрдүк таас. Манньык тааһы киһи көмүллүбүт сириҥ бэлиэтииргэ туһаналлара, ону тэнэ туох эрэ улахан суолталаах түгэн эбэтэр киһи умнуллубатын туһугар туруораллара. Манньык тааһы ытык дииллэрэ эрэри, өйдөбүннүк тааска сүгүрүйэр табыллыбат этэ. Сокуонунан бобуллара.

*Төр/Быт 28:16–18, 35:20;
Тахс/Исх 24:4; Лев 26:1;
2 Ыра/Цар 18:18*

Н

Назорей

Арыгыны, ханнык да итирдэр утабы испэт, баттабын кырыммат, бытыгын хоруммат, өлбүт киһиэхэ, аймаба да буоллабына, чугаһаабат буоларга тылын биэрэн Тангараба сулууспалыырга толору бэриммит киһи. Кини баарыгар ким эмэ өлбүт буоллабына, назорей сэттэ күн кирдээх аатырара, онон ыраас туругун сүтэрэн, Тангараба хат ананыхтааба. Сулууспалыы болдьоҕо бүттэбинэ, назорей толук биэрэрэ уонна Ытык Сурт биитэр кэлин Тангара Дьиэтин иһигэр кириэн иннинэ баттабын кырынара. Назорей манньык сулууспаны бэйэтэ талара эбэтэр кини төрүүрүгэр ийэтэ оҕотун, Самсон

төрүүрүгэр курдук, андабар биэрэн, аныыра. Опуосталлар Дьайыларыгар кэпсэнэр түгэнгэ, Павел Иерусалимга кэлбитигэр, Иаков киниэхэ түөрт назорей толук биэрэр ороскуотун төлөө диэн эппит буолуон сөп. *Ахс/Числ 6:2–21; Судь/Суд 13:5, 7; Ам 2:11; Дьай/Деян 21:23–24*

Наймыланан үлэлиир киһи, үлэһит

Чопчу болдьоххо, холобур, биир күнгэ эбэтэр нэдиэлэбэ үлэбэ ылыллар хамначчыт. Кулуттан уратылара — кинилэр Израильга дьыэ кэргэн чабардарын ахсааннарыгар киирсибэттэрэ. Наймыламыт үлэһиттэр үлэлэрин төлөбүрүнэн эрэ олороллоро. Сокуон этэринэн, кинилэргэ хамнастарын күн кириэн иннинэ төлүөхтээхтэрэ. Рим баһылыр кэмигэр бу тыл сорох саллааттарга сыһаннаан эмиэ туттуллара.

Лев 19:13; Иккис/Втор 24:14; Мф 20:1–16; Иак 5:4

Нард

Үчүгэй сыттаах күндү арыы. Гималайга үүнэр олус сэдэх үүнээйиттэн онороллоро. Эмкэ-томко, эти-сиини абыырга, көмөргө өлбүт киһини оҕунохтуурга эмиэ тутталлара. Нарды атын дыргыл сыттаах оту, сымаланы уо.д.а. кытта

булкуйан баран, күндү алебастр иһиккэ кутан атыылыыллара.

Ырыа/Песн 1:11; 4:13; Мф 26:7

Нееман

Венадад ыраахтааҕы саҕана Сирияҕа олорбут сэрии тойоно. Кинини, аран буолан ыалдыбытыгар, Елисей бороруок үтүөрдүбүтэ.

4 Ыра/Цар 5; Лк 4:27

Ниневия

Израильга өстөөх, ураты кырыктаах, модун былаастаах Ассирия саарыстыбатын киин куората. Тангара Иона бороуогу бу куоракка ыппыта. Иона ыар аныыга-хараҕа батыллыбыт олохтоохтору, аныыгытын-буруйгутун билиммэтэххитинэ, түөрт уон хонугунан имири эстиэххит диэн сэрэтиэхтээбэ. Иона тылын истэн, Ниневия дьоно аныылары кэмсинэн олохторун тосту уларыппытара, онон Тангара кинилэри бырастыы gymмыта. Элбэх сыл буолан баран, Х.Т. иннинэ 612 с. бу куораты Мидия сэрииттэрэ, саба түһэн, урусхаллаабытара.

Иона 1:2; 3:2–10; Наум 1:8; Мф 12:41

Нисан

Авив ый; нисан ый

Неффалим

Иаков алтыс уола. Киниттэн Израиль уон икки ууһуттан биирдэстэрэ үөскээбитэ. Бу уус Галилея муоратыгар сыста сытар Израиль хотугу уобаластарыгар Завулон ууһун сирин аттыгар өлүү сир ылбыта. Неффалим удьуордарын Ассирия сэрииттэрэ билиэн ылан, үүрэн барбыттара. Исайя уонна Иезекииль бороруоктар бу көлүөнэ инникитин Тангара алгыһын ылыахтааһын өтө көрөн эппиттэрэ.

Төр/Быт 30:7–8;

Нав 19:32–39; 4 Ыра/Цар 15:29;

Ис 9:1; Иез 48:3; Мф 4:15;

Арыл/Откр 7:6

Ной

Сиф удьуора, Ламех уола, Сим, Иафет уонна Хам аҕалара. Былыр Тангара сир үрдүгэр биир көнө киһини Нойу, кини дьыэ кэргэнин уонна кыылы-сүөлү хаалларан баран, сатарыйбыт киһи аймаҕы итиэннэ сиргэ баары барытын имири эһиэн баҕарбыт. Ной, Тангара сооруйуутунан, улахан уу аалын туттубут. Кини онно дьыэ кэргэнин, кыыллары кытта киирбитигэр сир барыта ууга тимирбит. Ной эрэ дьыэ кэргэнэ ордон, кинилэртэн санга киһи аймах үөскээбит.

Төр/Быт 5 – 9; Иез 14:14, 20;

Мф 24:37–38; 2 Пет 2:5

Нәһилиэстибэ, өлбүгэ сир

נְחֻלָּה («нахала») диэн дьэбириэй тыла Тангара Эрэннэрибит Сирин Израиль уустарыгар түнгэтии диэн суолталаах. Хас биирдии уус уонна уустар дьыэ кэргэттэрэ бас билиигэ сир ылалара, сирдэрэ удьуортан удьуорга бэриллэн иһэрэ. Ол кинилэр нәһилиэстибэлэрэ, өлүү сирдэрэ этэ. Левий ууһа эрэ анал сирэ суоҕа, тоҕо диэтэххэ кини анала Айыы Тойонно сулууспалааһын этэ.

Итини сэргэ Израиль норуотун эмиэ Тангара нәһилиэстибэтэ диэн этэллэр. Манньык этии Тангара уонна Израиль норуотун икки ардыгар түһэрсиллибит Сөбүлэһии Кэс Тылын кытта ситимнээх: Айыы Тойон Тангара — Израиль Тангарата, оттон Израиль дьоно Кини норуота буоларга хардарыта тыл-тылларын бэрсибиттэр.

Тахс/Исх 34:9;

Иккис/Втор 4:20–21; 10:8–9;

Нав 13:14; Саал/Пс 32:12; 77:55;

Дьай/Деян 13:19; Дьэб/Евр 11:8

О

Огдообо

Израильга огдооболор, син биир тулаайахтар курдук, көмүскэл эрэйэр дьон буолалара. Ол туһунан Сокуонна тоһоҕолоон бэлиэтэнэр. Тангара огдооболору көмүскүүр,

кинилэри кыһарыйааччылары накаастыыр. Былыргы Сиэр-кэпкэ Тангараҕа сулууспалыыр огдооболор күн аайы христианнар түмсүүлэриттэн көмө ылаллара.

*Тахс/Исх 22:21–22;
Иккис/Втор 10:18; 24:17; 27:19;
Лк 7:11–17; Дьай/Деян 9:39,41;
Иак 1:27; 1 Тим 5:5–16*

Одбулуун

Ойохтоох эр киһи эбии оҕо төрөтөргө анаан дьиэтигэр олордо ылар дьахтара. Одбулуун чопчу бырааптардааҕа: кулут дьахтар-тан үрдүкү, эр киһи ойобуттан алын турара.

*Төр/Быт 22:24; 2 Ыра/Цар 3:7;
5:13; 3 Ыра/Цар 11:3*

Олива арыыта, арыы

Былыргы Израильга олива арыыта хас да аналлааҕа — сибэтиилинньиги уматарга, араас бааһы оһорорго, тирии ыарыытын эмтииргэ тутталлара. Баай дьон бу арыы бастын суорта-рынан эттэрин-сииннэрин соттолоро. Сороҕор, үчүгэй сыттанаары, манньк арыыны дыргыл сыттаан баран, эттэ-ригэр, баттахтарыгар биһи-нэллэрэ. Үрдүк хаачыстыбалаах арыыны киһиэхэ ыраахтааҕы-нан, Тангара үлэһитинэн эбэтэр бороруогунан талыллар сиз-ригэр-туомугар төбөтүгэр ку-таллара, онно туттуллар ытык

тээбириннэри ыраастыырга тутталлара. Итини таһынан олива арыыта Тангара сулууспа-тыгар Ытык Сурт, кэлин Тага-ра Дьиэтин сибэтиилинньигэр уматык буолара. Тангараҕа то-лук бэриллэр убаҕас бэримньи быһыытынан эмиэ туттуллара.

*Төр/Быт 28:18;
Тахс/Исх 29:7; 35:28;
Иккис/Втор 24:20;
1 Ыра/Цар 10:1; Саал/Пс 132:2;
Мф 25:3–4, 8–9*

Маслина

Олива маһа

Палестинаҕа киэнник тарҕам-мыт мэлдьи күөх мас. Үрдүгэ 10 м тийиэн сөп. Бу маска масли-на (олива) үүнэр. Өрүү ас биэ-рэр, уһун үйэлээх мас. Сиппит отонуттан арыытын ыган ылал-лар. Бу аска туттуллар арыыны оҕунуохтанар маас уонна сибэ-тиилинньик уматыгын быһыы-тынан эмиэ туһаналлара.

Саал/Пс 127:3; Рим 11:17

Опуостал

Былыргы грек тылыгар бу тыл «сорукка ытыллыбыт киһи, илдьит» диэн суолталаах. Евангелиеҕа этиллэринэн, Иисус Христос талан ылан Үөрүүлээх Илдьити иһитиннэртэрэ ыппыт киһитэ. Опуостал аата-суола киһиэхэ улахан эппиэтинэни сүктэрэрэ, ону тэнгэ олус бочуоттааҕа. Христос — халлааннааҕы Ыраахтааҕы, оттон опуостал — Кини боломуочуйалаах сирдээҕи бэрэстэбиитэлэ. Христос сирдээҕи олобун кэмигэр Кинини кытта бииргэ сылдыбыт уон икки олус чугас үөрэнээччитин опуосталлар диэн ааттыыллар. Кэлин, Христос өлөн баран тиллибитин кэннэ, Кини итинник сулуусаҕа Бэйэтинэн ынгырбыт киһитэ Павел опуостал диэн ааттамыта. Үөрүүлээх илдьит атын тарҕатааччыларын, холобур, Варнаваны, эмиэ опуостал дииллэрэ.

Мф 10:1–20;

Дьай/Деян 14:14;

Гал 1:11–19

Опуостал Иоанн

Зеведей уола, опуостал Иаков бииргэ төрөөбүт инитэ, Христос уон икки үөрэнээччититтэн биирдэстэрэ. Христос саамай таптыыр үөрэнээччитэ, Евангелие уонна үс илдьит сурук аап-

тара. Арыллыы кинигэтин эмиэ кини суруйбут буолуон сөп.

Мф 4:21–22

Осанна

חַנּוּנָא («хошана») диэн дьэбириэйдии өйдөбүл ὁσαννά («хосанна») диэн гректии көрүнгэ. Туруору суолтата — «быһаа». Саҥа Кэс Тылга «осанна» — үөрүүлээхтик, өрө көтөбүллүүлээхтик Тангараны уруйдуур-айхаллыыр тыл.

Саал/Пс 117:25; Мф 21:9, 15

Отуу

Хомуур үлэтин кэмигэр дьон быстах олорор сирэ. Лабаанан туталлара. Маннык отуулары Израиль дьоно Отуу бырааһынныгын кэмигэр туруоруналлара. Отуу кинилэргэ кураайы куйаары кэрийэ сылдьан Тангара аһыныгас санаатыгар эрэммит кэмнэрин санатара. Онон дьон, дьиэлэриттэн тахсан, нэдиэлэ устата отууга олороллоро. Ардыгар отууга сүөһүнү эмиэ быстах хорҕотоллоро.

Лев 23:42; Неем 8:15;

Мк 9:5; Ин 7:2

Очуос таас, бигэ тирэх

Таас хайа сорҕото, киһи-сүөһү хорҕойор сирэ. Саалтыырга бу тыллар Тангара өссө биир атын аатын курдук уобарастаан туттуллаллар.

Саал/Пс 17:3, 60:3; 61:7

Ө

Өйө суох киһи; акаары, маалгын

Бибилийэ үөрэтэр кинигэлэ-ригэр (Саалтыыр, Соломуон Аман өһө, Иов, Экклесиаст, Ырыалар Ырыалара) өйө суох, акаары эбэтэр маалгын диэн өйүнэн тийийиммэт эрэ киһини ааттаабаттар — муудараны билиммэккэ, өлөрүн, сатары-йарын онгостор киһини ааттыллар. Тангараҕа ытыктабыл, Киниттэн сүгүрүйэ толлуу — дирин муударас төрдө, оттон аныы-хара, Танараны киэр аныы — өйө суох быһыыланы. Саҥа Кэс Тылга итинник өйө суох быһыыланы аныы диэн ааттанар. Уопсайынан, бу дойдуга хараҕар, Христос үөрэҕэ өйө суох буолуу курдук көстүөн сөп, ол эрэри бу орто дойдуга тугу өйө суох быһыы диэн ааттыыра — ол Тангара иннигэр дирин муударас диэн ааттанар. Оттон киһи муударана тугу суолталаах диирэ — ол Тангара хараҕар өйө суох буолууга тэнгэнэр.

*Саал/Пс 52:2; Аман/Притч 17:7;
2 Пет 2:16; 1 Кор 1:27; 1 Тим 6:9;
2 Тим 2:23*

П

Палестина

Ханаан, эбэтэр атыннык Израиль сиригэр ааттараттан биридэстэрэ. «Палестина» диэн аат

филистим норуотун аатыттан тахсар. Кинилэр муораттан Ханаанга кэлэн, Средиземнэй муора соҕуруулуу-арҕаа биэрэгэр Х.Т. иннинэ XII ү. диэки олохсуйбуттар. Средиземнэй муора Ханаанга баар кытылын бу дойдуга ис уобаластарынааҕар ордук үчүгэйдик билэр гректэр Филистия (оччотооҕуга гректии этиллиигэ — Палестина) диэн ааты дойдуга үрдүнэн тарҕаппыттар. Х.Т. кэnnэ 132—135 сс. Палестина диэн аат Рим провинцията, Иудея, дынг аата буолбута. Иудеяҕа билингги Израиль сирэ-уота бүтүннүүтэ, оттон Иордания, Ливан уонна Сирия сорох чаастара киирэллэрэ. Бибилийэҕэ «Палестина» диэн аат суох.

Патрос, Пафрос

Египет соҕуруу чааһа.

Ис 11:11; Иер 44:1, 15

Персия

Самныбыт Вавилон империэтэтин солбуйа үүнэн-сайдан тахсыбыт модун кыахтаах империэ. Вавилоннааҕар ордук элбэх сири бас билбитэ. Персия Грецияттан Египеккэ диэри сири, ол кэnnэ Киин Азияны уонна Израиль сиригэр эмиэ сэриилээн ылбыта. Сороҕор бу империэни Мидия-Персия империэтэ (Мидо-персидская империя)

диэн ааттыыллар, тобо диэтэххэ
Мидия дьоно Персияҥа иккис
баһылыыр былаастаах норуот
этэ. Персия сокуоннара «ми-
диялар уонна перстэр сокуон-
нара» диэн ааттанара.

Эсф 1:19; Дан 6:8

Понтий Пилат

Иудея провинциятыгар Рим
туруорбут баһылыга. Кини
Иисуһу өлөрөр кэмнэригэр,
Х.Т. кэnnэ 26–27 сс., салай-
быта. Пилакка былаас бары
уорганнара бас бэринэллэрэ,
кини бигэргэтиитэ суох киһи-
ни өлөрөр уураах тахсар кыаҥа
суоҥа. Пилат дьэбириэй баһы-
лыктарын кытта бөрүкүтэ суох
сыһыаннааҥа эрээри, иудейдар
өрө турбатыннар диэн, тугу мо-
дьуйалларын толороро.

Мф 27:2; Дьай/Деян 13:28

Пресвитер

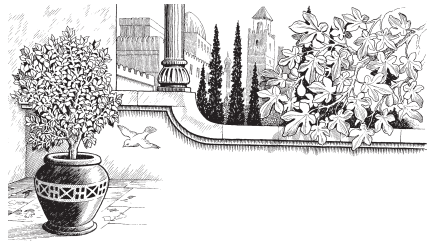
Грек тылыттан тылбаастаатах-
ха, πρεσβύτερος («пресбытерос»)
«саамай аҕалара» диэн суолта-
лаах. Эрдэтээҕи христианнар
түмсүүлэригэр пресвитердэр
духуобунай салайааччы, дьа-
һайааччы оруолун толорол-
лоро. Биир түмсүүгэ хас да-
ҕаны пресвитер баар буолара.
Опуосталлар (эбэтэр кинилэр
утумнааччылары) пресвитердэ-
ри аныылларыгар кинилэргэ
илиилэрин ууран туран Таҥа-
раҥа үгэллэрэ, онон Айыы То-

йонго ситиһиилээхтик сулуус-
палыылларын туһугар, Танара
Тыынын алгыһын ингэрэллэрэ.

Дьай/Деян 14:23; 1 Тим 5:17

Претория

Рим баһылыга үлэлиир рези-
денцията. Манна элбэх тутуу,
ол иһигэр саллааттар дьиэлэрэ
уонна хаайыы баара.

Мф 27:27

Псаломнар, Саалтыыр

Эргэ Кэс Тыл биир туспа кини-
гэтигэр, Саалтыырга, хомуллу-
бут дьэбириэйдэр 150 религиоз-
най ырыалара. Бу псаломнары
үгүстэрин Давид ыраахтааҕы
суруйбут, онтон атыттарын Со-
ломон, Асаф, Еман, Ефам, Ко-
рей уолаттарын кытта ситимни-
иллэр. Сорох псалом ааптара
Танараны айхаллыыр, Киниэ-
хэ махтанар, оттон сорохто-
ро көмө көрдүүллэр, биитэр
дьону үөрэтэллэр. Былыр-бы-
лыргыттан итэҕэйэр дьон пса-
ломнары Танара сулууспатын
кэмигэр ыллыыллара. Иеруса-
лимнааҕы Танара Дьыэтигэр бу

ырыалары хуордаах уонна муу-сука добуһуоллаах толороллоро. Псаломнар үс гыммыт биирдэ-ригэр устурууналаах араас тэ-рил: псалтерий (Эргэ Кэс Тыл псаломнарын хомуурунньуга эмиэ маннык ааттаммыт), ар-фа, лира — баара. Ону таһынан флейта уонна охсор тэриллэр (тимпан, кимвал, цитра) аат-тара эмиэ бааллар. Эрдэтээҕи Сиэркэпкэ псаломнары Танга-раҕа үнэргэ тутталлара.

2 Пар 5:12; Саал/Пс 4:1; Лк 20:42;
Еф 5:19

Р

Раав

1. Садаҕа моҕой (дракон) дьү-һүннээх мифическэй муора харамайа. Дьэбириэйдии רַאָב («Рахав»).

Саал/Пс 88:11; Ис 51:9

2. Иерихон куоракка олорбут содур дьахтар Раав. Иисус Навин баһылыктаах дьэбириэй-дэр Ханааны сэриилииллэригэр Иерихону бастакынан ылбыт-тар. Ол иннинэ Раав чуннуу кэлбит Израиль хас да киһи-тин дьиэтигэр саһыарбыт, ол иһин Израиль дьоно Иерихону ылан баран, Раавы уонна кини аймахтарын тыыннаах хааллар-быттар. Онон Раав дьонун кыт-та Израиль норуотугар холбос-пут. Саҥа Кэс Тылга Раав аата Иисус Христос төрүччүтүгэр

киирбит. Опуосталлар илдьит суруктарыгар Раав итэҕэл дьону өлүүттэн быһаабыт холобурун быһыгытынан ахтыллар.

Нав 2:1–21; 6:22–24; Мф 1:5;

Иак 2:25; Дьэб/Евр 11:31

Равви, Раввуни

Былыргы дьэбириэй тылыт-тан туруору тылбаастаатах-ха, רַבִּי («рабби») уонна רַבּוּנִי («раббуни») диэн тыллар «мин улуу тойонум» эбэтэр «биһиги улуу тойоммут» диэн суолта-лаахтар. Иудейдар религиознай учууталларын ытыктаан, итин-ник ынгыраллара.

Мк 9:5; Ин 20:16

Рахиль

Вафуил уолун, Нахор (Авраам инитэ) сиэнин Лаван кыра кыһа. Лаван, Ревекка убайа, омугунан арамей этэ, Хар-ран куоракка олороро. Исаак уола Иаков Рахили уонна кини балтын Лияны, иккиэннэрин, ойох ылбыта. Рахиль Иаков тапталлаах ойоҕо буолбута. Кинини ойох ылаары, Иаков Лаванга 14 сыл үлэлээбитэ. Эдьийэ Лия Иаковтан элбэх оҕону төрөппүтэ, оттон Рахиль өр оҕоломмокко сылдыбыта. Хас да сыл буолан баран кини Иаковка Иосибы төрөппүтэ, кэлин кыра уолун Вениами-ны оҕолоноору өлбүтэ. Рахиль аата дьэбириэй бары ийэлэрин

бэлиэтииргэ туттуллар буол-
бута.

*Төр/Быт 27:43; 29:16–31;
30:22–24; 35:16–20; Иер 31:15;
Мф 2:18*

Ревекка

Вафуил кыыһа, Лаван балта. Ки-
ни Исаакка эргэ тахсан, Иса-
в уонна Иаков диэн игирэ уола-
тары төрөппүтэ. Ревекка Иаковы
ордук таптыыра, онон киниэхэ
аҕатын Исаак алгыһын ыларыгар
көмөлөспүтэ. Дьингэр ол алгыс
улахан уолга Исаакка ананыах-
тааҕа.

Төр/Быт 24; 27; Рим 9:10

Исаак; Иаков; Исаб

Рефаимнар

Ханаан сиригэр Израиль норуота
сэриилээн ылыан иннинэ оло-
бут норуоттартан биридэстэрэ.
Эмиэ енакимнар курдук, үрдүк
унуохтаахтарынан биллэллэрэ. Бу
רֶפָאִיִם («рефаим») диэн тылынан
өссө Эргэ Кэс Тыл дэбириэй-
дии тизкиһигэр өлбүттэр саа-
рыстыбаларыгар сылдыар өлбүт
дьон дууһаларын ааттаабыттар.

*Иккис/Втор 2:11, 20; Иов 26:5;
Саал/Пс 87:11*

Хананейдар; Ханаан; Енакимнар,
Енак уолаттара

Рим

Саҥа Кэс Тылга ойууланар кэм-
нэ Рим куората Средиземнэй
муора тулатынааҕы элбэх дой-

дуну, ол иһигэр Палестинаны
эмиэ бас бэриннэрэн, импэрээ-
тэр салайар сүүнэ судаарысты-
батын киин куората буолбута.
Палестинаҕа, эмиэ Рим бас
билэр бары дойдуларыгар кур-
дук, Рим дьоно бэйэлэрэ халын
аармыйалаахтара, онон ханнык
баҕарар утарсыыны кырыктаах-
тык саба баттыыллара. Ол эрээ-
ри биир импиэрийэ буолалла-
ра экэниэмикэ, ону тэнгэ дойду
араас чаастара култуура өттүнэн
ситимнэһиилэрэ сайдыытыгар
үчүгэйдик сабыдыаллаабыта.
Рим гражданнара, ол иһигэр
опуостал Павел, импиэрийэ си-
ригэр барытыгар ураты быраап-
таахтара. Холобур, оннук дьон
суукка кинилэри импэрээтэр
бэйэтинэн дьүүллүүрүн ирдиир
кыахтаахтара.

Дьай/Деян 28:14–16; Рим 1:7

Саддукейдар

Иудейдар Саҥа Кэс Тылга ах-
тыллар биир сүрүн религиознай
бөлөхтөрүн аата. Синедрион
чилиэннэрин улахан аҥаардара,
Тангара үрдүкү үлэһиттэрэ уон-
на кинилэргэ чугас дьон сад-
дукейдар этилэр. Фарисейдар-
тан уратылары — кинилэр Биэс
кинигэни (Пятикнижие) эрэ
билинэллэрэ, тылынан номо-
ҕу ылымматтара, бороруоктар
кинигэлэрин эмиэ баардылаа-
баттара. Холобур, саддукейдар
Тангара дьүүллүүр күнүгэр Кини

иннигэр тураары өлбүттэр бары тиллиэхтээхтэрин ылыммат этилэр.

Лк 20:27

Фарисейдар; Синедрион

Салим

Иерусалим куорат атын аата буолуон сөп. Төрүттэнии (Бытие) кинигэтигэр этиллэринэн, былыр бу куораты Мелхиседек ыраахтааҕы салайбыт. Иоантан Сибэтиэй Евангелиеҕа Салим диэн Иоанн Сүрэхтээччи дыону сүрэхтээбит сириттэн чугас баар сир ааттанар.

Төр/Быт 14:18; Саал/Пс 75:3;

Ин 3:23; Дьэб/Евр 7:1

Иерусалим

С

Самария

Палестина уобалаһа, Иудеяттан хоту, Галилеяттан собуруу диэки баар. Соломон ыраахтааҕы өлбүтүн кэннэ, Самария диэн Израиль Хотугу саарыстыбатын барытын, ол кэннэ Х.Т. иннинэ 885—874 сс. ыраахтааҕылаабыт Амврий салайар кэмиттэн саҕалаан Хотугу саарыстыба киин куоратын эмиэ манньк ааттыыр буолбуттара. Бу саарыстыба сууллубутун кэннэ, Х.Т. иннинэ 722 с. Самария Ассирия импиэрийэтин састаабыгар киирбитэ. Ассирия атын дойдуттан көһөн кэлээччилэри

Самарияҕа ыталаабыта. Дойдуга хаалбыт дьэбириэйдэр уонна ити көһөн кэлбит дыон удьуордара Самария дыонобут дэнэллэрэ. Кинилэр, иудейдар курдук, эмиэ Моисей Сокуонун тутуһаллара эрэри, ону сороҕун атыннык өйдүүлэрэ, холобур, Танараҕа Иерусалимҕа буолбакка, Гаризим хайатыгар тийиэн сүгүрүйэллэрэ. Иудейдар уонна Самария дыоно бэйэ-бэйэлэрин дыиннээх итэҕэлтэн туораабыт дыон дииллэрэ, ол иһин бодоруспат этилэр. Самария олохтоохторо Үөрүүлээх Илдыти иудейдар кэннилэриттэн тутта ылыммыттара.

Рим салайар кэмигэр Самария Иудеяны уонна Галилеяны кытта бииргэ Палестина диэн биир провинция буолбуттара. Стефаны муннаан өлөрбүттэрин кэнниттэн Иисус Христос үгүс үөрэнээччитэ Самарияҕа тийиэн, Танара үөрэҕин тарҕаппыттара. Ити курдук, Самарияҕа балачча эрдэ бастакы христианнар түмсүүлэрэ төрүт-тэммиттэрэ.

3 Ыра/Цар 16:23—24;

4 Ыра/Цар 17:24; Лк 10:33—35;

Ин 4:9; Дьай/Деян 8:1, 4—25

Израиль

Самсон

Израиль киһитэ. Дан көлүөнэтиттэн төрүттээх, Цораттан сылдыар Маной уола. Кини

Судьуйалар кэмнэрин бүтүүтэ олоорбута, төрүүбүттэн назорей буолбута уонна Израиль өстөөхтөрүн утары охсуспута. Саҥа Кэс Тылга Самсон борооруоктартан биирдэстэрин быһыытынан ахтыллар.

Судь/Суд 14 – 16; Дьэб/Евр 11:32

Назорей; Судьуйа

Самуил

Ефрем ууһуттан төрүттээх Анналаах Елкана уоллара. Ийэтэ кинини Тангараҕа сулууспалыырга анаан, Силомҥа баар ытык сиргэ Тангара үрдүкү үлэһитигэр Илияҕа аҕалан биэрбитэ. Самуил Израиль улуу борооруога уонна дойдуну салайар тигэх судьуйа буолбута. Кини ыраахтааҕылааһынҥа анаан Саулу, оттон кэлин Давиды олива арыытынан аҕаабыта.

1 Ыра/Цар 1–19; Дьэб/Евр 11:32

Саҥа Кэс Тыл

1. Тангара Израиль дьонун кытта Сөбүлэһиитэ саҥардыллыаҕа диэн өссө борооруоктар өтө көрбүттэрэ. Ити этии Иисус Христос өлбүтүгэр туолбута. Кини сиргэ кэлэн, Тангара дьону кытта саҥа Сөбүлэһиигэ киирбитэ. Эргэ Сөбүлэһиитэн – Эргэ Кэс Тылтан – уратыта: Саҥа Сөбүлэһии – Саҥа Кэс Тыл – киһи аймаҕы бүтүннүүтүн хабар. Онон Иисус Христону итэҕэйэр хайа баҕа-

рар киһи бу Сөбүлэһиигэ киириэн сөп.

Иер 31:31–32; Иез 34:25; Мф 26:28;

Дьэб/Евр 8:8

2. Саҥа Кэс Тыл диэн түөрт Евангелие, Опуосталлар Дьаһыылара, илдьит суруктар уонна Арыллыы (Откровение) кинигэтэ ааттаналлар. Бу хомуурунньугу Х.Т. кэннэ I үйэбэ хас да ааптар суруйбута. Саҥа Кэс Тыл хомуурунньуга Эргэ Кэс Тылы кытта бииргэ Библийэ дэнэр.

Кэс Тыл (Сөбүлэһии Кэс Тыла);
Эргэ Кэс Тыл

Сарра, Сара

Авраам ойоҕо. Кини Авраам чугас балта этэ (Авраам аҕатын Фарра атын ойоҕуттан кыһа). Бастаан Сара диэн ааттааҕа, онтон Тангара кинини алҕаан, Сарра диэн саҥа ааты биэрбитэ. Сарра, Тангараҕа бэринэн туран, Кини биэрбит эрэннэриитэ туоларын кэтэһэн, Авраамы кытта ыарахан айанга туруммута. Эдэригэр оҕоломмотоҕо, арай олох кырдьан баран, тоҕус уончалааҕар, Тангара дыктини онгорон, Авраамҥа Исаагы төрөппүтэ. Саҥа Кэс Тылга Сарра Тангараҕа эрэнии, истигэн буолуу холобура буолар.

Төр/Быт 11:29–30; 17:15;

18:10–11; 20:12; 21:2–3; Рим 4:19;

9:9; Дьэб/Евр 11:11; 1 Пет 3:6

Авраам, Аврам; Исаак

Сатана

Сатана диэн үксүгэр Тангара уонна Киниэхэ сулууспалааччылар өстөөхтөрүн ааттыыллар. Бу тыл бэйэтэ «утарсааччы» эбэтэр «буруйдааччы» (суукка буруйдааччы) диэн суолталаах. Тангара утарылаһааччыта, куһаҕан тыыннар баһылыктара буолар сатана уонна кини салайар тыыннара дьону албынныыллар, Тангараны итэҕэйэллэрин мэхэйдииллэр, кинилэри өлөрө-өһөрө сатыыллар. Тангараны утары барар дьон сатана кигэрин толороллор. Арыллы (Откровение) кинигэтигэр сатана хаһан эрэ олох кыайтаран суох буолуо диэн этиллэр. Бибилийэ сатана атын ааттара — адьарай (дьяабал), хара дьайдаах, Веельзевул, садаҕа моҕой.

1 Пар 21:1; Иов 1:6—8; Зах 3:2;

Мф 4:10; Арыл/Откр 20:2

Селах

Селах — Саалтыыр тиэрминэ. Ырыа кэмигэр тохтоон ылыы диэн суолталаах буолуон сөп.

Саал/Пс 3:3, 5, 9

Серафим

סְרָפִים («серафим») диэн дьэ-бириэй тыла «кытыастар», «умайар» диэн суолталаах. Серафимнар диэн, Айыы Тойон сулуусаҕа ыңырбытыгар Исаяя көрбүтүн курдук, Тангара бүрүстүөлүн иннигэр турар

мэнгэ халлаан харамайдарын ааттара. Исаяя кинигэтигэр суруллубутунан, кинилэр алта кынаттаахтар, ону таһынан сирэйдээхтэр, илиилээхтэр уонна атахтаахтар.

Ис 6:1—7

Сиэркэп

ἐκκλησία («эκклесия») грек тыла «мустуу, түмсүү» диэн тыл-баастанар. Саҥа Кэс Тылга Сиэркэп диэн Иисус Христону итэҕэйэр дьон бука барыта түмсэрин ааттыыллар. Биир сиргэ олорор уонна соторусотору мустан Тангараҕа үнэр, Суруйууну үөрэтэр, бэйэ-бэйэлэрин кытта бодоруһар дьон түмсүүлэрин эмиэ сиэркэп дииллэр.

Мф 16:18; Дьай/Деян 8:1; 20:28;

Рим 16:4; Кол 1:24

Сиэрэ

Уоту түргэнник хабан, сырдык кутаа буола умайан тахсар, ураты сыттаах араҕас бэссэстибэ. Тангара Содомна уонна Гоморраҕа умайа сылдьар сиэрэ ардаҕын куппута, ол иһин сиэрэ Бибилийэҕэ накаастабыл уонна аат сирийн бэлиэтэ буолар.

Төр/Быт 19:24; Саал/Пс 10:6;

Иез 38:22; Арыл/Откр 20:10

Сибэтиэй

Бибилийэҕэ «сибэтиэй» диэн тыл «араарыллыбыт, сирдээҕи

өйдөбүлтэн атын, бу аан дойдуга сыһыана суох, ол иһин тытыллыбат» диэн суолталаах. Бастатан туран, Танараҕа сыһыаннаах тыл. Эргэ Кэс Тыл кинигэлэригэр Танараҕа уонна Ытык Сурт, Танара Дьэтин сулуспатын тэрилигэр сыһыаннаан эмиэ туттуллар. Сибэтиэй дьон диэн ол саҕана Танараҕа сүгүрүйээччилэр бука бары ааттаналлара (Эргэ Кэс Тылга Израиль норуота, оттон Санга Кэс Тылга Сизэркэп). Дьон да, мал-сал да сибэтиинньэни таарыйдахтарына эмиэ сибэтиэй буолаллара. Кинилэр, туох эмэ кирдээххэ сыстыахтарыгар диэри, сибэтиэй дэнэллэрэ. Оттон киртийдэхтэринэ, кинилэри ыраастыыр сизэр-туом оҥоһуллубутун эрэ кэннэ, Танара сулуспатыгар кыттаахтарын эбэтэр туттуллуохтарын сөбө.

*Лев 6:18; 11:44–45; 14:8; Ис 6:3;
Мк 1:24; Рим 1:7; Арыл/Откр 4:8*

Сибэтиэйтэн Сибэтиэй хос;
Ытык Сурт; Танара дьээтэ

Сибэтиэй хайа

Иерусалимҕа баар, Танара Дьээтэ тутуллубут хайата (чопчулаатахха, томторо). Үксүгэр бу хайаны Сион дииллэр.

*Саал/Пс 3:5; 98:9; Ис 56:7;
Иоил 3:17*

Иерусалим; Сион

Сибэтиэй хос

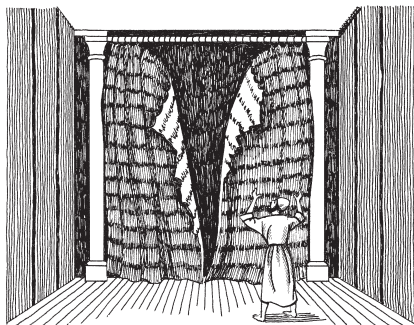
Ытык Сурт, кэлин Танара Дьэтин иһигэр баар хос. Танара сибэтии гыммыт килиэбэ, үчүгэй сыттаах булкадаһыгы уматар кыһыл көмүс аалтаар уонна кыһыл көмүс сибэтиинньик ууруллар сирэ. Сибэтиэйтэн Сибэтиэй хостон улахан сабынан араарыллара. Сокуон быһыытынан Танара үлэһитэ Сибэтиэй хоско биирдэ сарсыарда уонна биирдэ кизһэ кыһыл көмүс аалтаарга лаадан умата киирэрэ. Сибэтиэй хоско киирии Танара үрдүкү үлэһитигэр эрэ көнүллэнэрэ. Сороҕор «Сибэтиэй хос» диэн өйдөбүлү Ытык Сурка барытыгар эбэтэр Танара Дьэтигэр сыһыаннаан туттуллар. Оннук суолтаҕа Сибэтиэй хос Танара баар сиринэн аабыллара. Бу Сибэтиэй хос, Танара сирдээҕи Дьэтин курдук, дьиннээх Танара олорор халлааннааҕы Дьэтин күлүгэ эрэ буолар диэн итэҕэйэллэрэ. Дьэбириэйдэргэ илдьит сурукка Иисус Христос олобун толук ууран, итэҕэйэр дьонго халлааннааҕы Сибэтиэй эйгэбэ киирэллэригэр кыах биэрбитин туһунан этиллэр.

*Тахс/Исх 26:33; Лев 4:6;
Иез 42:13; Дьэб/Евр 9:1–10,
24–25; 10:19*

Кэс Тыл Хоппото; Сибэтиэй хос

Сибэтиэйтэн Сибэтиэй хос

Ытык Сурт, онтон кэлин Таңгара Дьиэтин саамай ытык хоһо, онно Кэс Тыл Хоппото турара. Бу хос Сибэтиэй хостон улахан сабынан араарыллара. Соломон туппут Тангаратын Дьиэтигэр Сибэтиэйтэн Сибэтиэй хоско өссө кыһыл көмүс херувимнар тураллара. Сокуон быһыытынан, Сибэтиэйтэн Сибэтиэй хоско сылга биирдэ, Ыраастаны күнүгэр, Таңгара үрдүкү үлэһитэ эрэ киирэр кыахтааҕа. Кини онно киирэн, бүтүн норуоту аныбыттан ыраастыыр сиэр-туом онороро.

*Тахс/Исх 26:33; 3 Ыра/Цар 6:23;
Дьэб/Евр 9:3–5, 7*

Сидьин

Бу тылынан туох эмэ наһаа куһаҕаны, сиэргэ-майгыга, култуураҕа баппаты ааттыыллара. Бибилийэҕэ этиллэр сидьин быһыыга гомосексуализм, эмэгэккэ сүгүрүйүү, албын-сымыһа, өлөрүү, уодаһыннаах соругу торумнааһын, дьиэ кэргэннэ

иирсээни күөртээһин сыһыаннаахтар. Итинник быһыыланардьону Таңгара накаастыыр. Суруйууга «Иччитэхсийи сидьингэ» диэн Таңгара Ытык Дьиэтигэр быртах эмэгэт турара этиллэр.

*Төр/Быт 43:32; Лев 18:22–30;
Аман/Притч 6:16–19; Иез 5:11;
Дан 9:27; Мф 24:15*

Сикер, итирдэр утах

Сүрүннээн, нэчимиэнтэн онгоһулар итирдэр утах. Үксүн бинэбирээт арыгытын кытта бииргэ ахтыллар.

1 Ыра/Цар 1:14–15; Лк 1:15

Симиирчэх

Коза тириитэ мөһөөччүк. Онно уу, үүт эбэтэр арыгы куталлара. Үксүн айанна тутталлара.

*Төр/Быт 21:14–19; Судь/Суд 4:19;
Иов 32:19; Мф 9:17*

Синагога

Иудейдар түмсүүлэрэ. Бары бииргэ Таңгараҕа үгэллэрэ, Суруйууну ааҕаллара, итэҕэл үгэстэрин үөрэтэллэрэ. Итинник түмсэр дьиэлэрэ синагога дэнэр. Синагогалар Вавилон билиэнин саҕана баар буолан барбыттара, онтон, иудейдар Эрэннэриллибит Сиргэ төһөнүбүттэрин кэннэ, сир аайы үөскээбиттэрэ. Синагогаҕа түмүстэхтэринэ, көннөрү да киһи Суруйууттан быһа тардыыны

аабыан уонна ол аахпытын мустубут дьонно быһааран биэриэн, үөрэтиэн сөбө. Тангара Дьиэтиттэн уратыта диэн синагога иһигэр толук биэрбэттэрэ. Иудейдар олорор куораттарын аайы кырата биирдии синагога баара.

*Мф 4:23; 12:9; Мк 1:21; Лк 4:16–21;
Дьай/Деян 13:14; 14:1; 17:10*

Синай

Синай хайата, сороҕор Хорив дииллэрэ. Бу хайа Синай тумул арыытыгар (билинги Египеккэ), Тангара Израиль норуотун кытта Сөбүлэһиигэ киирбит сиригэр баар. Моисей Синайга Тангара Уон ытык ыйааҕа суруллубут икки билиитэтин ыла тахсыбыта. Эмиэ бу хайаҕа Айыы Тойон Илия бороруокка сымнаҕас тыал илгизэрэ буолан биллибитэ.

*Тахс/Исх 19:1–25;
3 Ыра/Цар 19:8–18; Гал 4:24–25*

Хорив

Синедрион

Рим баһылыбырын сағана иудейдарга религия уонна суут үрдүкү уоргана. Улуу Синедрион

Иерусалимга сэттэ уон биир чилиэннээбэ (Тангара үлэһиттэрэ, сокуонньуттар, фарисейдар уонна да атын үрдүк сололоохтор). Бу сүбэ Рим дьонугар иудейдары сирэйдиирэ уонна үрдүкү суут буолара. Саҥа Кэс Тыл кэмин сағана синедрион саамай суолталаах быһаарыыларын Рим былааһа бигэргэтиэтээбэ. 23 чилиэннээх аччыгый синедрионнар эмиэ бааллара. Бу религия уонна суут олохтоох салалтатын уорганнара Иудея бары куораттарыгар бааллара.

*Мф 26:59; Ин 18:31;
Дьай/Деян 23:6*

Сион

Иерусалим куорат турар томтордоруттан биирдэстэрэ. Ол иһин үксүгэр Иерусалимы Сион диэн ааттыыллара. Халлааннаабы Иерусалим өйдөбүлүгэр эмиэ тутталлара, онно кырдыксыт, көнө дьон үйэлэр тухары Тангараны кытта бииргэ олоруохтаахтара. Сиону Тангара олорор сирэ дииллэрэ. Храм тутуллубут томторун эмиэ сороҕор Сион хайата дэнэрэ.

*2 Ыра/Цар 5:7; Саал/Пс 9:15;
101:17; Мф 21:5; Дьэб/Евр 12:22*

Сион кыыһа; Иерусалим

Сион кыыһа

Иерусалимы (бу куорат килбэйэр киинэ Сион хайа этэ) эбэтэр куорат олохтоохторун

хоһуйарга туттуллар поэтиче-
скай этии.

Саал/Пс 9:15; Ис 37:22

Сирдыт

Хас да уус биитэр биис ууһун
баһылыга. Танараны итэҕэйэр
дьону быһаабыт Иисус Хрис-
тос эмиэ сирдыт диэн ааттанар.

Ахс/Числ 7:18; Нав 22:14;

Дьэб/Евр 2:10

Сирион

Ермон хайаны манньк эмиэ
ааттыыллара.

Иккис/Втор 3:9; Саал/Пс 28:6

Собуруу, собуруу дойдү, Негев

Эргэ Кэс Тыл кинигэлэригэр
манньк Палестина собуруу
өттүгэр баар кураайы куйаар
ааттанар. Былыргы дьэби-
риэйдии — נֶגֶב («негев»). Онон
Эргэ Кэс Тылга баар «собуруу
барыы» этии «Негевкэ барыы»
диэн өйдөнөр.

Арыл/Откр 12:9; 13:1,3; 20:1; 24:62

Содом уонна Гоморра

Ханаан былыргы куораттара.
Танара бу куораттар олохтоох-
торун нэгэй быһыыларын иһин
халлаантан уоту түһэрэн имири
эспитэ.

Төр/Быт 19; Мк 6:11

Сокуон

Былыргы дьэбириэйдии סֻכּ
(«Тора»), а.э., Сокуон, — Та-

нара норуотуттан ханнык оло-
бу, сүгүрүйүүнү күүтэрин ту-
һунан үөрэх. Танара биэрбит
Сокуонун Израиль норуотугар
Кини бороруога Моисей тик-
сэрбитэ. Эргэ Кэс Тылга бу
үөрэх уонна ону бэлэхтээһин
устуоруйата сүрүннээн Биэс
Кинигэҕэ (Бибилийэ баста-
кы биэс кинигэтигэр) баал-
лар. Бу биэс кинигэни соро-
дор Сокуон дииллэр. Сокуон
Израиль норуотугар, кинилэр
итэҕэллэрин, уопастыбаннай
олохторун сүрүннээн, үөрэтэр-
такайар, сизрдээх быһыы-май-
гы нуорматын олохтуур. Саҥа
Кэс Тылга Павел опуостал су-
руйарынан дьоннор Сокуон
бары ыйааҕын толорор кыах-
тара суох, Сокуон бэйэтэ эмиэ
дьону аныы-буруй накааста-
былыттан быһаан ылар кыаҕа
суох. Ол иһин Сокуон Саҥа Кэс
Тылга Танара илгэлээх үтүөтү-
гэр утары туруоруллар.

Төр/Быт 26:5; Тахс/Исх 24:12;

Саал/Пс 1:2; 18:8; Мф 5:17;

Гал 4:21; Рим 2:12–13, 25; 3:20

Сокуон Кинигэтэ

«Сокуон Кинигэтэ» (эбэтэр
«Тора кинигэтэ») диэн этии
аан бастаан Иккис Сокуон
кинигэтин чопчу салаатыгар
сыһыаннаах этэ. Онно элбэх
сокуон, ыйаах баара. Эргэ
Кэс Тыл кэлинҥи кинигэлэ-
ригэр Сокуон Кинигэтэ диэн

Бибилийэ бастакы биэс кинигэтэ ааттанар.

*Иккис/Втор 31:26; Нав 1:8;
4 Ыра/Цар 22:8; Неем 8:2–3;
Гал 3:10*

Сокуона суох быһыыланыы

Бу тыл буруйу оноруу, аныы-хара, сэмэ-сунха диэн суолталаах. Бибилийэ этэринэн, аныыы — Тангара ыйаахтарыгар уонна сокуоннарыгар бас бэриммэт буолуу. Онон өскөтүн аныыыны боруостуур толук бэриллибэтэх буоллаҕына, киһи наакаастаных тустааҕа.

*Төр/Быт 15:16; Тахс/Исх 28:38;
Лев 26:40; Саал/Пс 17:24; Мф 7:23;
2 Пет 2:16; 1 Ин 3:4; 2 Кор 6:14;
Дьэб/Евр 1:9*

Сокуонньут

Тангара Израиль норуотугар Моисейынан бэрдэрбит Сокуонун диригник билэр киһи. Кини Сокуону устуунан, чинчийиинэн, быһаарыынан дьарыктанара, олоххо туттара, ону тэнэ онно норуоту үөрэтэрэ. Сокуонньуттары иудей дьоно улахан-нык ытыктыыра, онон кинилэр кырата суох былаастаахтара. Ол эрэри кинилэр сокуону толоруу туһунан онгорбут быраабылалара боростуой иудейдарга олус ыар сүгэхэр буолбута. Чуолаан итинин Иисус сокуонньуттары сэмэлиирэ.

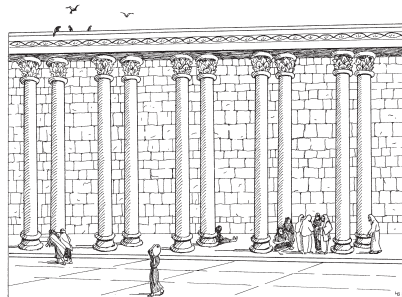
Мф 22:35; 23:23; Лк 10:25

Соломон

Давид ыраахтааҕы уола, аҕатын кэнниттэн Израиль ыраахтааҕыта буолбута (Х.Т. иннинэ Х ү.). Кини салайарын саҕана, Давид кыттыбыт сэриилэрэ бүтэн, Израиль саарыстыбата чэчирээбитэ. Муударай өйүнэн, халын баайынан аатырбыт ыраахтааҕы Иерусалимга аан бастакы Тангара Дьиэтин туттарбыта. Израиль сотору албан ааттаах модун саарыстыба буолбута. Тангара эрэннэрбитин курдук, Соломон ыраахтааҕылыыр кэмэ эйэлээх, уу нуурал кэм этэ. Ыраахтааҕы нолуогу үрдэппитэ, аармыйаны улаатыннарбыта, ону тэнэ гаремын, ойохторун, одьулууннарын ахсаанын элбэппитэ. Эргэ Кэс Тылга кини аатын кытта ситимнээх кинигэлэр: Соломуон аман өһө, Экклесиаст, эбэтэр түмсүү үөрэтээччитин кинигэтэ, Ырыалар.

*2 Ыра/Цар 12:24;
3 Ыра/Цар 4:29–34; 11:1–6;
1 Пар 22:8–10; Мф 6:29; 12:42*

Соломон колоннадата

Иерусалим Тангаратын Дьйэтин илин өттүгэр баар, элбэх киһи мустар, сабыылаах колоннадата. Улуу Ирод ыраахтааҕы тутуута.

Ин 10:23; Дьай/Деян 5:12

Сомуокуба маһа (смоковница, инжир)

Лаглаҕар, уһун намылхай лабаалаах, минньигэс астаах мас. Палестинаҕа киэнник тарҕамыт. Аһа олус ингэмтэлээх. Сомуокуба маһа үксүн чуумпу, набыл, уйгулаах олох символа буолара, ону тэнэ Израиль норуотун эмиэ бэлиэтээн көрдөрүүн сөбө.

*Ахс/Числ 13:24; 3 Ыра/Цар 4:25;
Ис 38:21; Мф 21:19–21*

Статир

Грек үрүн көмүс манньыата, түөрт драхмаҕа эбэтэр икки дидрахмаҕа тэнэ.

Мф 17:27

Субуота

Субуота дьэбириэйдии лִשְׁבָּת («шабат») — дьэбириэй нэдиэ-

лэтин сэттис күнэ, ытык күн. Моисей Сокуона этэринэн, бу күн бүтүннүү Танараҕа аһааһа, онон субуотаҕа үлэлиир көнүллэммэтэ. Субуота, Израиль норуотугар, эмиэ атын күннэр курдук, бээтинсэҕэ күн кириититтэн саҕаланан баран субуотаҕа күн кириитэ түмүктэнэрэ. Синагога баар буолбутугар иудейдар онно субуота аайы Танараҕа үгэ, Суруйууну ааҕа мусталара. Саҥа Кэс Тыл кэмигэр фарисейдар субуотаҕа тугу гынар бобуллартын сиһилии испиһэктээн, ол быраабыла тутуһулуутун кыраҕытык кэтиллэрэ. Иисус Христос субуота туһунан үөрэҕи фарисейдартан атыннык өйдүүрэ. Кини үтүө дьыаланы субуотаҕа эмиэ оноруллуохтаах диирэ. Ол иһин Бэйэтэ дьону субуотаҕа үтүөрдэрэ уонна фарисейдары атын дьон кыһалҕатыгар, олоҕор болҕомтолоох буоларга ыңыраара.

*Төр/Быт 2:2–3; Тахс/Исх 16:23;
20:8–11; 31:15; Лев 16:31;
Мф 12:1–13; Лк 14:5; Ин 7:23;
Дьэ/Евр 4:9*

Судьуйа

Дьон дьыалатын-куолутун быһаарар, кинилэри сууттуур киһи. Судьуйалар Кинигэлэригэр «судьуйа» диэн тыл «салайар дьобурдаах киһи, Танара быһаччы талбыт салайааччыта» диэн суолталаах. Израильга ыраахтааҕы

баар буолуон иннинэ, сэриини судьуйалар салайан ытыгаллара. Ону тэнэ норуокка Тангара көнүлүн, а.э. Кини тугу баҕарарын тиэрдэллэрэ, араас мөккүөрү быһаараллара. Былыргы Израиль устуоруйатын ити кэрдиис кэмэ, Иисус Навин өлбүтүн кэннэ саҕаланан баран бастакы ыраахтааҕы Саул талыллыар диэри, салҕанан барбыта.

Төр/Быт 18:25; Судь/Суд 2:16, 18;

1 Ыра/Цар 8:1–10;

2 Ыра/Цар 7:11

Суруйуу

Саҥа Кэс Тылга Эргэ Кэс Тыл кинигэлэрэ маннык ааттаналлар. Кэлин, Саҥа Кэс Тыл суруллубутун кэннэ, христианнар ону эмиэ «Суруйуу» диэн ааттыыр буолбуттара.

Мф 21:42; Рим 10:11

Сүгүрүйүү

Тангараҕа эбэтэр ытык кырдыа-ҕаска, үрдүкү солороох киһиэхэ ураты ытыктабылы, бэриниини көрдөрүү. Сүгүрүйүүнү нөрүөн нөргүйэн, сөһүргэстээн, сиргэтиийэ умса түһэн биллэриэххэ сөп.

Төр/Быт 18:2; 47:31;

Саал/Пс 131:7; Ис 66:23; Мк 5:6;

Арыл/Откр 5:14

Сүрэхтэнии

Итэҕэл биир саамай суолталаах сирэ-туома: ууга киири киһи

ыраастанан Тангараҕа ананарын бэлиэтиир. Саҥа Кэс Тылга сүрэхтэнии икки көрүнгүн туһунан этиллэр. Бастаан Иоанн Сүрэхтээччи аныгыларын-хараларын билинэн көнө суолга үктэммит, Тангара көнүлүн толорорго быһаарыммыт дьону сүрэхтиирэ. Кэлин Иисус Бэйэтэ Иорданга Иоантан сүрэхтэммитэ, онно Киниэхэ халлаантан Тангара Тыына түспүтэ. Ити түгэнтэн ыла Иисус Мессия сирдээҕи сулууспата саҕаламмыта. Иисус Христос өлөн баран тиллибитин кэннэ, сүрэхтэнии өссө дириҥ суолталаммыта: киһи, урукку аныгылаах-харалаах олоҕуттан akkaастанан, өлбүт киһи курдук ол олохтон тэйэр уонна Христостуун бииргэ тиллэн, саҥа олоҕу олорор. Көспүт суолтаҕа Саҥа Кэс Тылга «Иисус сүрэхтэммит сүрэхтэниитэ» диэн Иисус көрбүт эрэ-ийин-мунун үллэстии, ону тэнэ «Тыынынан сүрэхтэнии» диэн Тангара Тыына киһиэхэ кэлэн киирэрин туһунан этиллэр.

Мк 1:5, 7–12; Дьай/Деян 10:47;

Кол 2:12

Сытыган эрбэһин

Үөс курдук аһыы от. Бибибили-йэҕэ туох эмэ аһыыны, кураххайы этэргэ туттуллар.

Иккис/Втор 29:18;

Аман/Притч 5:4; Иер 9:15;

Плач 3:15; Арыл/Откр 8:11

Т

Талаан (талант)

Гректии ыйааһын кээмэйэ (30 киилэттэн ордук). Быһа холоон 6000 драхмаҕа тэнгнэхэр үрүн көмүс.

Мф 18:24; Арыл/Откр 16:21

Тангара

Үтүө санаалаах, мунгура суох кыахтаах Айааччы, аан дойду Аҕа Баһылыга. Айыы Тангара бу сиргэ мэлдьи дыайар, тугу барытын Бэйэтин туохтан да тутулуҕа суох үтүө көңүлүнэн онгорор, онуоха ким даҕаны мэхэйдэхэр кыаҕа суох. Кини Тангараттан өрүү үтүө бэлэҕи ылар, ол иһин Тангара киһиттэн эмиэ истин тапталы, сүгүрүйүүнү күүтэр.

Төр/Быт 1:1; 2:2;

Иккис/Втор 6:4–5; Саал/Пс 53:6;

Мк 10:6; Ин 1:1

Тангара ааттара

Бибилийэҕэ кэпсэнэр араас кэмнэ аат диэн ким эмэ, туох эмэ ис дынгэ этиллиитэ өйдөнөрө. Тангара аата Кини ис дынгин хайа эрэ өттүн эбэтэр бу дойдуга дыайыытын хайа эмэ өттүн арыйыы, ыйыы диэн өйдөнөр. Эргэ Кэс Тылга Тангара манньк ааттардаах:

Аҕа Баһылык Айыы Тойон

יְהוָה אֱלֹהֵינוּ («Адонай Яхве») аат «Аҕа Баһылык Яхве» диэн суолталаах.

Төр/Быт 15:2

Айыы Тойон Саваоф, Аанньал сэриилэрин Айыы Тойоно

יְהוָה צְבָאוֹת («Яхве Цеваот») аат, туруору тылбаастаатахха, «халлаан сулустарын, Аанньал сэриилэрин Баһылыга Яхве» диэн тылбаастанар, а.э. «аанньаллартан да, сулустартан да үрдүк, сир-халлаан куйаарын барытын салайар Айыы Тойон», Аанньал сэриилэрин Айыы Тойоно.

Айыы Тойон Тангара

יְהוָה אֱלֹהֵינוּ («Яхве Элохим») аат «Яхве Тангара» диэн суолталаах.

Төр/Быт 2:4; Лк 1:32, 68;

Дьай/Деян 2:39; Арыл/Откр 4:8

Айыы Тойон Тангара Саваоф

יְהוָה אֱלֹהֵינוּ צְבָאוֹת («Яхве Элохе Цеваот») аат «Аанньал сэриилэрин, халлаан күүстэрин Тангарата Яхве» диэн суолталаах.

2 Ыра/Цар 5:10; Иер 5:14;

1 Ыра/Цар 1:11; Саал/Пс 23:10;

Рим 9:29

Иегова (Яхве), Айыы Тойон

Тангара анал аата, дыэбириэйдии יְהוָה. Бу аат хайдах этиллэрин уонна кини төрдүн туһунан билигин даҕаны мөккүһэллэр. Сорохтор «Яхве» диэн этиллэрэ, ол аата «Өрүү баар» эбэтэр «Баар» диэн суолталааҕа дирилэр. Бу ааты Тангара Моисейга, умайа турар талах уотун төлөнүгэр дыктитик көстөн, арыйбыта. Вавилон билиэнин кэнниттэн иудейдар Тангара анал аатын санга таһааран ааттаабат туһугар אֱלֹהֵינוּ («Адонай») диэн

тылы туттар буолбуттара. Ол, тылбаастаатахха, «Мин Айыы Тойонум, Аҕа Баһылык» диэн суолталаах. Эргэ Кэс Тыл уонна Саҥа Кэс Тыл гректии тылбааһыгар Тангара бу аата кúрюс («кюриос») диэн бэриллэр уонна «Айыы Тойон» диэн суолталаах. Итини таһынан, «адонай», «тойон, күн судаар, хаһайын» диэн суолталаах יְיָ («адон») диэн тыл, үрдүк сололоох дыонно, холобур, ыраахтааҕыларга туһулаан этэргэ эмиэ туттуллара.

Төр/Быт 2:4; Тахс/Исх 3:13–15; 6:3; 15:3; Иккис/Втор 6:13; Саал/Пс 11:5; Иер 22:18; Мф 4:10; Ин 4:11; Рим 10:9; 1 Кор 12:3

Мунгура суох күүстээх Тангара, Сүдү Күүстээх

יְיָ לֵא («Эль Шаддай») диэн аат чопчу суолтата биллибэт. Эргэ Кэс Тыл былыргы гректии тылбааһыгар Септуагинтаҕа бу аат παντοκράτωρ диэн бэриллибит уонна «Тугу барытын кыайар Күүстээх» диэн суолталаах.

Төр/Быт 17:1; Тахс/Исх 6:3; Саал/Пс 67:15

Очуос, Кириэппэс, Көмүскэнээчи

Бибилийэҕэ Тангараны Кириэппэс, Очуос диэн уобарастаан ааттыылар. Кини биһиги көмүскүүр. Онон биһиги, куттал суоһаатабына, Кинини көмөҕө ыңгырахпытын сөп.

Иккис/Втор 32:4, 30–31; Пс 17:3

Сибэтиэй

שִׁדְדִי («Кадош») диэн тыл «хайдахтаах да улуу өй ситэн өйдөөбөт Сибэтиэй Тангарата, ол курдук Кини Бэйэтэ айбытыттан барытыттан үрдүкү турар» диэн суолталаах.

Пс 70:22; Ис 1:4; 5:19; Лк 4:34; Ин 17:11; Арыл/Откр 6:10

Тангара

לֵא («Эль»), אֱלֹהִים («Элоах»), אֱלֹהִים («Элохим»). Бу аат сири-халлааны, куйаары барытын айбыт Тангара диэн суолталаах.

Төр/Быт 1:1; Саал/Пс 30:6; Неем 9:17; Мф 19:17

Тангаралар Тангаралара

«Тангаралар Тангаралара» диэн аат Тангара сирдээҕи да, халлааннааҕы да күүстэри барыларын баһылыыр диэн суолталаах. Тангара атын омуктар сүгүрүйэр тангараларыттан тэнэ суох үрдүкү турар диэн бэлиэтэнэр. Биир псаломна этиллэринэн, атын омуктар араас тангаралара эмэгэттэртэн туох да уратылары суохтар.

Иккис/Втор 10:17; Саал/Пс 95:4–5; 135:2; Дан 2:47; 11:36

Тыыннаах Тангара

יְיָ לֵא («Эль хай») уонна אֱלֹהִים («Элохим хайим») диэн аат «Аан дойдуга дыиннээхтик дыайар Тангара» диэн суолталаах.

Иккис/Втор 5:26; Нав 3:10; Иер 10:10

**Үрдүкү Тангара, Тангара,
Үрдүкү Айыы Тойон**

עֲלִיִּן לַח («Эль Элион») и עֲלִיִּן הַח («Яхве Элион») диэн ааттар «Үрдүктэн үрдүк Тангара» диэн суолталаахтар.

Төр/Быт 14:18; Саал/Пс 7:18

**Халлааннар Тангаралара,
Халлааннаабы Тангара**

עֲלִיִּן הַח («Элохе хашамаим») аат «халлааннары айбыт, халлааннары салайар Тангара» диэн суолталаах.

Төр/Быт 24:3, 7;

Саал/Пс 135:26; Неем 2:20

Тангара Бараанын Оѳото

Бараан оѳотун толук туттуу үгэ-һэ былыр-былыргыттан биллэр. Тангара Моисейынан Израиль норуотугар бэрдэрбит Сокуонунан, хас сарсыарда уонна киэ-һэ аайы, ону таһынан Паасха, атын да бырааһынньык, ураты да түбэлтэ кэмигэр Тангара үлэ-һиттэрэ Храмна кэлэн, бараан оѳотун Тангараҕа толук биэрэллэрэ. Толук буолбут бараан оѳотун хаана дьону Тангараны кытта эйэлэһиннэрэрэ. Тангара ол толугу ылынан, Израиль дьонун аныытын-буруйун бырастыгынара. Иоанн Сүрэхтээччи Иисусһу Тангара Бараанын Оѳото диригэр Кини бүтүн аан дойдуну толуйуохтаабын өтө көрбүтэ.

Төр/Быт 22:7; Тахс/Исх 12:3–5; Ахс/Числ 6:14; 28:3–27; 29:2, 8–13;

Ин 1:29; Арыл/Откр 5:5

Толук; бэримньи; Тангара дьиэтэ

Тангара дьиэтэ, храм

Дьон Тангараҕа эбэтэр тангараларга үгэр, сүгүрүйэр дьиэтэ. Араас омук дьоно сүгүрүйэр тангаралара анал дьиэлэргэ олороллорун итэҕэйэллэрэ. Бибилийэҕэ «Тангара Дьиэтэ» диэн, үгэс курдук, Иерусалимҥа баар Храмы этэллэр. Бу Храм Соломон ыраахтааҕы саҕаттан Тангараҕа сүгүрүйэр киин этэ (Иерусалимнааҕы Храм бу тылдьыкка улахан буукубаттан «Тангара Дьиэтэ» диэн суруллар). Израиль норуота Моисей кэмин саҕаттан Тангараҕа үгэр-сүктэр Ытык Суртарын оннугар Соломон ыраахтааҕы Иерусалимҥа бастагы Тангара Дьиэтин туппута. Х.Т. иннинэ 586 с. Соломон туппут Тангаратын Дьиэтин Вавилон дьоно урусхаллаабыт-тара, туох баар сыаналаах малын Вавилонҥа илдьибиттэрэ. Израиль норуота Вавилонҥа билиэнгэ сылдыарын саҕана, Тангара Иезекииль бороруогу сотору санга Храм баар буолуоҕа диэн этиппитэ. Ол Тангара Дьиэтэ, сорох дьэбириэйдэр Вавилон билиэниттэн босхолонон кэлбиттэрин кэnnэ, Х.Т. иннинэ 520–515 сс. икки ардыларыгар хат тутуллубута. Ити тутууну Аггей уонна Захария бороруоктар өйөөбүттэрэ. Санга тутуллубут Тангара Дьиэтин Х.Т. иннинэ II ү. гректэр

илдйи тэпсэн киртиппиттэрэ, ону дьэбирийдэр төттөрү сэриилээн ылан сангалыы ырааһырдан сибэтии gymмыттара. Кэлин Танара Дьиэтин Улуу Ирод, уларыта тутан, биллэрдик кэнэппитэ (кини Х.Т. иннинэ 37 с. Х.Т. кэннэ 4-с с. диэри салайбыта). Танара Дьиэтэ Израиль олоһун эргийэр киинэ этэ: манна эрэ толук аҕалан биэриэххэ сөбө. Итиэннэ манна дойдуттан бүтүннүүтүтэн, кыраныысса таһыттан иудейдар Танара сүрүн бырааһынныктарын — Паасханы, Биэс Уонус Күнү, Отуу Бырааһынныгын — ыла кэлэллэрэ.

Танара Дьиэтин кэлим тууларыттан саамай сүрүннэрэ Сибэтиэйтэн Сибэтиэй хос диэн ааттанара, ол иһигэр Кэс Тыл Хоппото турара. Онно сылга биирдэ Танара үрдүкү үлэһитэ эрэ анал сулууспаны толоро киирэр кыахтааҕа. Бу хос Сибэтиэй хостон улахан сабынан араарыллара. Сибэтиэй хоско Танара үлэһиттэрэ эрэ киирэллэрэ, көннөрү дьон киирбэттэрэ — кинилэр Танара Дьиэтин тиэргэнигэр туран

үгэллэрэ. Тиэргэни тула барар галереяларга араас дьарыктаах элбэх дьон мустара. Х.Т. кэннэ 70 с., Иисус өтө көрөн эппитин курдук, Танара Дьиэтэ, Рим сэрииниһиттэрэ букатыннаахтык урусхаллаабыттарын кэнниттэн, чөлүгэр түһэриллибэтэҕэ.

3 Ыра/Цар 6—7;

4 Ыра/Цар 25:8—17; 2 Пар 2—4;

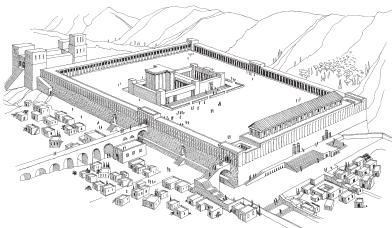
Иез 40:5; 41:1—26; 43:5; Дан 5:2;

Мф 24:1—2; 27:51; 1 Кор 3:16—17

Танара илгэлээх үтүүтэ

Сага Кэс Тыл богословскай тиэрминнэриттэн биир саамай сүрүннэрэ. Бу тыл суолтата — Танара киһиэхэ туох эмэ үтүүтүн-өһөтүн иһин, манна быһыытынан буолбакка, Бэйэтэ сибэтиэй көңүлүнэн биэрэр илгэлээх үтүү бэлэҕэ. Танара илгэлээх үтүүтэ Кини дьону кытта сыһыанын, дьон бэйэ-бэйэлэригэр сыһыанарын сүрүннүүр Сокуонтан чынха атын. Танара Сокуона сиэргэ олоһуар: хас биирдии киһи тугу онгорбутунан төлөбүрүн ылар. Оттон илгэлээх үтүү хас биирдии эбэтэр хас да киһи олохторугар ылар бэлэхтэрэ эбэтэр үөрүүлээх түгэnnэрэ буолуон сөп; үрдүктэн үрдүк илгэлээх үтүү, Христону итэҕэйэр дьонго бэлэх — Танараны кытта үйэлэр тухары бииргэ буолар олох — бэриллэр.

Лк 1:30; Рим 5

Тангара Килбиэнэ, Кэрэмэн Килбиэн

Бу тыллар Тангара сүдү сыдыаайын, Киниттэн кэлэр сандаархай сырдыгы бэлиэтииллэр. Биибилийэбэ Айыы Тойон Килбиэнэ быллыт биитэр үнэр-сүктэр сиргэ сыдыаайар сырдык курдук ойууланар, киһи ону тулуйан көрүө суоҕун сөп. Иисус Христос олоҕор Тангара Кэрэмэн Килбиэнэ Ороһуоспаҕа, Айыы Тойон дьүһүнэ уларыыр күнүгэр, Кини онорбут дыктилэригэр уонна кириэскэ өлөн баран тиллэригэр көстүбүтэ.

Тахс/Исх 16:10; Ис 6:3; Лк 2:9; 9:31–32; Ин 17:5; Дьай/Деян 7:55; 9:3–5; Арыл/Откр 21:23

Тангара Саарыстыбата

«Саарыстыба» диэн тыл икки сүрүн суолталаах: «ыраахтааҕы былааһа» уонна «ыраахтааҕы бас билэр сирэ». Биибилийэбэ «Тангара Саарыстыбата» диэн туох-ханнык иннинэ Тангара аан дойду үрдүнэн мунура суох былааһа этиллэр. Ону тэнэ Тангара уонна Кинини Ыраахтааҕылары курдук ылынар дьон икки ардыгар сыһыаны бэлиэтиир. Тангара Саарыстыбатын туһунан өссө бороруоктар кэпсииллэрэ. Иудейдар кэлиэхтээх Мессияны Тангара биэрэр Ыраахтааҕыта диэн кэтэһэллэрэ, онон Кини мессианскай саарыстыбатын Тангара Саарыстыбатын

кытта ситимнээн өйдүүлэрэ. Итинник Саарыстыба кэлэрин Иоанн Сүрэхтээччи өтө көрөн эппитэ. Иисус Христос Тангара Саарыстыбатын туһунан кэпсиирэ, ол Кинини кытта бииргэ «кэлбитин», ол гынан баран ити Саарыстыбаҕа духуобунай дыаныардаах дьон эрэ киириэхтэрин сөбүн туһунан үөрэтэрэ. Опуосталлар этэллэринэн, Иисус Христос тиллибитин кэннэ, Тангара Саарыстыбата Кини Тыына үөскэтэр кырдыктаах быһыыта, эйэтэ, үөрүүтэ буолан көстөр. Тангара Саарыстыбата сиргэ, кэм-кэрдии букатыннаахтык бүтүүтэ, Айыы Тойон кэлбитин кэннэ, олохтонуоҕа: билингни аан дойду саҥа аан дойдуга оннун туран биэриэбэ уонна бэйэтэ сүтүөбэ, оччоҕо саҥа аан дойдуга барытыгар Тангара Баһылык буолуоҕа. «Тангара Саарыстыбата» диэн Саҥа Кэс Тылга туттуллар. Ол эрээри евангелист Матфей «Тангара Саарыстыбата» диир оннугар үксүгэр «Халлааннааҕы Саарыстыба» диир, тоҕо диэтэххэ, кини тиэрдибит Евангелиета бастатан туран иудейдарга туһуланара, оттон иудейдар Тангара аатын ааттыыртан туттуналлара.

Дан 7:13–14; Авд 1:21; Мих 4:7; Мф 3:1; 21:31; Мк 1:15; Лк 17:20–21; 2 Пет 1:11; 1 Кор 4:20; Еф 5:5; Арыл/Откр 11:15

Тангара Уола

Эргэ Кэс Тылга «Тангара уолаттара» диэн сороҕор Тангара айбыт харамайдара, Киниэхэ бас бэринэр аанньаллар, тыыннар ааттаналлар. Итини тэнэ Тангара уолаттара диэн Израиль норуутун уонна кини сорох ыраахтаабылларын эмиэ этэллэрэ. Оттон Саҥа Кэс Тыл ааптардара Иисус Христу Тангара Уола диэн ааттааннар, Кини Мессия титуллаабын, Аҕа Танараттан төрөөбүтүн, Тангараны кытта быһаччы ситимнээбин ыйаллар. Христу итэҕэйэр дьон Аҕа Тангара Уолун кытта биир буолан, Тангара оҕолоро диэн ааттаналлар.

Төр/Быт 6:1–4; Иккис/Втор 32:5, 1 Пар 22:10; Саал/Пс 2:7; Иер 31:9; Иов 1:6; Мф 4:3; Мк 1:1; Ин 11:27; 2 Кор 1:19; Гал 3:26; Арыл/Откр 2:18

Тангара уора-кылына

Бу этии Тангара киһи курдук уордайар диэн эппэт эрэри, Тангара дьон аныгытын-буруйун, араас кыдьыгын утарар буолан, онтуларын иһин кинилэри кырыктаахтык накаастыан сөп. Оннук накаастабыл сорука — кырдьыгы таһаарыы, аныгылаахтары толкуйдатыы. Ханнык баҕарар киһи аныгыны-хараны онгортон, бэйэтигэр Тангара уорун ыңыраар. Ол эрэри киһи, Христу итэҕэйдэбинэ, Тангаралыын эйэлэһэр.

Акс/Числ 11:1; Нав 7:1; Ис 9:12; Наум 1:2; Мф 3:7; Рим 12:19

Тангара үлэһитэ

Ытык Сурт уонна Иерусалим Тангаратын Дьиэтин сулууспатын, духуобунай сиэрин-туомун толорор анал бырааптаах киһи, Тангара аалтаарын үлэһитэ. Моисей Сокуонугар этиллэринэн, Израильга Тангараҕа сулууспалыыр үлэһитинэн Аарон — Моисей убайын — удьордара эрэ буолар кыахтаахтара. Тоҕо диэтэххэ, Аарону итинник үлэҕэ Тангара Бэйэтэ талбыта. Тангара үлэһиттэрэ сулууспаны онгоруу, толук биэри, итэҕэл сиэрин-туомун толоруу иһин эппиэттииллэрэ. Кинилэргэ левиттэр көмөлөһөллөрө. Тангара үлэһиттэрэ эрэ Ытык Сурт, кэлин Тангара Дьиэтин Сибэтиэй хохугар киирэр кыахтаахтара. Бары, 12 бөлөххө арахсан, уочаратынан сулууспалыылара. Кинилэри Тангара үрдүкү үлэһитэ салайара. Саҥа Кэс Тылга Тангара Кинини итэҕэйэр дьонно барыларыгар эһиги, сагалыы айыллан, Мин үлэһиттэ-Рим буолуоххут диэн эрэннэрэр.

Төр/Быт 41:45; Тасх/Исх 30:30; Мф 8:4; Лк 1:8; Дьэб/Евр 5:6; Арыл/Откр 20:6

Тангара үрдүкү үлэһитэ

Кини Аарон уһуттан төрүттээх буолуохтааҕа. Сокуон этэринэн, сорох ураты сиэри-туому Тангара үрдүкү үлэһитэ эрэ толорор кыахтааҕа. Холобур, кини эрэ сылга биридэ Сибэтиэйтэн

Сибэтиэй хоско — Ытык Сурт, кэлин Тангара Дьыэтин саамай ытык түгэх хонугар — киирэрэ. Саҥа Кэс Тыл кэмигэр Тангара үлэһиттэрин бүтүн бөлөбүн, норуот олоҕор улахан сабыдыаллаах иудейдары, эмиэ үрдүкү үлэһиттэр диэн ааттыыллара.

Лев 16; Ахс/Числ 35:28; Мф 26:3

Тангара ыйаахтара

Үксүгэр бу тыл Тангара дьонно биэрбит дыһала диэн суолталаах. Тангара Синай хайатыгар Израиль норуотун кытта Сөбүлэһиитин Кэс Тылын этэригэр Моисейга 10 ытык ыйаабы биэрбитэ. Бу Тангара уонна киһи сыһыаннаһыытын сүрүн өттө этиллэр ыйаахтара Моисей Сокуонун үгүс чааһа буолбуттара. Итини таһынан Сокуонна атын ыйаахтар эмиэ бааллар: сорохторо уопсай соҕус ис хоһоонноохтор, сорохторо чопчу быраабыла, уураах, ыйыы-кэрдийи уонна устаап буолаллар. Саҥа Кэс Тылга Иисус Христос Сокуон саамай сүрүн ыйаабынан Тангараҕа уонна атын киһиэхэ, чугастаабыга, тапталы ааттыыр. Христос үөрэнээччилэригэр бэйэ-бэйэҕэ таптал — атын киһи туһугар олоҕу толук уурап таптал — туһунан өссө биір ыйаабы биэрэр.

Төр/Быт 26:5; Тахс/Исх 15:26;

20:6; 24:12; Лев 18:4; 19:18;

Иккис/Втор 6:5; Мф 15:3—6;

22:36—40; Ин 13:34; 15:12

Терафимнар

Дьыэтээҕи эмэгэт тангаралар. Атын омуктар (ардыгар Израиль дьоно эмиэ) терафимнарга үнэллэрэ уонна олору туттан сэрэбиздииллэрэ.

Судь/Суд 17:5; 4 Ыра/Цар 23:24;

Иез 21:21

Тилли

Өлбүт киһи саҥа олоххо тиллиитэ. Саҥа Кэс Тыл кэмигэр үгүс иудейдар, киһи барыта — көнө да, аныылаах да дьон — Тангара Дьүүлүн иннигэр тураары, тийэх күннэ тиллиэхтэрэ диэн итэҕэйэллэрэ. Ол эрэри көнө сүрэхтээх, кырдыксыт, үтүө дьон эрэ эттиин-хааннын уларыян бараммат үйэлээх саҥа олоххо тиксэллэр. Маны таһынан тилли диэн сирдээҕи олоххо эттээх-сииннээх төннүү эмиэ өйдөнөр. Иисус өлбүт дьону тилиннэрэн сирдээҕи олоххо төнүннэриитэ Кини онгорбут дыктилэриттэн саамай улуулара этэ. Оттон Иисус Бэйэтин Тиллиитэ эрэймүг, ыарыы-сүтүү, өлүү баар сирдээҕи олоххор быстах кэмнэ төннүү буолбатах этэ, Кини Тиллиитэ — саҥа аан дойду көстүүтэ, онно аны өлүү диэн суох. Христос Тиллиитэ — кэмкэрдийи түмүктэнэригэр буолуохтаах киһи аймах бүттүүн тиллиитин саҕаланыыта.

Мф 22:30—32; Ин 21:14; 1 Кор 15

Тиһэх күн

Киһи аймах сирдээҕи олоҕо түмүктэнэр күнэ. Ол күн Танара модун күүһэ аан дойдуга барытыгар биллиэхтээх. Христос, олоҕун толук биэрэн, аан дойду устуоруйатын бүтэһик кэрдиһин — тиһэх кэммин — аспыта. Ол кэрдиис кэм Христос Иккис Кэлиитигэр диэри салҕаныаҕа. Урут өлбүт дьон бука бары тиһэх күн тиллэн, онорбут аньыыларын иһин Танара Дьүүлүгэр эппиэттиэхтээхтэрин үгүс иудейдар итэҕэйэллэрэ. Тиһэх күнү сороҕор «Дьүүл күнэ» — Танара аан дойдуну дьүүллүүр күнэ — диэн ааттыылара. Саҥа Кэс Тылга этиллэринэн, киһи ол Дьүүлгэ ханнык да өгөтүнэн буруйтан куотар кыаҕа суох, арай Иисус Христос сиэртибэтинэн эрэ быһыһаныан сөп.

*Ис 2:2–4; Иез 38:16; Дан 12:2–3;
Мф 10:15; Ин 6:39–40*

Тоҕонох

Киһи тоҕонофуттан ортоку тарбаҕын төбөтүгэр диэри уста кээмэйэ, миэтэрэ аҥаарыттан арыый кыра.

*Төр/Быт 6:15–16; Тахс/Исх 25:10;
Иез 40:5; Арыл/Откр 21:17*

Толуйуу

Хоромньуну толуйуу эбэтэр олоҕу өрүһүйүү, ону тэнэ үп өттүнэн уустук түгэнгэ баайы, малы быһыһаан ылыы. Танара

дьэбириэйдэри Египеттэн таһааран, бары бастакы төрүөхтэр — дьон да, кыыл-сүөл да — Айыы Тойон бас билиитигэр киирбиттэрэ. Амарах Танара дьэбириэйдэргэ бастакы төрүөхтэрин толуйан ыллаларын көнүлүүрү. Өскөтүн Израиль дьадайбыт киһитэ малын-баайын эбэтэр бэйэтин кулуттааһынга атыылыыр буоллаҕына, толуйааччынан ааттанар чугас аймаҕа, кини баайын биитэр кинини бэйэтин дьыэ кэргэнгэ хаалларар соруктан ол баайы-малы эбэтэр ол киһини кулуттааһынтан атыылаһан ылар кыахтааҕа. Кулуту босхолуурга кини алдьаммыт олоҕун иһин эмиэ толук төлөнөрө. Саҥа Кэс Тылга Христос олоҕун толук ууруута, бар дьону Сокуон андаҕарыттан босхолоон, эмиэ толуйан ылыы курдук көрүллэр. Толуйуу — ол аата тугу эмэ, киһи эмэ төттөрү ылаары толук биэри. Саҥа Кэс Тылга киһини Христос толуйан ылар, онон аны киһи дьонго кулут буолуо суохтаах.

*Тахс/Исх 13:12–16; 21:30; 34:19–20; Лев 25:51–52; Руф 4:7;
Саал/Пс 48:8–9; Мф 20:28;
1 Пет 1:18–19; 1 Кор 7:23*

Толук биэрэн аньыыттан-буруйтан ырааһыры

Аньыыттан-хараттан уонна ону кытта ыкса ситимнээх буруйтан

Танараҕа толук биэрэн быһы-
һаныы. Манньык толук биэрий
Танара уонна аһыһыны онгор-
бут киһи икки ардыгар сыһыа-
ны чөлүгэр түһэрэрэ. «Толу-
йуу» диэн дьэбириэй тыла өссө
«бүрүй» эбэтэр «бүрүү» диэн
суолталаах. Бу тыл киһи эбэ-
тэр норуот, толуклан баран, би-
лиэнтэн эбэтэр кулуттааһынтан
босхолонуута диэн суолталаах.
Иисус Христос, олоҕун толук
ууран, Кинини итэҕэйбит дьо-
ну аһыһы-буруй, өлүү былаа-
һыттан босхолообута.

Лев 1:4; 16:10; Мф 20:28; Еф 1:7

Толук, бэримньи

Моисей Сокуонунан, Изра-
иль дьоно Танараҕа сүөһүнү
толук биэрэллэрэ. Ол сүөһү-
лэрин өлөрөн баран, сорҕотун
эбэтэр бүтүннүүтүн аалтаар-
га уматаллара, онтон ордугун
(ордор буоллаҕына) дьон сиэн
сөбө. Танара, Моисей кэмит-
тэн саҕалаан, толук биир эрэ
сиргэ бэриллэрин ирдээбитэ.
Бастаан Ытык Сурт тиэргэни-
гэр биэрэллэрэ, онтон кэлин
Танара Дьэитин тиэргэнигэр
көһөрбүттэрэ. Ол сиэри-туому
Танара үлэһиттэрэ эрэ онорор
кыахтаахтара. Сүөһүттэн ура-
ты килиэби, бинэҕирээт ары-
гытын, олива арыытын, саҕа
үүнүү бастакы аһын биэриэх-
тэрин сөп этэ. Толук, бэрим-
ньи араас көрүнгэ баара. Ол хас

биирдиитэ ураты суолталааҕа:
аһыһыттан ырааһырыы, Таҕа-
раҕа үтүө көмөтүн иһин махта-
һыны, андаҕары толоруу эбэтэр
тус баҕанан толук биэрий. Тус
баҕанан бэриллэр толук символ
быһыһытынан Танара уонна ки-
һи бииргэ аһыһылларын курдук
көрүллэрэ. Итини таһынан Та-
нара үлэһиттэрэ, левиттэр Из-
раиль дьоно Танараҕа толук
биэрбит астарыттан ыаллара
көнүллэнэрэ. Саҕа Кэс Тылга
Христос кириэскэ өлүүтэ бүт-
түүн киһи аймах аһыһытын то-
луйар туһугар бэриллибит сиэр-
тибэ быһыһытынан ойууланар.

Тахс/Исх 1:2;

Дьэб/Евр 10:1–14

**Эргэ Кэс Тылга толук (холобур,
сүөһү) уонна бэримньи (килиэп,
бинэҕирээт арыгыта уо.д.а.)
сүрүн көрүнгэрэ:**

Аһыһыттан ырааһырыы

толука

Бу толук анала — кири-дьайы
суох гыныы, киһи кутун-сүрүн
ырааһырдыы.

Тахс/Исх 30:10; Лев 4:2–35;

Дьэб/Евр 10:26

***Баҕа өттүнэн бэлэх, үтүө
көнүлүнэн бэриллэр толук***

Киһи үтүө баҕатынан Таҕа-
ра Дьэитигэр туораах бурдугу,
арыһыны, бинэҕирээт арыгытын
эбэтэр харчыны биэрэрэ.

Тахс/Исх 35:29; 36:3; Езд 3:5; 8:28;

Саал/Пс 118:108

**Буруйу боруостуур толук,
боруостаныы толуга**

Тангараны эбэтэр дьону утары
аныыны онгорбут киһи буру-
йун устар толук.

Лев 5:1–19; 1 Ыра/Цар 6:3

Бүтүннүү уматыллар толук

Бу — толук ураты көрүнгэ. Сүө-
һүнү, өлөрөн баран, аалтаарга
бүтүннүү уматаллара. Толук
биэрии атын көрүнгэр сүөһү
сорҕото эрэ уматыллара, ор-
дугун дьон сиирэ. Толук, ку-
тааҕа умайан, буруо буолан
хаалара. Халлаанга унааран
тахсар буруо минньигэс сыта
Айыы Тойонно сөбүлэтэр то-
лук дэнэрэ.

Төр/Быт 8:20; 22:2; Лев 1:2–17;

Мк 12:33; Дьэб/Евр 10:6, 8

Кутуллар убаҕас толук

Убаҕас аһы, холобура, бинэ-
гирээт арыгытын уонна олива
арыытын, аалтаарга кутан, Та-
нараҕа толук биэрэллэрэ. Са-
на Кэс Тылга опуостал Павел,
Үөрүүлээх Илдьити иһитиннэрэ
сылдьан өлөрүн итинник толук
биэриигэ тэнниир.

Төр/Быт 35:14; Лев 23:13;

Флп 2:17; 2 Тим 4:6

Туораах бурдук бэримньи

Бэримньи толуктан уратыта:
бэримньигэ сүөһү өлөрөр ир-
дэммэт. Туораах бурдук бэрим-
ньи сүрүн түгэнэ — Танараҕа
(ол кэннэ өссө Танара үлэһит-
тэригэр) бэлэх биэрии. Үксүгэр
бу үүнүү иһин махтал бэлиэтэ

буолара. Килиэп бэримньи си-
биэһэй эбэтэр ыһаарыламмыт
туораах бурдук, биитэр тардыл-
лыбыт дуу, буһарыллыбыт дуу
туораах бурдук туус тумаланан
арыыга уонна лааданга былам-
мыта буолуон сөп.

Лев 2:1–16

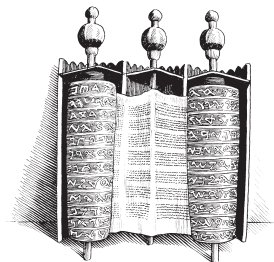
Эйэлэһии толуга

Бу толугу, Тангараны кытта
сөптөөх сыһыаны харыстаары,
Кинини кытта сыһыан чөлү-
гэр түспүтүн, эйэлэһиини бы-
рааһынньыктаан, биэрэллэрэ.
Сүөһүнү өлөрөн баран сорҕотун
аалтаарга уматаллара, Ордубу-
тун толук биэрбит киһи, кини
дьиэ кэргэнэ уонна Танара үлэ-
һитэ сииллэрэ.

Лев 3:1–17; 3 Ыра/Цар 9:25

Түрдьэ

Түрдьэ (түрдьэ сурук) — тирии
эбэтэр папирус уһун лииһэ
(кыра балаһата). Кумааҕыга
майгынныыр, суруйар маты-
рыйаал. Онно сурук, кинигэ
суруйан баран, түүрэ эрийэн
кэбиһэллэрэ.

Иер 36:2; Лк 4:17; Арыл/Откр 5:1

Түһүлүк

Тангара үрдүкү үлэһитэ тангаһын үрдүнэн түөһүгэр кэтэр сиэбэ. Түһүлүккэ урим, туммим бааллара. Олор көмөлөрүнэн Тангара көнүлүн билэллэрэ. Түһүлүк Израиль уустарын ахсаанынан уон икки күндү таастааҕа. Онон үрдүкү үлэһитэ Тангараҕа киирээригэр ол таастары өрүү түөһүгэр илдэ сылдыара.

Тахс/Исх 28:4–30; Лев 8:8

Түһээн хомуйааччы

Сана Кэс Тыл саҕана нолуок (түһээн) хомуйааччы. Палестинаттан нолуок хомуйан Рим империэрийэтин хааһынаатыгар туттарар, олохтоох нэһилиэнньэттэн талыллыбыт үлэһит. Рим былаастара түһээн хомуйуутун арендатордарга сүктэрэллэрэ, олор түһээн хомуйааччылар көмөлөрүнэн ону нэһилиэнньэттэн хомуйаллара. Арендатор Рим хааһынаатыгар эрдэттэн быһыллыбыт сууманы төлүөхтээҕэ. Кинилэр тү-

һээн хомуйааччылары кытта харчыны, ордугун бэйэлэригэр хаалларынаары, үрдэтэн хомуйа сатыыллара. Ол иһин империэрийэ үрдүнэн түһээн хомуйааччылары сөбүлээбэт этилэр, оттон иудейдар кинилэри, элбэх тангаралаах Рим былааһын кытта бииргэ үлэлииллэрин иһин, абааһы көрөллөрө. Онон «түһээн хомуйааччы» диэн тыл «аныылаах-харалаах» диэн тылга тэнэ. Ол гынан баран Иисус түһээн хомуйааччылары эмиэ ынырара. Олортон биридэстэрэ Матфей этэ. Матфей Лукаттан Сибэтиэй Евангелиеҕа киирбит аата — Левий. Кини Иисус үөрэнээччитэ буолбута.

Мф 5:46; 9:10; 10:3; 11:19; 21:31;

Лк 5:27; 18:10–14; 19:1–10

Тыл биэрии

Тангараҕа өрө көтөҕүллүүлээхтик эрэннэри. Үгүстүк, Киниэхэ туһуламмыт көрдөһүү туолбутун иһин, хоруй быһыытынан этиллэр. Кини бүтүн бэйэтин (назорейдар курдук) эбэтэр баайын-малын сорҕотун Тангараҕа аныырын туһунан тылын биэриэн сөбө.

Төр/Быт 28:20; Ахс/Числ 6:2;

1 Ыра/Цар 1:11; Саал/Пс 55:13–14;

Ион 1:16; Дьай/Деян 18:18

Тыын

רוח («руах») диэн дьэбириэй тыла уонна πνεῦμα («пнеума»)

диэн грек тыла «тыын», «ил-гир» диэн суолталаахтар. Эргэ Кэс Тылга Тангара Тыына дьону олоххо угуйар, тыынар тыыннаабы барытын өйүүр айымньылаах күүс. Ону таһынан Тыын киһиэхэ өй-санаа угар, киниэхэ айар кыабы, дьоһуру, сатабылы инэрэр, Тангараҕа сулуспалыырга ынгырар. Израиль судьуйаларын, бороруоктарын, ыраахтаабылларын Тангара Тыына ураты сулуспаҕа ынгырара. Кини, биирдии киһиэхэ эбэтэр бөлөх дьонно түһэн, бороруок дьоһурун бэлэхтиирэ. Бибилийэ бу Тыын өссө атыннык Айыы Тойон Тыына, Айыы Тыын (Сибэтиэй Тыын), Бөдөргөтөөччү, Кырдьык Тыына, Диринг муударас Тыына диэн ааттанар. Киниэхэ Аҕаҕа да, Уолга да курдук Тангара бары хаачыстыбата баар. Лукаттан Сибэтиэй Евангелиеҕа этиллэринэн, Иисус, киһи кыттыгаҥа суох, Тангара Тыынын дьайыытынан үөскээбитэ. Иисус сүрэхтэнэригэр Тыын Киниэхэ халлаантан ураты быһыылаахтык түспүтэ. Ону тэнэ, Иисус үөрэнээччилэригэр эрдэттэн эппитин курдук, Биэс уонус күн бырааһынньыгын кэмигэр опуосталларга кирибитэ. Тангара Тыынын дьайыытынан киһи санга олохтонон Тангара оҕото буолар. Тыын итэҕэйээччилэргэ, Сизэркэпкэ сулуус-

палыыллаларыгар анаан, ураты кыабы, дьоһуру биэрэр. Кини киһиэхэ тапталы, үөрүүнү, эйэни-или, кытаанах тулууру, үтө санааны, амарах быһыыны, итэҕэли, көрсүө-сэмэй майгыны, бэйэни кыатанар кыабы үөскэтэр. Итинни тэнэ киһи дууһата эбэтэр киһи ис тыына, киһи үрдүкү, духуобунай төрдө «тыын» диэн этиллэр. Бу тыл духуобунай күүстэри (холобур, аанньаллары эбэтэр куһаҕан тыыннары) этэргэ эмиэ туттуллар.

Бороруоктар тустарынан эбэтэр киһи кыаммат буолуутун туһунан «тыын» диэн көспүт суолтаҕа этиллэр («бороруок тыына», «ыарыы тыына»).

Төр/Быт 1:2; Тарх/Исх 15:8;

Судь/Суд 3:10; 1 Ыра/Цар 10:6;

16:14; 3 Ыра/Цар 21:5; Иов 32:8;

Саал/Пс 50:13; Ис 63:10; Мф 3:16;

28:19; Лк 1:35; 8:55; Ин 3:8; 14:26;

20:22; Дьай/Деян 2:1–4; 16:16;

Рим 8:15; 1 Кор 12:8–10;

Гал 5:22–23; Дьэб/Евр 1:14

Тэбиэн

Аан Илин дойдуларга (Ближнэй Востокка) былыр-былыргыттан кумак куйаардары, кураайы истиэптэри туоруур ыраах айанна туттуллар, ындыыланар, талымаһа суох сүөһү. Тэбиэн түүтүнэн халыҥ таҥас, оттон үүтүнэн арыы уонна сыыр онгороллоро. Ойуулаан-уобарастаан этиигэ

тэбиэнинэн улахан кыыл көр-
дөрүллүөн сөбө.

Төр/Быт 12:16; Мф 3:4; 23:24

У

Улуу Ирод

Иудея ыраактаагыта, Палес-
тинаны быһа холоон Х.Т.и.
40 с. — Х.Т.к. 4 с. диэри салай-
быта. Кини, Иисус Христос тө-
рөөтүн кытта, Вифлеемнэ баар
кыһыл оҕолору өлөртүүргэ би-
рикээс биэрбитэ.

Мф 2:1–3

Уон куорат

Бу уон куорат (хоту турар Да-
маск куорат манна киирбэт)
Галилея муоратыттан соҕуруу-
луу-илин баара. Онно сүрүн-
нээн атын омуктар олорбуттара.
Бу куораттар ааттара: Скифо-
поль, Гиппос, Дамаск, Гадара,
Рафана, Канафа, Пелла, Дион,
Гераса, Филадельфия. Кэлин
Уон куорат сойууһугар бу сиргэ
баар 14 (сорохтор этэллэринэн,
18) куорат эбии киирбитэ.

Мк 7:31

Урим, туммим

Танара көңүлүн (Кини баҕа-
тын, быһаарыытын) билэргэ
анаан туттуллар маллар. Танара
үрдүкү үлэһитэ олору тананын
таһынан түөһүгэр кэтэр ытык
сиэбигэр түһүлүккэ илдэ сыл-
дьара. Ону өссө «дьүүлүүр би-

hilэх» (дьүүл биһилэбэ) диэн
ааттыыллара. Бу малларынан
сэрэбиэй быраҕаллара: биир-
дэстэрэ «сөп», оттон иккиһэ
«суох» диэн суолталааҕа.

Тахс/Исх 28:30; Лев 8:8;

Иккис/Втор 33:8

Үбүлүөй, үбүлүөйдээх сыл

Моисей Сокуонунан, хас сэттис
сыл аайы сиргэ тугу да ыспакка,
бинэбирээт умнаһын быспак-
ка, сири сынньатыллыахтааҕа.
Хас биэс уонус сылын аайы
эмиэ, биир сылы быһа ыспак-
ка, быспакка, бааһынаҕа уонна
бинэбирээт сиригэр туох бэйэтэ
үүммүтүнэн эрэ аһылыктанан,
сири сынньатыллыахтааҕа. Ону
таһынан сирдэрэ быстах кэмнэ
былдьаммыт дьонго ити сыл
сирдэрин төннөрөллөрө, иэс-
тээх дьонго иэстэрин бырас-
тыы гыналлара. Үбүлүөйдээх
сыл, Сокуон быһыытынан,
бас билии барыта урукку бас
билээччитигэр төннүөхтээбэ,
онон, бэйэтин Израиль атын
киһитигэр кулуттааһынна
атыыламмыт дьадангы киһи ха-
балаттан босхолоноро.

Лев 25:8–54; Ахс/Числ 36:4

Үнүү, мэлииппэ

Айхаллаан, махтанан, көрдө-
һөн эбэтэр сүгүрүйэн Танара-
ны кытта кэпсэтии. Эргэ Кэс
Тыл уонна Саҥа Кэс Тыл үнүү
икки көрүнүн билэр. Тус бэйэ

үгүүтэ — киһи бэйэтин тылынан Танараба махтанан, Кинини айхаллаан эбэтэр Кинитэн көрдөһөн туһулаан этэрэ. Түмсүү үгүүтэ — аналлаах сиргэ — Танара Дьэитигэр эбэтэр синагогаба, тустаах кэмнэ уопсай биллэр халыыбынан этиллэр мэлииппэ. Ол гынан баран Бибилийэбэ, кинигэттэн аафар эбэтэр өйгө тутан баран этиллэр мэлииппэ буолбакка, үгүстүк бэйэ тылынан үгүү ахтыллар. Саалтыыр кинигэтэ араас үгүү хомуурунньуга буолар. Ону дьон дьэилэригэр да, уопсастыбаннай сулуусаба да аафаллара.

*2 Ыра/Цар 7:18–29;
Саал/Пс 6:10; 140:2; Мф 21:22;
Дьай/Деян 3:1*

Үөрэнээччи

Сага Кэс Тылга үөрэнээччи диэн учууталы, духуобунай иитээччини батыһааччылар уонна, бастатан туран, Иисус Христос үөрэнээччилэрэ ааттаналлар. Иоанн Сүрэхтээччи уонна фарисейдар эмиэ үөрэнээччилэрдээхтэр этэ. Христос уон икки саамай чугас үөрэнээччитин — опуосталлары — Үөрүүлээх Илдьити тарҕаталларыгар анаан Бэйэтэ талбыта. Кэлин өссө сэттэ уон үөрэнээччитэ опуостал буолбута. Үөрэнээччилэр диэн эрдэтээҕи Сизрэкэпкэ христианнар түмсүүлэригэр

киирэр итэбэйээччилэри барыларын ааттыыллара.

*Мф 9:14; 10:1–4; Мк 4:34;
Лк 19:37; Ин 9:27–28;
Дьай/Деян 6:1; 9:10*

Үрдэл

Ханаан итэбэлин ытык сирдэрэ үксүгэр томтор үрдүгэр, ардыгар улахан мас анныгар эбэтэр хочобо бааллара. Олорго Астарта танараба аналлаах бааналар туруоруллаллара, онно толук биэрэллэрэ, сир быйаңын санардаары, дьахталлар эр дьонго атыыланаллара. Ону бороруоктарынан Айыы Тойон хаста даҕаны сэмэлэппитэ.

*Лев 26:30; 3 Ыра/Цар 3:2–4;
4 Ыра/Цар 23:1–28; Иер 7:31*

Үчүгэй сыттаах булкадаһыгы уматар аалтаар

Манньык аалтаар ситтим маһынан (акациянан) оҥоһуллара. Биир тоҕонох (миэтэрэ анаара курдук) үһүннаах, биир тоҕонох кэтиттээх, икки тоҕонох үрдүктээх буолара. Үөһээ өттө, ойоҕосторо кыһыл көмүһүнэн бүрүллэрэ, тула өттүнэн иилии барар кыһыл көмүс кэрэниистээбэ. Аалтаар тиэрбэстээх икки ураҕаһынан көһөрүллэрэ. Таска аалтаары Кэс Тыл Хоппотун иннигэр быыс аттыгар туруораллара. Танара үлэһиттэрэ, аалтаарга уустук састааптаах булкадаһыгы уматан,

Айыы Тойонго анаан үчүгэй сыты таһаараллара.

Тахс/Исх 30:1–10

Ф

Фараон

Былыргы Египет ыраактаагы-тын маннык ааттыыллара. Кинилэртэн биирдэстэрэ Иаков уолугар Иосифка үчүгэйдик сы-һыаннаһара, оттон атын сана фараон Израиль дьонун Египеттэн тахсыахтарын иннинэ кулут онгостон хабырдык бат-таабыта.

Төр/Быт 41:38–46;

Тахс/Исх 1:8–22; 3 Ыра/Цар 9:16;

Дьай/Деян 7:10

Иосиф

Фарисейдар

Иудейдар Саҥа Кэс Тылга ах-тыллар сүрүн религиознай бөлөхтөрө. Фарисейдар бэрэстэбиитэллэрэ Синедрионна киирэллэрэ. Саддукейдартан уратылары диэн, фарисейдар Моисей Сокуонун эрэ буол-бакка, ону таһынан олус элбэх үһүйээн ирдэбилин энкилэ суох толорорго дьулуһаллара. Кинилэр Тангара дьүүлүүр кү-нүгэр өлбүттэр бары ол дьүүл иннигэр тураары тиллиэхтэрэ диэн итэҕэйэллэрэ. Сизэр-сик-лик барыта ситэри, ыраас буо-ларыгар кыһаллалларын иһин дьон кинилэри улаханлык

ытыктыыра. Бэйэлэрэ эмиэ бигэ итэҕэллээхтэринэн, сизэр-дээхтэринэн кизэн тутталлара. Итэҕэл быраабылатын кинилэр курдук кытаанахтык тутуспат дьону фарисейдар сэнииллэ-рэ. Иисус дьону фарисейдары үтүктэртэн, кинилэр быһыыла-рын-майгыларын батыһартан сэрэтэрэ, тоҕо диэтэххэ, фари-сейдар Моисей Сокуонун, ис дьинин буолбакка, тас өттүн эрэ тутуһаллара. Христону итэ-ҕэйэ илигинэ, опуостал Павел эмиэ фарисей этэ.

Мф 5:20; 9:11; 23:2–39; Лк 18:11;

Дьай/Деян 23:6–9; 26:5

Саддукейдар; Синедрион

Ферезтэр

Авраам кэмиттэн саҕалаан Из-раиль дьоно Эрэннэриллибит Сири сэриилээн ылыар диэ-ри Ханаан дэриэбинэлэригэр олорбут норуот.

Төр/Быт 13:7; Нав 9:1–2;

Судь/Суд 1:4

Ханаан

Филистимнэр

Хантан төрүттээҕэ чопчу бил-либэт норуот. Быһа холоон, бы-лыргы Ханаанҥа Кафтор (Крит) арыыттан кэлбит буолуон сөп. Х.Т. иннинэ XII ү. филистимнэр Ханаан соҕуруулуу-арҕаа биэ-рэгэр Газа, Ашкелон, Ашдод, Геф диэн ааттаах хас да куораты сэриилээн ылан баран, бэһис

куораты Экрону олохтообут-тара. Кинилэр Ханаанга баар норуоттартан атыттара. Сороѳор филистимнэри «быһыллыбатахтар» диэн ааттыыллара, тоѳо диэтэххэ, кинилэр Аан Илин норуоттарыгар баар ити үгэни тутуспаттар этэ. Илинни дойдулары сэриилээн киирэн иһэн, кинилэр Ханаан хотугулуу-илин өттүтгэн арѳаа диэки баран иһэр Израиль норуотун утары көрсөн сэриилэспиттэрэ. Ити курдук филистимнэр, Давид ыраахтааѳы кинилэри букатыннаахтык үлтүрүтүөр диэри, Израиль биир сүрүн өстөөѳө буолбуттара.

*Судь/Суд 3:3; 14:3;
2 Ыра/Цар 8:1; Иер 47:4*

Давид

Финикия

Средиземнэй муора кытылыгар, Тир уонна Сидон куораттар аттыларыгар баар буола сылдыбыт саарыстыба. Билигин Ливан сирэ.

*Аман/Притч 31:24;
Дьай/Деян 11:19*

Х

Хаан

Ол саѳана дьон тыыннаах харамай дууһата хааныгар баар диэн итэѳэйэллэрэ. Сүөһүнү, кыылы өлөрөн баран, хаанын сиргэ сүөкүөхтээхтэрэ. Ким даѳаны хааны иһиэ, аска тутуо суохтааѳа.

Арай Танараѳа бэриллэр толук эрэ хаана киһини эбэтэр аалтаары ыраастырга туттуллуон сөбө. Иисус Христос кириэскэ тохтубут Хаана Сага Кэс Тылга уһулуччу суолталаах. Кини бар дьон туһугар олоѳун толук уурбутун түмүгэр, Танара уонна киһи аймах икки ардыгар эйэ олохтоммута. Эргэ Кэс Тыл Сөбүлэниитэ толук туттуллубут сүөһү хаанын сыанатынан түһэрсиллибит эбит буоллаѳына, Сага Кэс Тыл Сөбүлэниитэ Иисус Христос хаанынан бигэргэтиллибитэ.

*Төр/Быт 4:10; 9:4–6; 37:26;
Лев 1:5; 17:11; Мф 26:28;
1 Пет 1:18–19; Дьэб/Евр 10:29*

Халдейдар

Вавилон саарыстыбатын сиригэр-уотугар олорубут, биир кэмнэ былааһы ылан баһылыгы сылдыбыт норуоттартан биирдэстэрэ. Бу тыл үгүстүк Вавилон саарыстыбатын олохтоохторун барыларын этэргэ туттуллар.

*4 Ыра/Цар 24:2–13; Иер 24:5;
25:12; 51:24; Иез 23:15*

Вавилон

Хамос

Моавтар сүгүрүйэр танараларыттан биирдэстэрэ.

3 Ыра/Цар 11:7, 33; Иер 48:13, 46

Моав

Ханаан

Хам уолун Ной сиэннэрит-тэн биирдэстэрин аата. Кини удьуордара (хананейдар) бас-таан олорбут сирдэрин аата эмиэ Ханаан диэн этэ. Ханаан Средиземнэй муора икки Иордан өрүс икки ардыгар баара. Бу сири Тангара Авраамга уонна кини удьуордарыгар бас биллэрэ биэриэх буолбута. Израиль норуота кэлин Ханааны сыыйа-баайа сэриилээн ылбыта.

*Төр/Быт 9:18; 12:5–7;
Тахс/Исх 6:4; Нав 5:12;
Дьай/Деян 13:19*

Авраам, Аврам; Израиль; хана-нейдар

Хананейдар

Ханаанга Израиль дьоно кэлиэн иннинэ олорбут бары биис уустарын түмэн манньк ааттыыллара. Бу норуоттар араас төрүттээхтэрэ эрэри, үксүлэрэ финикиялары кытта уруулу этилэр. Сороҕор Бибилийэҕэ хананейдар диэн чопчу биир биис ууһа ааттанар. Бу норуоттар бары араас тангараҕа сүгүрүйэллэрэ, сиэрэ-майгыта суох кырыктаах итэҕэллээхтэрэ, ол иһин, Тангара кинилэри накаастаан, үгүстэрин Израиль дьоно имири эспиттэрэ. Ордон хаалбыт хананейдары сорохторун көһөрбүттэрэ, сорохторуттан түһээн хомуйаллара. Ханаанга олохсуйа хаалбыт хананейдар

элбэх тангараҕа сүгүрүйэллэрэ, онон Израиль дьонун мэлдьи аньыыга уккуйаллара.

*Төр/Быт 10:18–19; 12:6, 15:21;
Тахс/Исх 3:8; Нав 3:10;
Судь/Суд 1:30; 2:20 – 3:3–7;
Мф 15:22*

Ханаан

Харабыл этэрээтэ

Байыаннай чаас, пуос.

1 Бйра/Цар 13:3–4; 2 Пар 17:2

Хартыһа

Аһы-үөлү тумалыырга туттуллар кыракый сиэмэлээх уһун от. Хойуу умнастаах биир сыллаах үүнээйи 2,5–3 миэтэрэ уһуннаах буолуон сөп. Бу үүнээйигэ арыылаах сиэмэтинэн аһылыктанар чыгычаахтар уйаланаллар. Хартыһа кыракый сиэмэтэ Саҥа Кэс Тылга кэлэн иһэр Тангара Саарыстыбатын, итэҕэл күүһүн уобараһа буолбута.

*Мф 13:31; 17:20; Мк 4:31;
Лк 13:19; 17:6*

Харыс

Эр киһи эрбэҕин төбөтүттэн ылгын чыкыйатын төбөтүгэр диэри ырааҕа (быһа холоон 23 сэнтиметир).

Тахс/Исх 28:16, Ис 40:12

Херувим

Бибилийэҕэ херувимнар диэн Тангараҕа олус чугас турар, халлаанга баар харамайдар

ааттаналлар. Израиль дьоно херувимнары Тангара бүрүстүөлэ турар колесницатын холбонон сылдыар сүүнэ улахан, кынат-таах кыыллар курдук өйдүүлэрэ. Ол иһин икки кыһыл көмүс херувим Тангара бүрүстүөлүн бэлиэтээн көрдөрөр сүрүн си-бэтииннэ — Кэс Тыл Хоппо-тун — хаппаҕар туруоруллубут.
Төр/Быт 3:24; Тахс/Исх 25:18–22;
Дьэб/Евр 9:5

Кэс Тыл Хоппото, Арыллыы
Хоппото; Тангара дьээтэ, храм

Хеттэр

Ханаан уолун Хет удьуордара. Хеттэр киин куораттара билин-ни Турция сиригэр турара. Х.Т. иннинэ 1200 с. хеттэр улахан империэйэлэрэ баара, онно Ха-наан сорох өттө киирсэрэ. Эргэ Кэс Тылга хеттэр үгүстүк Изра-иль сэриилээн ылыан иннинэ Ханаанга олорбут норуоттар-тан биирдэстэрин курдук ах-тыллаллар.

Төр/Быт 10:15;
Тахс/Исх 3:8; Нав 1:4

Ханаан; хананейдар

Холуодьас, онгучах

Сир эбэтэр ардах уутун хому-йарга аналлаах онгучах биитэр уу мустар сирэ. Ууну мунньар туһугар, улахан холуодьас ха-наллара, кытыытын, таас кыһа-лаан, сыбыллара эбэтэр очуос хайаҕа көйөн-дьөлөн онгучах

онгороллоро. Холуодьас айаҕын кыараҕас гына онгорон баран, хаппахтыыллара. Ууну чычаас холуодьастан купсуунунан сом-сон ылаллара, оттон диринтэн биэдэрэнэн баһан таһааралла-ра. Холуодьаһы харыстаан, кир-тийбэтин эбэтэр сүөһү түспэтин диэн, кэлим тааһынан сабал-лара. Бу холуодьас уу баһарга аналлаах кыра хайаҕастаах буо-луон сөбө, ону эмиэ тааһынан саба сылдыаллара. Ардах уутугар аналлаах онгучах уута холуо-дьас уутунааҕар куһаҕан хаа-чыстыбалаах буолара.

Тахс/Исх 21:33; Лев 11:36;
Иккис/Втор 6:11; Иер 2:13;
Лк 14:5; Ин 4:11

Хорив

Синай хайатын өссө биир аата. Дьэбириэйдии חֶרֶב («хорев») «кураан», «кураанахсыйыы» диэн суолталаах буолуон сөп.

Тахс/Исх 3:1; 3 Ыра/Цар 19:8;
Саал/Пс 105:19

Синай

Хоррейдар

Ханааны Израиль дьоно сэ-риилээн ыла илигинэ, онно

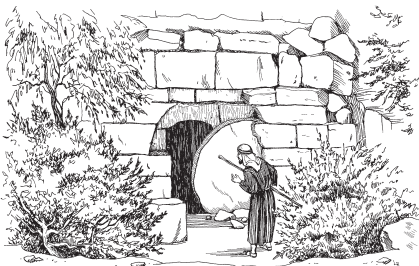
олорбут норуоттартан биир-
дэстэрэ.

*Төр/Быт 14:6, 36:20–30;
Иккис/Втор 2:22*

Хоруоп, хайа хаспаҕа хоруоп, иин

Өлбүт киһини харайар сир.
Былыргы Палестина олох-
тоохторо, киһи өллөбүнэ, мас
анныгар, хонууга эбэтэр суол
кытыгыгар чычаас иин хаһан
баран, бокуонньугу онно уган,
буорунан көмөллөрө эбэтэр үр-
дүгэр таас уураллара. Өлбүт ки-
һини хайа хаспахтарыгар эмиэ
кистииллэрэ эбэтэр таас хайа
иһигэр, хайаҕас онгорон баран,
сымара тааһынан хаппахтыыл-
лара. Киһи унуохтара куорат,
дэриэбинэ тас өттүгэр баалла-
ра, олорор дьиэлэрин анныгар
эмиэ көмөллөрө.

Евангелиеҕа Иисуһу кириэс-
кэ тиириллэн өлбүтүн кэннэ,
Иосиф Аримафейскай Гол-
гофаттан чугас баар олордуу
ойуурга таас очуоска бэйэтигэр
анаан онго хаһан онгорбут хаспа-
ҕар укпуга ойууланар. Иисуһу

аантан уһа турар таас ыскаамы-
һаҕа уурбут буолуохтаахтар. Кө-
мөн баран хаспах аанын сымара
тааһынан бүөлээбиттэр.

«Иин» диэн тыл Бибилийэҕэ
көспүт суолталанан өлбүттэр
дойдуларың этэргэ эмиэ тут-
туллар.

Төр/Быт 23:19; 35:8;

1 Ыра/Цар 25:1; 31:13;

Саал/Пс 5:10; 27:1; Тхс/Исх 53:9;

Мк 15:46

Хочо

Палестинаҕа өрүс кыһынны
ардахтаах кэмнэ хочонон ус-
тар, оттон сайын кураан кэмнэ
кууран хаалар. Дьон итинник
кураан кэмнэ хочоҕо түөлбө-
лээн олороллоро.

Төр/Быт 26:17–19;

Ахс/Числ 13:23–24

Христианин

Иисус Христос үөрэнээччитэ,
утумнааччыта, Христону тус
Быһааччытын курдук ылынан
Кини үөрэҕин тутуһан олорор-
го дьулуһар киһи. «Христиан-
нар» диэн Христос үөрэнээч-
чилэрин аан бастаан Сирия
Антиохиятыгар ааттаабыттара.
Саһа Кэс Тылга бу тыл үстэ эрэ
ахтыллар эрэри, сотору буол-
лан баран киэнник туттуллар
буолбута.

Дьай/Деян 11:26; 26:28; 1 Пет 4:16

Үөрэнээччи

Хус

Нил өрүс баһыгар, Египеттэн собуруу диэки (билингги Судан уонна Эфиопия сиригэр-уотугар) баар Хус (Хуш, Куш) дойдута.

Ис 11:11; 18:1–2

Ч

Чаас

Иудейдар суукканы күн кириэбиттэн сабаланаар дииллэрэ. Ол эрэри күнүскү кэми кинилэр, күн тахсыабыттан ааһан, 12 чааска араараллара. Инньэ гынан билингги аабынан күн 6 чааска тахсар буоллабына, үһүс чаас сарсыарда 9 чааска, алтыс чаас күнүс 12 чааска, тохсус чаас күнүс 3 чааска сөп түбэхэллэр. Түүнү түөрт кэрчиккэ араараллара. Биирдии кэрчик үстүү чаас буолара.

Мф 20:1–12; Ин 11:9;

Дьай/Деян 3:1

Чиэппэр былаастаах баһылык

Аан бастаан бу тыл «уобалас эбэтэр провинция чиэппэрин баһылыга» диэн суолталааба; кэлин уопсайынан олохтоох баһылыгы этэр буолбуттара. Саҥа Кэс Тыл кэмигэр Рим провинцията буолбут Иудея хас да чааска араарыллыбыта, онно хас биирдиитигэр туспа баһылык баара. Евангелие-

ларга чиэппэр былаастаах баһылыктар диэн Ирод Антипа, Филипп уонна Лисаний этиллибиттэрэ.

Мф 14:1; Лк 3:1;

Дьай/Деян 13:1

Чөмчүүк

Муораба, өрүскэ баар сорох хаба хааларыттан ылыллар күндү чөмчүүк. Араас көрүнгээх, кээмэйдээх буолар. Ураты улахан, сэдэх көрүнгэ олус үрдүктүк сыаналанара. Чөмчүүгүнэн былыр-былыргыттан эргинэллэрэ, киэргэлгэ тутталлара.

Аман/Притч 20:15;

Мф 13:45–46; 1 Тим 2:9;

Арыл/Откр 17:4

Чугастаабын

Былыргы грек тылыттан туруору тылбаастаатахха, «аттыгар баар киһин» диэн суолталаах. Нууччалыы «ближний». Эргэ Кэс Тылга этиллэринэн, эйигин кытта биир дэриэбинэҕэ олорор, биир аҕа уустаах киһи, түөлбэн олохтооҕо. Киниэхэ сиэрдээхтик сыһыаннаһыллыахтааба. Оттон Саҥа Кэс Тылга бу өйдөбүлү Иисус Христос «эн аттыгар баар ханнык баҕарар, олох билбэт да киһинг эйиэхэ чугастаабын буолар» диэн кэнэтэн биэрэр.

Лев 19:18; Иккис/Втор 19:14;

27:17; Лк 10:25–37

Ы

Ыраас, ырааһа суох, кирдээх, быртах

Эргэ Кэс Тылга бу сүрүннээн сиэр-туом онгортон ырааһыры эйгэтигэр сыһыаннаах тыллар. Моисей Сокуона этэринэн, Израиль дьоно ырааһы уонна кирдээҕи араарыахтаахтара. Сорох кыыл, көтөр, балык, мал-сал, аһылык, ону тэнэ сорох дьон эмиэ кирдээх дэнэллэрэ. Киһи кирдээх аһы аһаабат, тири ыарыылаах киһини эбэтэр өлбүт киһини таарыйбатах, хаан оҕуолуу сылдьар бааһа суох буоллаҕына ырааһа. Дьахтар ыйданар кэмигэр уонна төрөөн баран кирдээх дэнэрэ. Кирдээх диэн өссө эмтэммэт тири ыарыылаахтары уонна да атын ыарыһахтары этэллэрэ. Кирдээх дьон Тангара сиэригэр-туомугар кыттар кыахтара суоҕа, ырааһы тугу да тытыа суохтаахтара. Ыраастанар туһугар киһи анал сиэри-туому ааһыахтааҕа. Кини ырааһыгарын туһугар, толук биэрэллэрэ, кинини, иссоп диэн үүнээйи угунаа хааны ыһан, ыраастыыллара; дьон ону тэнэ эттэрин, таңастарын суунуохтаахтара. Саҥа Кэс Тыл кэмигэр сиэргэ-туомна сыһыан тосту уларытты. Иисус Христос үөрэтэринэн, киһи, ис дууһата, өйө-санаата аныгыттан ырааһырбыт буоллаҕына, итинник

тас ыраастаныы сиэрин-туомун толоруу эрэйиллибэт. Христос тиллибитин кэннэ, опуостал Петр христианнарга Тангара ыраастаабыт киһитин кирдээх диір табыллыбат диэн суруйбута. Тангара туох да кирдээҕи айбатаҕын, онон кими да ыраас-кирдээх диэн араарыллыа суохтааҕын кини өйдөөбүтэ. Ону киниэхэ Тангара Бэйэтэ арыйбыта.

Лев 7:19; 10:10; 13:13;

Ахс/Числ 19:17–19;

Иккис/Втор 14:3–21;

Саал/Пс 50:4, 9; Мф 23:25–26;

Дьай/Деян 10:15; Рим 14:14;

Тит 1:15

Ырааһыры күнэ

Астан толору туттунуу (кытаанах пуос) күнэ.

Ыраахтааҕы тайаҕа (скипетр)

Ыраахтааҕы тутар тайаҕа, кини былааһын бэлиэтэ.

Ырай, Эдем илгэ-быяннаах сирэ

Төрүттэнии (Бытие) кинигэтин киһи айыллыытын туһунан кэпсээнигэр илгэ-быян эркиннээх Эдем сирэ ойууланар, онно Тангараны кытта эйэлээх аан бастакы дьон олорбуттар. Бу сир аата ырай диэн эбит. Онтон Адамнаах Ева Тангара тылын утары баран ырайтан үүрүллүбүттэр, онон

аны ыарахан үлэ аргыстаах, ыарыы-сүтүү, эрэй энгээрдээх олохтоммуттар, өлөр-сүтэр онорууламмыттар.

Бороруоктар сороҕор кэлин тihэх кэмнэ Израиль ырай си-ринии чэчириэбэ, кыыллар ба-ры бэйэ-бэйэлэрин кытта олус эйэлээх буолуохтара диэн этэл-лэрэ. Саҥа Кэс Тылга Хрис-тос ырай туһунан этэригэр дьон урукку толору дьоллоох, эрэй-мун суох олоҕор төннөн үйэлэр тухары Тангаралыын бииргэ буолуутун өйдүүрэ. Итини таһынан Саҥа Кэс Тыл кэмигэр ырай диэн көнө сү-рэхтээх үтүө дьон өлөн баран, кэм-кэрдии түмүктэннэбинэ өлбүттэр тиллиэхтээхтэрин кэтэһэн дьоллоохтук сылдыар туруктарын эмиэ уобарастаан ааттыыллара.

Төр/Быт 2:8–10; Ис 35:1–10; 51:3; Иез 36:35; Ам 9:13; Лк 23:43; 2 Кор 12:4; Арыл/Откр 2:7

Ытык килиэп, уон икки килиэп

Ытык Сурт (кэлин Тангара Дьиэтин) иһигэр анал остуол-га ууруллар аһытыгыта суох уон икки лэппиэскэ. Дьэбириэйдии לֶחֶם פָּנִים («лехем паним») эбэ-тэр לֶחֶם חָפָּנִים («лехем хапаним») диэн, а.э. «(Айыы Тойон) ин-нигэр ууруллар килиэп». Сибэ-тиэй хоско Айыы Тойон Бэйэтэ уонна «ытык килиэп» баалла-

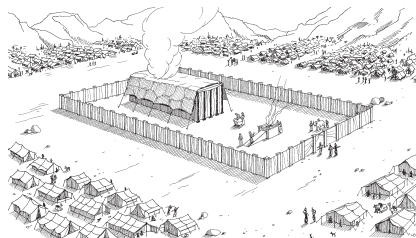
рын иһин итинник этиллэр. Килиэп остуолга биир нэдиэ-лэни быһа турара, онтон эмиэ уон икки сибииһэй килиэбинэн солбуйаллара. Ити килиэби, анал остуолтан хомуллубутун кэннэ, Тангара үлэһиттэрэ эрэ сиир көнүллээхтэрэ.

Тахс/Исх 25:30; Лев 24:5–9; 1 Ыла/Цар 21:4; Мф 12:1–4

Ытык Сурт (Скиния)

Көһөрүллэ сылдыар сүүнэ улахан сурт (шатер), тиэргэннээх, тула олбуордаах. Тиэргэнигэр аал-таар, алтан «муора» уонна Ытык Сурт тураллара. Атыннык өссө Көрсүһүү, Түмсүү Сурда эбэтэр Кэс Тыл Сурда диэн ааттыыл-лара. Бу Сурт Израиль дьоно Тангара үлэһиттэрин көмөлө-рүнэн Тангараны кытта көрсөр сирдэрэ этэ. Иһигэр Сибэтиэй хос уонна Сибэтиэйтэн Сибэ-тиэй хос бааллара. Сибэтиэй хоско уон икки килиэп уурул-лубут остуола, толук биэрэргэ туттуллар тээбириннэр, үчүгэй сыттаах булкадаһыгы уматар аалтаар уонна сибэтиилиннык тураллара. Тангара ыйбытын то-лорон, Израиль дьоно кураайы куйаары кэрийэ сылдыар кэмнэ-ригэр Ытык Суртарын өрүү ил-дэ сылдыаллара. Ол иһигэр Кэс Тыл Хоппото баара. Ытык Сурт Израиль сиригэр Тангара оло-рор Дьиэтэ диэн өйдөбүллээбэ. Соломон Иерусалимга Храм

тутуор диэри, Израиль дьоно Ытык Сурт иннигэр үгэллэрэ, күн аайы онно толук биэрэллэрэ. Кинилэр Сурт тиэргэнигэр эрэ киирэр кыахтаахтара. Сибэтиэй хоско Танара үлэһиттэрэ эрэ киирэллэрэ көнүллэнэрэ; оттон Сибэтиэйтэн Сибэтиэй хоско Танара үрдүкү үлэһитэ эрэ, ону да сылга биирдэ киирэр кыахтааҕа. Израиль дьоно Танара бу Сурт иһигэр ураты быһыылаахтык баарын уонна манны түмсэр дьону кытта бииргэ буоларын итэҕэйэллэрэ. Соломон кэмигэр Ытык Сурт аны көһөрүллүбэт буолбута, мэлдьи Иерусалимга турара. Кэлин Сурду таастан уонна мастан тутуллубут Танара Дьиэтэ солбуйбута.

*Тахс/Исх 26:1–37; 27:21;
Ахс/Числ 1:50; Дьай/Деян 7:44;
Дьэб/Евр 8:2–5*

Ш

Шекель

Үрүң, кыһыл көмүс ыйааһынын кээмэйэ, быһа холоон 11,5 кыраам: үрүң көмүс уонна кыһыл

көмүс манньыаттар сыаналарын билэргэ, ыйааһыннаан көрөллөрө.

*Төр/Быт 23:15–16;
1 Ыра/Цар 9:8; Иер 32:10*

Э

Эдом, Идумея

Былыргы дьэбириэйдии ׀דִּם («Эдом»). Үөскээһининэн ׀ם (кыһыл) диэн тылы кытта ситимнээх буолуон сөп. Бу тыл Исав уонна кини удьуордарын, чугас аймахтарын – Израиль дьонун – хос аата буолар. «Эдом» диэн хос ааты Исав, бастакы уол быраабын кыһыл өнгөөх чэчэбииссэ миинигэр туран биэрбитин иһин, ылбыта. Исав уонна кини удьуордара олохтоох уобаластарын эмиэ Эдом диэн ааттыыллара. Бу уобалас Арава хочотун икки өттүнэн Сеир хайатыгар тайаан сытара. Хоту өттүнэн Эдом Өлбүт муораны уонна Моавы, соҕуруу Эйлат хомотун, Иордан уңуор баар соҕуруулуу-илин сытар кураайы куйаары, оттон арҕаа Кадес-Варнены, Ор хайатын уонна Син кураайы куйаарын кытта быысаһара. Эдом олохтоохторо Египеттэн тахсыбыт Израиль дьонун бэйэлэрин сирдэринэн аһарбатахтара. Кинилэр Моавы кытта ыкса сыһыаннаахтара, онтон Давид ыраахтааҕылыырын саҕана

кыайтаран, кини саарыстыбатыгар киирбиттэрэ. Кэлин бу уобалас быстах кэмнэ тутулуга суох буола сылдыбыта, онтон эмиэ Иудея сэриилээн ылбыта. Иудея ыраахтааҕыта Ахаз салайарын сағана, Эдом аны Ассирия вассала буолбута. Х.Т. иннинээҕи VI үйэҕэ, Иудей саарыстыбата сууллубутун кэннэ, Эдом олохтоохторо Иудея соҕуруу өттүгэр көһөн олорбуттара. Ол сири Идумея диэн ааттаабыттара. Х.Т. иннинээҕи II үйэ бүтүүтүгэр Идумея олохтоохторо иудаизм итэҕэлин ылыммыттара.

Төр/Быт 25:25–34; 36:1–19;

Ахс/Числ 20:14–21, 23;

Иккис/Втор 2:8, 12; Нав 15:1;

1 Ыра/Цар 14:47;

2 Ыра/Цар 8:13–14; 1 Пар 18:12

Исав; Моав; моавтар

Эйэ

Эргэ Кэс Тылга «эйэ» диэн тылынан үксүгэр дьэбириэйдии עִלְזָה («шалом») диэн тыл суолтата бэриллэр. Бу тыл дьон икки ардыгар үтүө сыһыан, этэнгнэ буолуу, эт-сиин, дууһа чөл туруга, дьоллоох-соргулаах олох диэн суолталаах. Ол иһин дьэбириэйдэр бэйэ-бэйэлэрин «Эйэ буоллун эһиэхэ!» диэн эбэрдэлэхэллэрэ. Саҥа Кэс Тылга «эйэ» диэн тылынан үксүгэр былыргы грек εἰρήνη («эйрене») диэн тыл суолта-

та бэриллэр. Бу тыл «сынһа-лан», «сэриитэ суох, эйэлээх олох», ону тэнэ «этэнгнэ буолуу» уонна «дьоллоох олох» диэн суолталаах. Аан бастагы эйэлээх турук, дьол-соргу киһи аһыһыны онорбутун түмүгэр, сүппүтэ. Бу эйэлээх туругу киһи күүһүнэн кыайан ситиспэт — Танара бэлэхтиир. Танара уонна киһи икки ардыгар ил-эйэ Иисус Христос Кириэскэ өлөн ситиһиллибитэ. Айыы Тойон үөрэнээччилэрин эйэни туругурдааччы, эйэни туттааччы буолалларыгар ынгарар.

Тахс/Исх 18:23;

Саал/Пс 28:11; Ис 26:12; 48:22;

Мф 5:9; Лк 2:14;

Ин 14:27; Еф 2:14

Элбэх тангаралаах омуктар (язычниктар)

Былыр Израиль дьоно эрэ Биир Танараҕа сүгүрүйэллэрэ, онон кинилэр атын норуоттары элбэх тангаралаах омуктар диэн ааттыыллара. Атын норуоттар бары элбэх танараҕа үгэллэрэ. Дьэбириэйлэр кинилэри эмэгэксэ сүгүрүйээччилэр, дьынгнээх Танараны уонна Танара талбыт норуотун Израилы утарар өстөөхтөр дииллэрэ.

Иккис/Втор 32:43;

1 Пар 16:24; Саал/Пс 78:10;

105:35; Ис 11:12; Мф 5:47;

Дьай/Деян 6:5; Рим 3:29

Эмэгэт

Дьон, тангаралартан биирдэстэрин дьүһүйэн, тангара онгостон үнгэр статуялара эбэтэр атын таас, тими́р, мас онотуктара.

Эргэ Кэс Тыл

Тангара Египеттэн тахсыбыт Израиль норуотун кытта Синай хайатыгар Сөбүлэһиитэ (Дуогабара). Сүрүн чааһа — Сокуон. Эргэ Кэс Тыл диэн бу Сөбүлэһии уонна ону Израиль дьоно хайдах тутуһуохтаахтарын кэпси́ир кинигэлэр хомуурунньуктара эмиэ ааттанар. Бу үгүс үйэ тухары араас дьон суруйбут хомуурунньуга. Эргэ Кэс Тыл кинигэлэрэ Санга Кэс Тылы кытта холбуу христианнар Биби́илийэлэрэ буолар.

Эфа

Кутуллар кураанах эттик ыйааһынын кээмэйэ, быһа холоон 40 лиитирэбэ тэнгнээх.

Тахс/Исх 16:36

Эфод

Сизбэ суох тангас. Тангара үлэһиттэрэ итэбэл сиэрин-туомун онгороллоругар кэтэр тангастара. Ону үксүн Тангара көнүлүн билэр туһугар кэтэллэрэ. Судьуйалар кинигэлэригэр эфод дьиэтээҕи эмэгэттэри (терафимнары) кытта би́иргэ ахтылар. Онно эмэгэт тангаһа этиллэр буолуон эмиэ сөп.

Тахс/Исх 28:6; Лев 8:7;

1 Ыра/Цар 2:18; Судь/Суд 17:5;

1 Пар 15:27

**Бибилийэ тиэрминнэрин
быһаарылаах богословскай
тылдыта**

Толковый богословский словарь
библейских терминов на якутском языке

Институт перевода Библии
101000 г. Москва, Главпочтамт, а/я 360
www.ibt.org.ru

Подписано в печать 10.07.2025
Формат 60х90/16 Печать офсетная. Усл. печ. л. 7
Тираж 400 экз. Заказ №

Отпечатано в АО «Первая Образцовая типография»
Филиал «Чеховский Печатный Двор»
142300, Московская область, г. Чехов, ул. Полиграфистов, д.1
Сайт: www.chpd.ru, E-mail: sales@chpd.ru, тел. 8(499)270-73-59